

Азия/Европа

Ақпараттық сараптама журналы

Басылымның 7-ші жылы, №73, Мамыр (05) 2022

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN AYLIK YAYINIDIR ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АЙ САЙЫН ШЫҒАТЫН БАСЫЛЫМЫ

RUSSIA-UKRAINE CRISIS AND EUROPEAN UNION ENERGY CONCERN

РОССИЙСКО-УКРАИНСКИЙ КРИЗИС И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ БЕСПОКОЙСТВО ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

RÖPORTAJ СҮХБАТ

TÜRK DİL KURUMU BAŞKANI
PROF. DR. GÜRER GÜLSEVİN

ТҮРІК ТІЛІ ҚОҒАМЫНЫҢ
ТӨРАҒАСЫ ПРОФЕССОР,
ДОКТОР ГҮРЕР ГҮЛСЕВИН

JAPAN'S CYBERSECURITY:
PERSPECTIVES FOR
KAZAKHSTAN

КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ
ЯПОНИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ
КАЗАХСТАНА

ALBINA MURATBEKOVA

ECONOMIC COOPERATION
BETWEEN UZBEKISTAN AND
CHINA

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ
СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ
УЗБЕКИСТАНОМ И КИТАЕМ

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Vakur Sümer

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Dr. Suat Beylur

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Baljan Eshmetova

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Omurbek Hanayı
Kanat Makhanov

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Kanat Makhanov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Vakur Sümer
Zhengizkhan Zhanaltay
Dr. Suat Beylur
Dr. Gulnar Nadirova

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016.

Kazakistan Cumhuriyeti Haberleşme ve İletişim Bakanlığı tarafından verilmiştir.

Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Tiraj: 300 adet. Her ay yayınlanmaktadır. Dağıtımı Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır. Dağıtımı ücretsizdir.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі тарапынан берілді.

Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады.

Тираж: 300 дана. Ай сайын жарияланады. Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы аумағында тегін таратылады.

DOÇ. DR. VAKUR SÜMER

Değerli okuyucularımız,

Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün aylık olarak hazırladığı Asya Avrupa Dergisi adına saygılarımızı sunuyoruz. 73. sayımızda da Türk Dünyası ve çevresindeki önemli gelişmelerin nabzını tutan değerlendirmelerle karşınızdayız.

Bildiğiniz üzere, yakın geçmişte Nevruz Bayramı'nı idrak ettik. Nevruz; doğanın yeniden uyanışını, gündüzün geceye galebe çalmasını, umutları, yeniliği, ve barışı çağrıştıran bir büyük bayram. Tüm Türk Dünyası için önem ve anlam ifade eden Nevruz'un, bölgemize ve tüm insanlığa iyilikler getirmesini diliyoruz.

Baharla birlikte, Rusya ile Ukrayna arasındaki ihtilafın da çözüme ulaştırılması yönünde yeni umutlar belirdi. Bu çerçevede, Ukrayna ve Rusya'dan heyetlerin, Mart ayı içinde önce, Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde gerçekleştirilen Antalya Diplomasi Forumu çerçevesinde, daha sonra da İstanbul'da bir araya gelmeleri, barışa ilişkin beklentilerin somutlaşmasına vesile oldu. Kurulan insani koridorlar ve geçici de olsa askeri hareketliliğin yerini sükunete bırakması, pek çok sivilin hayatını kurtardı. Avrasya'nın merkezinde cereyan eden bu anlaşmazlığın, vakit kaybetmeksizin, diyalog yoluyla çözüme kavuşturulması uluslararası kamuoyunun en önemli beklentisidir.

Savaşın getirdiği insani felaketin boyutları çok büyüktür ve tartışma dışıdır. Bunun dışında, savaş, ekonomik olarak da bölge ülkelerinin tamamında önemli zararlara yol açmaktadır. Ticaret, turizm, enerji sektörü; Ukrayna'daki çatışmanın kaybedenleri arasında yer almaktadır. Kimi tahminlere göre, Rusya ekonomisi, benzerini 1990'lı yıllarda yaşadığı büyük bir ekonomik daralma ile karşı karşıyadır. Avrupa ülkeleri, enerji tedariği konusunda Rusya'ya olan bağımlılıklarından kurtulma çabası içine girmişlerdir, ve bu durum, gelecekte Rusya'nın enerji ihracı için başka pazarlar bulma zorunluluğunu da ortaya çıkarmaktadır. Savaşın ortaya çıkardığı yeni düzlemde, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve enerji bağımsızlığının daha fazla önem kazanmakta olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz.

73. sayı itibarıyla, beş yıla yakındır sürdürdüğüm Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü görevim sona eriyor. Bu vesileyle, yeni Enstitü Müdürü Dr. Suat BEYLUR'a başarılar diliyorum, sizlere, Asya Avrupa Dergisi'ne gösterdiğiniz destek ve ilgi için çok teşekkür ediyor, saygılarımı sunarım.

Құрметті оқырмандар,

Еуразия ғылыми-зерттеу институты ай сайын шығаратын «Азия-Еуропа» журналыныңатынанбаршаоқырмандарға құрметімізді білдіреміз. Журналымыздың 73-ші санында Түркі әлеміндегі және оның айналасындағы маңызды оқиғаларды сарапқа салдық.

Өздеріңіз білетіндей, жақында Наурыз мерекесін атап өттік. Наурыз – табиғаттың қайта ояңғанын, күн мен түннің теңелгенін, жаңа үмітпен жаңаратын, бейбітшілікті орнататын ұлы мереке. Бүкіл Түркі әлемі үшін маңызды әрі мағыналы Наурыздың өңірімізге және бүкіл адамзатқа жақсылық әкелуін тілейміз.

Көктеммен бірге Ресей мен Украина арасындағы қақтығысты шешуге жаңа үміт те пайда болды. Осы тұрғыда Украина мен Ресей делегацияларының Наурыз айында алдымен президент Режеп Тайып Ердоғанның бастамасымен Анталияда, кейін Ыстанбұлда өткен Дипломатия форумы аясында кездесуі бейбітшілікке деген үміттің нығаюына ықпал етті. Құрылған гуманитарлық дәліздер және әскери қимылдарды уақытша болса да тоқтату көптеген бейбіт тұрғынның өмірін сақтап қалды. Еуразияның кіндігінде орын алып жатқан бұл шиеленістің уақыт жоғалтпай диалог арқылы шешілуі халықаралық қоғамның ең басты үміті.

Соғыстан туындаған гуманитарлық апаттың қаупі орасан зор екені талас тудырмайды. Сонымен қатар, соғыс аймақтағы барлық елдерге айтарлықтай экономикалық зиян келтіреді. Сауда, туризм, энергетика салалары – Украинадағы соғыста жеңілгендердің қатарында. Кейбір сараптамалар бойынша, Ресей экономикасы 1990 жылдардағыдай үлкен экономикалық құлдыраумен бетпе-бет келіп отыр. Еуропа елдері энергиямен қамтамасыз етуде Ресейге тәуелділіктен құтылуға тырысты, ал, бұл жағдай болашақта Ресейдің энергия экспорты үшін басқа нарықтарды табу қажеттілігін көрсетеді. Соғыс тудырған жаңа жағдайға байланысты жаңартылатын энергия көздері мен энергия тәуелсіздігінің маңыздылығы артып келе жатқаны баршамызға мәлім.

73-ші санымен бірге бес жылға жуық қызмет атқарған Еуразия ғылыми-зерттеу институтындағы директорлық міндетім де аяқталғалы тұр. Осы мүмкіндікті пайдалана отырып, Институттың жаңа директоры, доктор Суат Бейлурға сәттілік тілеймін, «Азия-Еуропа» журналына көрсеткен қолдауларыңыз бен ықыластарыңыз үшін үлкен алғысым мен құрметімді білдіргім келеді.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ
ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ
DOÇ. DR. VAKUR SÜMER..... 1

RÖPORTAJ СҰХБАТ

TÜRK DİL KURUMU BAŞKANI PROF. DR. GÜRER GÜLSEVİN
ТҮРІК ТІЛІ ҚОҒАМЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ
ПРОФЕССОР, ДОКТОР ГҮРЕР ГҮЛСЕВИН..... 4

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

RUSSIA-UKRAINE CRISIS AND EUROPEAN UNION ENERGY CONCERN
РОССИЙСКО-УКРАИНСКИЙ КРИЗИС И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ
БЕСПОКОЙСТВО ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА
ZHULDYZ KANAPIYANOVA..... 16

JAPAN'S CYBERSECURITY: PERSPECTIVES FOR KAZAKHSTAN
КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ ЯПОНИИ:
ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ КАЗАХСТАНА
ALBINA MURATBEKOVA.....24

ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UZBEKISTAN AND CHINA
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ
УЗБЕКИСТАНОМ И КИТАЕМ
AZIMZHAN KHITAKHUNOV.....31

ÇİN-KIRGIZİSTAN-ÖZBEKİSTAN DEMİRYOLU:
ESKİ SORUNLAR VE YENİ BEKLENTİLER
ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН-ӨЗБЕКСТАН ТЕМІРЖОЛЫ:
ЕСКІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ЖАҢА ПЕРСПЕКТИВАЛАР
OMIRBEK HANAYI.....39

ISLAMIC PRACTICES IN VIRTUAL SPACE ИСЛАМСКАЯ ПРАКТИКА В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ GULNAR NADIROVA	47
MOLDOVA IN THE LIGHT OF RUSSO-UKRAINIAN WAR МОЛДОВА В СВЕТЕ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОЙ ВОЙНЫ KANAT MAKHANOV	54
GELECEKTE HANGİ MESLEKLER DEĞİŞECEK? БОЛАШАҚТА ҚАНДАЙ МАМАНДЫҚТАР ӨЗГЕРЕДІ? AINUR AKHMETOVA	65
KAZAKİSTAN'DA EMEK PİYASASI: YABANCI İŞ GÜCÜ DİNAMİKLERİ VE POLİTİKALAR ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫ: ШЕТЕЛДІК ЖҰМЫС КҮШІНІҢ ДИНАМИКАСЫ МЕН САЯСАТ ZHANDOS KUDAIBERGENOV	72
KAZAK DIASPORASI ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ ЖӨНІНДЕ ЖҮРГІЗІЛГЕН ЗЕРТТЕУЛЕР DAULET ZHAILYBAY	80

ETKİNLİKLER ІС-ШАРАЛАР

.....	88
-------	----

İNFOGRAFİK ИНФОГРАФИКА

.....	100
-------	-----

TÜRK DİL KURUMU BAŞKANI PROF. DR. GÜRER GÜLSEVİN

ТҮРІК ТІЛІ ҚОҒАМЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ ПРОФЕССОР, ДОКТОР ГҮРЕР ГҮЛСЕВИН

Dergimizin bu sayısında Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Gürer Gülsevin ile gerçekleştirdiğimiz röportaja yer vermekteyiz. Gülsevin, aynı zamanda Ege Üniversitesi'nde Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde Öğretim Üyeliği, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Asli Üyeliği ve Yunus Emre Vakfı Danışma Kurulu Üyeliği görevlerini de üstlenmektedir.

Sayın Prof. Dr. Gürer Gülsevin, okuyucularımız için kısaca kendinizden, ihtisas alanlarınızdan ve mesleki geçmişinizden bahsedebilir misiniz?

1961 yılında Afyonkarahisar'da doğmuşum. İlk, orta ve lise öğrenimlerimi Ankara'da tamamladım. 1983'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili Bölümü'nden mezun oldum. Aynı yıl İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandım. İnönü Üniversitesi'nde yüksek lisansımı 1987'de, doktoramı ise 1989 yılında tamamladım. 1989 yılında İnönü Üniversitesi'nde

**TÜRK DİL KURUMU,
TÜRK DİLİ TETKİK
CEMİYETİ ADIYLA
12 TEMMUZ 1932'DE
ATATÜRK'ÜN
TALİMATIYLA
KURULMUŞTUR.
ATATÜRK KENDİ
MİRASINI DA TÜRK
DİL KURUMU VE TÜRK
TARİH KURUMUNA
BIRAKMIŞTIR**

**ТҮРІК ТІЛІ ҚОҒАМЫ
1932 ЖЫЛЫ 12 ШІЛ-
ДЕДЕ АТАТҮРІКТІҢ
БҰЙРЫҒЫМЕН ТҮРІК
ТІЛІН ЗЕРТТЕУ ҚОҒА-
МЫ ДЕГЕН АТПЕН
ҚҰРЫЛДЫ. АТАТҮРІК
ӨЗ МҰРАСЫН ТҮРІК
ТІЛІ ҚОҒАМЫ МЕН
ТҮРІК ТАРИХ ҚОҒА-
МЫНА ҚАЛДЫРДЫ**

Журналымыздың бұл санында Түрік тілі қоғамының төрағасы профессор, доктор Гүрер Гүлсевинмен сұхбатымызға орын бердік. Сонымен қатар Гүлсевин Эге университетінің Түркі әлемі зерттеу институтының оқытушысы, Түркі мәдениетін зерттеу институтының тұрақты мүшесі және Юнус Эмре қорының консультативтік кеңесінің мүшесі.

Құрметті профессор, доктор Гүрер Гүлсевин, оқырмандарымызға өзіңіз туралы, мамандығыңыз бен кәсіби біліміңіз туралы қысқаша айтып берсеңіз.

Мен 1961 жылы Афьонкарахисарда дүниеге келдім. Бастауыш, орта және орта білімді Анкарада аяқтадым. Анкара университеті тіл, тарих және география факультетінің Түрік тілі кафедрасын 1983 жылы бітірдім. Сол жылы Инөнү университеті Педагогика факультеті Түрік тілі мен әдебиетін оқыту кафедрасына ғылыми қызметкер болып орналастым. Магистрату-

Yardımcı Doçent kadrosuna atandım. 1993'te AKÜ Uşak Eğitim Fakültesi'ne geçtim. 1995 yılında doçentlik unvanını aldım. 2001 yılında AKÜ Uşak Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde profesörlük unvanını aldım ve aynı Fakülteye Kurucu Dekan olarak atandım. 2004 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü "Türk Dili ve Lehçeleri" Ana Bilim Dalı'na geçiş yaptım.

Karşılaştırmalı olarak tarihî ve yaşayan Türk lehçeleri üzerinde çalışmaktayım. Bu çalışmalarım Türk dilinin morfolojik, fonetik ve söz varlığı alanlarına aittir.

Yayımlanmış kitaplarım, uluslararası ve ulusal dergilerde çok sayıda makalem, yurt içi ve yurt dışında yapılan kongrelerde sunulmuş bildirilerim, ayrıca TÜBİTAK ve üniversiteler bünyesinde yürütüp tamamladığım projelerim bulunmaktadır. Çeşitli uluslararası dergilerde editörlük ve danışma kurulu üyelikleri üstlendim.

Bugüne kadar yönetip tamamlattığım 22 doktora, 39 yüksek lisans tez danışmanlığı bulunmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde Avrasya Milli

раны 1987 жылы, докторантурамды 1989 жылы Инөнү университетінде бітірдім. 1989 жылы Инөнү университетінің ассистенті болып тағайындалдым. 1993 жылы Афьон Кожатепе университеті Әдебиет және өнер факультетіне ауыстым. 1995 жылы доцент атағын алдым. 2001 жылы Афьон Кожатепе университеті Әдебиет және өнер факультетінің Түрік тілі мен әдебиеті кафедрасында профессор атағын алып, сол факультеттің алғашқы деканы болып тағайындалдым. 2004 жылы Эге университеті Түркі әлемі зерттеу институтының «Түрік тілі және диалектілері» бөліміне ауыстым.

Мен тарихи және қазіргі түрік диалекттерін салыстырмалы зерттеумен айналысамын. Бұл зерттеулер түрік тілінің морфологиялық, фонетикалық және сөздік қор салаларына жатады.

Кітаптарым жарық көрді, халықаралық және ұлттық журналдарда көптеген мақалаларым, Түркияда және шетелде өткен конгрестерде баяндамаларым жарияланды. Сонымен қатар ТҮБИТАК және университеттер аясында жобалар жүзеге асырып,

Üniversitesi (Nur-Sultan), Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi (Almatı), Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi (Almatı), Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi (Almatı), Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde (Türkistan) yabancı danışman olarak doktora danışmanlıkları yürüttüm.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Asli Üyeliği ve Yunus Emre Vakfı Danışma Kurulu Üyeliği görevlerim devam etmektedir.

2013-2016 yıllarında Türk Dil Kurumu Bilim Kurulu Üyeliği yaptım. Hâlen Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde kadrolu Öğretim Üyesiyim. Aynı zamanda 2018 yılından bu yana Türk Dil Kurumu Başkanı olarak görev yapmaktayım.

Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve aynı zamanda bütün Türk Dünyası için önemli bir yeri olan ve sizin de Başkanlığını yürüttüğünüz Türk Dil Kurumu hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Türk Dil Kurumu, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* adıyla 12 Temmuz 1932'de Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. Atatürk kendi mirasını da Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumuna bırakmıştır. Kurucuların hepsi de milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçılarıdır. Cemiyetin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüceliğe erdirmek" olarak tespit edilmiştir. 1936 yılında cemiyetin adı Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir.

Türk Dil Kurumu başlangıçtan beri çalışmalarını iki ana eksen üzerinde yürütmüştür:

1. Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, yaptırmak;

TÜRK DİL KURUMU KURULDUĞUNDAN BUGÜNE KADAR TARİHİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK YAZI DİLLERİNİN SÖZLÜKLERİ, GRAMERLERİ, METİNLERİ, ÇEŞİTLİ BİLİM DALLARININ TERİMLER SÖZLÜKLERİ, DİL BİLİMİ, TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ, TÜRK EDEBİYATININ ÖNEMLİ ESERLERİ GİBİ KONULAR ÜZERİNE 1460 KİTAP YAYINLAMIŞTIR

TYPIK TİLİ QOҒАМЫ ҚҰРЫЛҒАН КҮННЕН БАСТАП ТАРИХИ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ TYPIK ЖАЗБА ТІЛДЕРІНІҢ СӨЗДІКТЕРІ, ГРАММАТИКАСЫ, МӘТІНДЕРІ, ТҮРЛІ ҒЫЛЫМ САЛАЛАРЫНЫҢ ТЕРМИН СӨЗДІКТЕРІ, ТІЛ БІЛІМІ, TYPIK ТІЛІН ОҚЫТУ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ, TYPIK ӘДЕБИЕТІ СЫНДЫ МАҢЫЗДЫ ТАҚЫРЫПТАРДАҒЫ ЕҢБЕКТЕРДЕН 1460 КІТАП БАСПАДАН ШЫҚТЫ

сәтті аяқтадым. Түрлі халықаралық журналдарда редакциялық және консультативтік кеңес мүшесі болдым.

Осы уақытқа дейін 22 докторлық және 39 магистрлік диссертацияның жетекшісі болдым.

Еуразия ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан), Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы), Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті (Алматы), Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы), Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде (Түркістан) докторлық диссертацияларға шетелдік жетекші ретінде кеңес бердім.

Түркі мәдениетін зерттеу институтының тұрақты мүшесі және Юнус Эмре қорының консультативтік кеңесінің мүшесі ретінде де жұмыс атқарып келемін.

2013-2016 жылдары Түрік тілі қоғамының ғылыми кеңесінің мүшесі болдым. Мен әлі күнге дейін Эге университетінің Түркі әлемін зерттеу институтында тұрақты оқытушымын. Сонымен бірге, 2018 жылдан бері Түрік тілі қоғамының төрағасы қызметіндемін.

Ататүрік негізін қалаған Түркия Республикасы мен бүкіл Түрік әлемі үшін маңызды орынға ие, өзіңіз төрағалық қызмет атқарып отырған Түрік тілі қоғамы туралы біраз мәлімет бере отырсаңыз.

Түрік тілі қоғамы 1932 жылы 12 шілдеде Ататүріктің бұйрығымен Түрік тілін зерттеу қоғамы деген атпен құрылды. Ататүрік өз мұрасын Түрік тілі қоғамы мен Түрік тарих қоғамына қалдырды. Құрылтайшы-

tdk.gov.tr

2. Türk dilinin güncel sorunlarıyla ilgilenerek çözüm yolları bulmak.

Kurumda çalışmalar şu Bilim ve Uygulama Kolları ve Komisyonları tarafından yürütülmektedir: *Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu, Çağdaş Türk Yazı Dilleri Bilim ve Uygulama Kolu, Güncel Türkçe Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu, Tarihî Türk Yazı Dilleri Bilim ve Uygulama Kolu, Yazıt Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu, Türk Edebiyatları Bilim ve Uygulama Kolu, Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Bilim ve Uygulama Kolu, Dil Bilgisi ve Dil Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu, Yazım Kılavuzu Komisyonu, Terim Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu, Bilgisayar Tabanlı Dil Çalışmaları Komisyonu, Tercüme Komisyonu, Etkinlik Değerlendirme Komisyonu, Kütüphane ve Yazma Eserler Komisyonu, Proje Değerlendirme Komisyonu, Yayın Kolu.*

лардың барлығы депутаттар мен сол кездегі белгілі қаламгерлер. Қоғамның мақсаты «түрік тілінің әдемілігі мен байлығын ашып, оны әлем тілдері арасында өз құндылығына лайық биікке шығару» деп белгіленді. 1936 жылы қоғамның атауы Түрік тілі қоғамы болып өзгертілді.

Түрік тілі қоғамы құрылғаннан бері екі негізгі бағыт бойынша зерттеулер жүргізді:

1. Түрік тілін зерттеу және зерттету;
2. Түрік тілінің өзекті мәселелерімен айналысу арқылы оның шешімін табу.

Қоғамның зерттеулерді келесі ғылым және тәжірибе салалары мен комиссиялары жүзеге асырады: *Диалекттану ғылымы және қолданбалы бөлімі, қазіргі түрік жазба*

Kurumun temel faaliyetleri kitap ve dergiler yayınlamak, projeler hazırlamak veya hazırlanan projelere maddi destek vermek, uluslararası ve ulusal bilimsel toplantılar düzenlemek veya düzenlenenlere maddi destek sağlamak, Türkçenin doğru ve güzel kullanılmasına yönelik çeşitli faaliyetler yürütmek, ödüller vermek, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine burslar vermek şeklinde özetlenebilir.

Türk Dil Kurumu kurulduğundan bugüne kadar tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinin sözlükleri, gramerleri, metinleri, çeşitli bilim dallarının terimler sözlükleri, dil bilimi, Türkçenin eğitimi ve öğretimi, Türk edebiyatının önemli eserleri gibi konular üzerine 1460 kitap yayınlamıştır. Şu anda yürütülen önemli projelerden birkaçı şunlardır: *Türkiye Türkçesi Ağzıları Atlası*, *Türkçenin Köken Bilgisi Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*, *Karşılaştırmalı Çağdaş Türk Yazı Dilleri Sözlüğü*, *Çağdaş Türk Yazı Dilleri Konuşma Kılavuzları*, *Dil Bilgisi ve Dil Bilimi Te-*

тілдері ғылымы және қолданбалы бөлімі, қазіргі түрік сөздігі ғылымы және қолданбалы бөлімі, тарихи түрік жазба тілдері ғылымы және қолданбалы бөлімі, жазу ғылымы білім және тәжірибе бөлімі, түрік әдебиеті ғылымы және қолданбалы бөлімі, түрік тілінде білім беру сондай-ақ оқыту ғылымы және қолданбалы бөлімі, грамматика және лингвистика ғылым және қолданбалы бөлімі, емле нұсқау комиссиясы, терминология ғылымы және қолданбалы бөлімі, компьютер негізіндегі тіл зерттеулері комиссиясы, аударма комиссиясы, қызметті бағалау комиссиясы, кітапхана және қолжазбалар комиссиясы, жобаларды бағалау комиссиясы, баспа филиалы.

Қоғамның негізгі қызметі – кітаптар мен журналдарды басып шығару, жобаларды дайындау немесе дайындалған жобаларға қаржылық қолдау көрсету, халықаралық және республикалық ғылыми кездесулер ұйымдастыру немесе қаржылық қолдау

rimleri Sözlüğü, Türk Dünyası Hikâye Antolojisi. Ayrıca uluslararası indeks-lerce de taranan 2 bilimsel dergi (1. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 2. Türk Dünyası) yayınlanmaktadır. 1932 yılından beri dört senede bir Uluslararası Türk Dili Kurultayı toplanmaktadır. Bunun dışında Türkiye’de ve Türkiye dışında Türk dilinin çeşitli konuları, dönemleri, şahsiyetleri üzerine yüzlerce bilimsel kurul-tay, kongre, sempozyum, çalıştay, konferans ve paneller düzenlenmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve çeşitli Bakanlıklara bağlı devlet kurumlarının personellerine Türkçenin doğru ve güzel kullanımı gibi konularda hizmet içi eğitimleri de Türk Dil Kurumu vermektedir.

**1932 YILINDAN BERİ
DÖRT SENEDE BİR
ULUSLARARASI TÜRK
DİLİ KURULTAYI
TOPLANMAKTADIR**

**1932 ЖЫЛДАН БЕРİ
ТӨРТ ЖЫЛДА БІР
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРІК
ТІЛІ ҚҰРЫЛТАЙЫ
ҰЙЫМДАСТЫРЫЛАДЫ**

көрсету, түрлі іс-шараларды өткізу, түрік тілін дұрыс және әдемі қолдану, марапаттау, бакалавриат, магистратура және докторантура студенттеріне шәкіртақы беру.

Түрік тілі қоғамы құрылған күннен бастап тарихи және қазіргі түрік жазба тілдерінің сөздіктері, грамматикасы, мәтіндері, түрлі ғылым салаларының термин сөздіктері, тіл білімі, түрік тілін оқыту және білім беру, түрік әдебиеті сынды маңызды тақырыптардағы еңбектерден 1460 кітап баспадан шықты. Қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан маңызды жобалардан: Түркия түрік диалектілері атласы, түрік тілінің шығу тегі сөздігі, Түркия түрік тарихи сөздігі, салыстырмалы қазіргі түрік жазба тілдері сөздігі, қазіргі түрік жазба тілдерінің сөйлесу нұсқаулығы, грамматика және лингвистика терминдері сөздігі, түрік тілі Әлемдік тарих антологиясы. Сонымен қатар халықаралық индекстер бойынша сканерленген 2 ғылыми журнал (1. Түрік тілі зерттеулерінің жылнамасы Belleten, 2. Түрік әлемі) жарық көреді.

1932 жылдан бері төрт жылда бір халықаралық түрік тілі құрылтайы ұйымдастырылады. Бұған қоса Түркияда және шетелде түрік тілінің әртүрлі тақырыптары, кезеңдері мен тұлғалары туралы жүздеген құрылтайлар, ғылыми конгресстер, симпозиум, семинар, конференциялар және панельдер өткізілді.

Түрік тіл қоғамы Түркия Ұлы ұлттық мәжілісі, Түрік радио және телеви-зия корпорациясы, сондай-ақ, министрліктерге қарасты мемлекеттік мекемелер қызметкерлеріне түрік тілін дұрыс және әдемі қолдану жөнінде біліктілік арттыру курстарын жүргізеді.

tdk.gov.tr

Kazakistan da dâhil olmak üzere, bilimsel faaliyetler başta olmak üzere çeşitli vesilelerle Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletleri ile temaslarınız ve işbirlikleriniz olduğunu biliyoruz. Türkiye örneğinde baktığınız zaman bu ülkelerdeki alfabe çalışmalarını dâhil olmak üzere Türk Dili çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir asırlık tecrübeye sahip TDK'nın Başkanı olarak ne gibi önerilerde bulunursunuz?

Bildiğiniz gibi Türk Dil Kurumunun kurulması talimatını veren Atatürk, Türk Dünyası ile ilgili olarak 1933 yılında bir toplantıda şunları söylemişti: *"Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lâzım-*

Сіздің Орталық Азия мен Кавказдағы түркі елдерімен әртүрлі жағдайларда, әсіресе ғылыми қызметте, соның ішінде Қазақстанда байланыстарыңыз бен ынтымақтастықтарыңыз бар екенін білеміз. Түркияны мысалға ала отырып, осы елдердегі түркі тілдерін, оның ішінде әліпби жұмыстарын қалай бағалайсыз? Ғасырлық тәжірибесі бар Түрік тілі қоғамының төрағасы ретінде қандай ұсыныстар айтар едіңіз?

Өздеріңіз білесіздер, Түрік тілі қоғамын құруды тапсырған Ататүрік 1933 жылы бір жиналыста Түркі әлеміне қатысты: «Бүгінде Кеңестік Ресей біздің досымыз, көршіміз, одақтасымыз. Бізге бұл достық керек. Бірақ ертең не болатынын ешкім болжай алмайды. Осман империясы сияқты, ол Австро-Венгрия империясы сияқты ыдырауы мүмкін. Қол астындағы халықтар оның билігінен құтылар. Әлем жаңа тепе-теңдікке жетер. Сол кезде Түркия не істеу керектігін білуі керек. Біздің осы досымыздың тілі бір, иманы бір бауырларымыз бар. Біз оларды иеленуге дайын болуымыз керек. Дайын болу – үндемей, сол күнді күту ғана емес, дайындалу керек. Бұған халықтар қалай дайындалуда? Рухани көпірлеріңізді сақтау арқылы! Тіл – көпір, сенім – көпір, тарих – көпір». Содан бері Түрік тілі қоғамы тек Түркиядағы түрік тілінің емес, бүкіл Түркі әлемінің тілі туралы зерттеулер мен басылымдар жасап келеді. Қазақ, қырғыз, өзбек, татар, башқұрт, қарақалпақ, хакас, алтай, құмық, жаңа ұйғыр, якут, чуваш тілі сияқты қазіргі түркі жазба тілдерінің сөздіктері; Қырғыз, өзбек, түрікмен, гагауз, татар, қарай, ноғай, башқұрт, қарақалпақ, тува, алтай, жаңа ұйғыр, якут, чуваш сынды жазба тілдердің грамматикасы да жарық көрді.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Түркі әлеміндегі Ортақ әліпби мәселесі 1991 жылы Түрік тілі қоғамының жәрдемімен Мармара университетінде өткен симпозиумда талқыланған. Сол симпозиумның қорытынды декларациясында қазіргі түркі жазба тілдері үшін латын әріптеріне негізделген 34 әріптен тұратын әліпби ұсы-

dır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak! Dil, bir köprüdür, inanç, bir köprüdür, tarih, bir köprüdür." O günden beri de Türk Dil Kurumu sadece Türkiye'deki Türkçenin değil bütün Türk Dünyasının diliyle ilgili araştırmalar ve yayınlar yapmaktadır. Kurumda Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Tatarca, Başkurtça, Karakalpakça, Hakasça, Altayca, Kumukça, Yeni Uygurca, Yakutça, Çuvaşça gibi çağdaş Türk yazı dillerinin sözlükleri; Kırgızca, Özbekçe, Türkmence, Gagavuzca, Tatarca, Karayca, Nogayca, Başkurtça, Karakalpakça, Tuvaca, Altayca, Yeni Uygurca, Yakutça, Çuvaşça gibi yazı dillerinin de gramerleri yayınlandı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk Dünyasında Ortak Alfabe konusunun tartışıldığı sempozyum 1991'de Türk Dil Kurumu'nun da katkılarıyla Marmara Üniversitesi'nde düzenlenmişti. O sempozyumun sonuç bildirgesinde çağdaş Türk yazı dilleri için Latin harflerine dayanan 34 harften oluşan bir alfabe önerilmişti. Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan kısa sürede Latin harflerine dayanan yeni alfabelerini yapıp kanunlaştırdılar ve kullanmaya başladılar. Bunlardan Azerbaycan alfabesi 34 harflik ortak alfabeye uygun yapıldı. Özbekistan ve Türkmenistan alfabeleri Latin harflerine dayandırıldıysa da 1991 yılında kararlaştırılan ortak alfabe ile uyumlayan yönleri oldu. Özbekistan ortak alfabeye uymayan bazı harflerini süreç içinde güncelledi. Kazakistan bu hususta sağlam adımlarla ve belirli süreçlere bağlı olarak Latin alfabesine geçme kararı aldı. İlk önerilen alfabe üzerinde 3 kez güncellenme yapıldı. 34 harflik ortak alfabeye çok yakın bir öneri üzerinde akademisyenlerin tartışmaları hâlâ devam ediyor.

KAZAKİSTAN BU HUSUSTA SAĞLAM ADIMLARLA VE BELİRLİ SÜREÇLERE BAĞLI OLARAK LATİN ALFABESİNE GEÇME KARARI ALDI

ОСЫҒАН БАЙЛАНЫСТЫ ҚАЗАҚСТАН НЫҚ ҚАДАМДАРМЕН ЖӘНЕ БЕЛГІЛІ БІР ҮДЕРІСТЕРГЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЛАТЫН ӘЛІПБИЕНЕ КӨШУДІ ҰЙҒАРДЫ

нылды. Әзербайжан, Өзбекстан және Түркіменстан көп ұзамай латын әліпбиіне негізделген жаңа әліпбилерін жасап, бекітіп әрі қолдана бастады. Оның ішінде әзірбайжан әліпбиі 34 әріптен тұратын ортақ әліпбиге сәйкес жасалған. Өзбекстан мен Түркіменстан әліпбиі латын әліпбиіне негізделгенімен, 1991 жылы келісілген ортақ әліпбиге сәйкес келмейтін тұстары болды. Осы орайда Өзбекстан ортақ әліпбиге сәйкес келмейтін кейбір әріптерін жаңартты. Осыған байланысты Қазақстан нық қадамдармен және белгілі бір үдерістерге байланысты латын әліпбиіне көшуді ұйғарды. Алғашқы ұсыныстардың әліпбиі 3 рет жаңартылды. Жалпы 34 әріптік әліпбиге өте жақын ұсыныс бойынша академиктердің пікірталастары әлі де жалғасуда.

Алдыңғы сұраққа байланысты түркі халықтарының бір-бірін жақсы түсінуі үшін тіл саласында қандай нақты жұмыстар атқару қажет?

7-8 ғасырларда көктүрік дәуірінде түрлі түркі диалектілері қолданыста болғанымен, бір ғана әдеби тіл болған. Сол жазба тіл дәстүрін Орталық Азиядағы барлық түркі халықтары 20 ғасырға дейін қолданды. 11 ғасырда негізгі топтан бөлініп шыққан оғыздар 13 ғасырда Анадолияда өз диалектілерін жазба тілге айналдырды. Осылайша, 20 ғасырға қарай тек екі әдеби жазу тілі қолданылды. 20 ғасырда Кеңес Одағы кезінде сол одақтағы қыпшақ, қарлұқ сияқты түркі халықтары үшін өз диалектілеріне негізделген жазба тілдері жасалып, диалектілердің айырмашылығына қарамастан ортақ жазба тілін пайдаланған түркі халықтарының келісім көрсет-

Өnceki soru ile bağlantılı olarak Türk halklarının birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri için dil alanında ne tür somut çalışmalar yapılabilir?

7-8. yüzyıllarda Köktürkler döneminde farklı Türk lehçeleri konuşuluyor olsa da bir tek edebî yazı dili vardı. O yazı dili geleneği 20. yüzyıla kadar Orta Asya'daki bütün Türk halkları tarafından kullanıldı. Ana gruptan 11. yüzyılda ayrılan Oğuzlar ise 13. yüzyılda Anadolu'da kendi lehçelerini yazı dili hâline getirdiler. Böylelikle 20. yüzyıla gelindiğinde sadece 2 edebî yazı dili kullanılıyordu. 20. yüzyılda Sovyetler Birliği döneminde o birliğin içindeki Kıpçak, Karluk gibi Türk halkları için kendi lehçelerine dayanan yazı dilleri yaratıldı ve daha önce lehçe farklarına rağmen ortak yazı dili kullanan Türk halkları arasındaki anlaşma oranları 80 yılda oldukça zayıfladı.

Bugün Türk halklarının farklı yazı dilleri olsa da hepsinin daha kolay anlaşılabilir duruma gelmeleri için ortak bir iletişim dili ihtiyacı hâsil olmuştur. Bu yapay bir ortak dil oluşturmakla gerçeleştirilemez. Bunun için Türk halkları arasında öncelikle gönül birliği oluşmalı; sosyal, kültürel, ekonomik, ticari ilişkiler artırılmalıdır. Müzikten spora, eğitilden turizme kadar her alanda düzenli ortak etkinlikler başlatılmalıdır. Fransızcadan, İngilizceden, Rusçadan dillerimize girmiş veya giriyor olan bilim terimleri yerine ortak akademik kurullar tarafından kendi dilimize uygun ortak kelimeler üretilmelidir. Aksi takdirde her ülke kendine göre kelime türetirse Türk yazı dilleri arasındaki farklılıklar daha artacaktır. Bu konuda 90 yıllık tecrübesi ve kendi öz parasal kaynakları olan Türk Dil Kurumu ortak çalışma projelerine maddi destek sağlayabilir ve ev sahipliği yapabilir.

Ortak alfabe ülküsünden vazgeçilmemeli, daha da yaygınlaştırılmalı-

7-8. YÜZYILLARDA KÖKTÜRKLER DÖNEMİNDE FARKLI TÜRK LEHÇELERİ KONUŞULUYOR OLSA DA BİR TEK EDEBÎ YAZI DİLİ VARDI. O YAZI DİLİ GELENEĞİ 20. YÜZYILA KADAR ORTA ASYA'DAKİ BÜTÜN TÜRK HALKLARI TARAFINDAN KULLANILDI

7-8 ҒАСЫРЛАРДА КӨКТҮРК ДӘУІРІНДЕ ТҮРЛІ ТҮРКІ ДИАЛЕКТІЛЕРІ ҚОЛДАНЫСТА БОЛҒАНЫМЕН, БІР ҒАНА ӘДЕБІ ТІЛ БОЛҒАН. СОЛ ЖАЗБА ТІЛ ДӘСТҮРІН ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ БАРЛЫҚ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ 20. ҒАСЫРҒА ДЕЙІН ҚОЛДАНДЫ

кіштері 80 жыл ішінде айтарлықтай әлсіреді.

Бүгінде түрік халықтарының жазба тілдері әртүрлі болғанымен, олардың барлығын оңай түсіну үшін ортақ қарым-қатынас тіліне деген қажеттілік туындады. Бұған жасанды ортақ тіл жасау арқылы қол жеткізу мүмкін емес. Ол үшін ең алдымен түрік халықтарының арасында жүрек бірлігі болуы керек; әлеуметтік, мәдени, экономикалық және сауда қатынастарын арттыру керек. Музыкадан спортқа, білім беруден туризмге дейін барлық салада жүйелі түрде бірлескен іс-шараларды бастау керек. Біздің тілдерімізге француз, ағылшын және орыс тілдерінен енген немесе енген ғылыми терминдердің орнына ортақ академиялық кеңестер өз тілімізге сәйкес келетін ортақ сөздерді шығаруы керек. Егер, әр ел өз алдына сөз шығарса, түрік жазба тілдерінің арасындағы айырмашылықтар артады. Бұл салада 90 жылдық тәжірибесі және жеке қаржы ресурстары бар Түрік тілі қоғамы қаржылық қолдау көрсетіп, бірлескен жұмыс жобаларын қабылдай алады.

Ортақ әліпби мұратынан қол үзбей, оны одан әрі кеңейту керек. Ең бастысы, қабылданатын әліпбилер латын әріптеріне негізделген; «Бір әріптің» барлық түрік жазба тілдерінде «бір дыбыс» үшін қолданылуы мүмкін екендігі. Біз бұл принципті қаншалықты жоғары ұстанатын болсақ, түсіну мөлшері соғұрлым жоғары болады.

Түрік мемлекеттері ұйымының құрылуымен түрік мемлекеттері арасындағы интеграциялық үдерістер басқа деңгейге көтерілгенін білесіздер. Бұл үдерісті тіл, әдебиет, мәдениет тұрғысынан қалай бағалар едіңіз?

дир. Kabul edilecek alfabelerin Latin harflerine dayanmasından daha önemli olan şey; bütün Türk yazı dillerinde “aynı harf”in “aynı ses” için kullanılabilmesidir. Bu ilkeye ne kadar çok uyabilirsek anlaşılabilirlik oranlarımız o kadar çok yükselecektir.

Bildiğiniz üzere Türk devletleri arasındaki entegrasyon süreci Türk Devletleri Teşkilatı’nın oluşturulması ile farklı bir düzleme girmiştir. Bu süreci dil, edebiyat ve kültür açısından nasıl değerlendirirsiniz?

Dil, Türkçede 2 ayrı kavramı ifade eder. Birincisi Eski Türkçedeki “til” kelimesidir ve “dil, lisan” anlamına gelir. İkincisi ise Farsçadan alınan “dil” kelimesidir, bu da “gönül” anlamındadır. Türk halklarının anlaşabilmesi için “dil~til, yani lisan” birliğinden önce “dil, yani gönül” birliğinin olması gerekir.

Tıpkı 1300 yıl önce olduğu gibi bütün Türkle-
rin ortak bir dili, ortak gönülleri, ortak ülküle-
ri olması imkânsız değildir. Bunun için gönül

Тіл түрік тілінде екі түрлі ұғымды білдіреді. Біріншісі көне түркі тіліндегі «тіл» сөзі «тіл, сөйлеу» дегенді білдіреді. Екіншісі – парсы тілінен алынған «тіл» сөзі «жүрек» дегенді білдіреді. Түркі халықтарының тіл табысуы үшін «тіл ~ тіл, яғни сөйлеу» бірлігінен бұрын «тіл, яғни жүрек» бірлігі болуы керек.

Дәл осыдан 1300 жыл бұрынғыдай бүкіл түркілердің ортақ тіл, ортақ жүрек, ортақ мұрат болуы мүмкін емес. Сол себепті де жүректер одағы қалыптасып, дамып, кеңейіп келеді. Ортақ әліпби, ортақ мәдени, саяси және сауда одақтарын құру да жүректер бірлестігінің жемісі.

2009 жылы 3 қазанда осы жүректер бірлестігінің идеалдар одағына айналуымен Нахчыванда қол қойылған келісіммен Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан және Түркия арасында «Түркітілдес елдердің ынтымақтастық кеңесі» құрылды. Түркі кеңесі

бирлiкшелiклерi олушмуштур ve гелiшerek гелiшлемектедiр. Ортақ алфabe, ортақ кiлтiрел, сiйаси, тiцари бiрлiклерiн олушту- рулмауа башламасы да гонiл бiрлiгiнiн iрiнiдiр.

Вu гонiл бiрлiгiнiн 3 Екiм 2009'да iлкi бiрлiгiне донiшмесiеуле Нахчi- ван'да iмзаланан анлашма iле Азербайжан, Казакiстан, Кiргiзiстан ve Тiркiе араcида "Тiрк Дiли Конушан iлкелер iш Бiрлiгi Консейi" курулмуштур. Тiрк Консейi veya Тiрк Кенеши оларак анилан бу iргiт 12 Касиm 2021 тарi- хiнде iстанбул'да дiзенленен кон- сейде адиn "Тiрк Девлетлери Тешкiлатi" оларак дегiштiрмiштер. Genel Sekre- терлiгi iстанбул'да олан бу тешкiлат iле iлiшкiлi олан "Улусларараси Тiрк Кiлтiрi Тешкiлатi (TÜRKSOY)" Анкара'да, "Тiрк Дiли Конушан iлкелер Парламентер Асамблесi" ve "Тiрк Кiлтiр ve Мiрас Вакфi" Азербайжан'иn башкенти Ба- кi'де, "Улусларараси Тiрк Академиси" iсе Казакiстан'иn башкенти Нур-Сул- тан'да булунамтадiр.

Вu тешкiлатлариn iндерлiгiнде хазiрла- нан прожелер ve дiзенленен програм- лар Тiрк Дiнйасидаки ортақ кiлтiрел дегiрлерi ортауа чiкармакта, бiлiмсел ve екoномiк iш бiрлiклерi yaratмакта- дiр. 2013 yилинда бiрiнсiсi дiзенленен Тiрквизьон Шаркi Yаришмаси гелiшлер араcидаки iлетiшiмi артiрмiш, ортақ зевклери payлашмаларина vesile олмуш- тур.

Тiрк Дил Куруму да 2022 yилинда iдiл- лi бiр "Дiлде, Fикiрде, iште Бiрлiк: Тiрк Дiнйаси Едебиятлари Yаришмаси" дi- зенлеме карари алмiштер.

Тiркiе "Yurtdiшi Тiрклер ve Акраба Топлulukлар Башканлiгi" арацiлiгi iле her yил Тiрк Дiнйасидаn бiнлерce iгiрен- ciе Тiркiе iниверсителерiнде eгiтiм алабiлмелери iчин бурслар vermектедiр. Вu, Тiрк Дiнйаси гелiшлерi араcида бiлiмсел, кiлтiрел, санатсал, екoномiк

**TÜRK DİL KURUMU
DA 2022 YILINDA
ÖDÜLLÜ BİR "DİLDE,
FİKİRDE, İŞTE BİRLİK:
TÜRK DÜNYASI
EDEBİYATLARI
YARIŞMASI"
DÜZENLEME KARARI
ALMIŞTIR**

**ТҮРК ТІЛІ ҚОҒАМЫ
ДА 2022 ЖЫЛЫ
МАРАПАТҚА ИЕ
БОЛҒАН «ТІЛДЕ,
ПІКІРДЕ, ІСТЕ –
БІРЛІК: ТҮРКІ ӘЛЕМІ
ӘДЕБИЕТТЕРІ
БАЙҚАУЫН»
ҰЙЫМДАСТЫРУҒА
ШЕШІМ
ҚАБЫЛДАДЫ**

немесе Тiркi кеңесi ретiнде қабыл- данған бұл ұйым 2021 жылы 12 қа- рашада Ыстамбұлда өткен кеңесте атауын «Тiркi мемлекеттерiнiң ұй- ымы» деп өзгерттi. Бас хатшылыгы Ыстамбұлда орналасқан бұл ұйым- мен байланысы бар «Халықаралық Тiркi мәдениетi ұйымы (TÜRKSOY)» Анкарада, «Тiркiтiлдес елдер пар- ламенттiк ассамблеясы» және Әзiр- байжан астанасы Бакуде «Тiркi мә- дениетi мен мұрасы қоры» жұмыс iстейдi. «Халықаралық Тiркi ака- демиясы» Қазақстанның астанасы Нұр-Сұлтан қаласында орналасқан.

Осы ұйымдардың жетекшiлiгiмен дайындалған жобалар мен бағдар- ламалар Тiркi әлемiндегi ортақ мә- дени құндылықтарды ашып, ғылы- ми және екoномикалық ынтымақта- стықты қалыптастырады. 2013 жылы алғаш рет өткiзiлген Turkvision ән байқауы жастар арасындағы қа- рым-қатынасты нығайтып, ортақ талғамға мүмкiндiк бердi.

Тiркi тiлi қоғамы да 2022 жылы ма- рапатқа ие болған «Тiлде, пiкiрде, iсте – бiрлiк: Тiркi әлемi әдебиеттерi байқауын» ұйымдастыруға шешiм қабылдады.

Тiркiя Шетелдегi тiрiктер және туысқан қауымдастықтар қоғамы арқылы жыл сайын тiркi әлемiнен мыңдаған студентке Тiркiя уни- верситеттерiнде бiлiм алуы үшiн шәкiртақы бередi. Бұл Тiркi әлемi жастары арасындағы ғылыми, мә- дени, өнер және екoномикалық ын- тымақтастыққа негiз қалайды. Басқа елдердiң Тiркi әлемiнiң жастарын өз университеттерiнде ұқсас сти- пендиялармен оқыту үшiн ынты- мақтастық үдерiсiне оң ықпал етедi.

Қортынды сөз ретiнде тағы да қай- талағым келедi. Ең бастысы – тiл мен көңiлдiң бiрлiгi. Көңiлдiң бiрлiгi бол-

іш бірлігі yapmanın zeminini hazırlamaktadır. Diğer ülkelerin de buna benzer burslarla Türk Dünyası'nın gençlerini kendi üniversitelerinde okutmaları іш бірлігі sürecine olumlu katkıları sağlayacaktır.

Son söz olarak şunu tekrarlamak istiyorum. Önemli olan dil, gönül birliğidir. Gönül birлігі oluşursa her türlü іш бірлігі kendiliğinden gelir. Ataları bir, dilleri bir, inançları bir, gelenek görenekleri bir olan Türk Dünyası gençlerinin menfaatleri de bir, kaderleri de birdir. Bunu gençlerimize çeşitli yollarla muhakkak hatırlatmamız şarttır.

Kıymetli vaktinizi ayırıp sorularımıza cevap verdiğiniz için teşekkür ederiz.

са, ынтымақтастықтың барлық түрі өздігінен келеді. Тегі бір, тілі бір, нанымы бір, салт-дәстүрі бір түркі әлемі жастарының мүддесі де, тағдыры да бір. Мұны жастарымызға түрлі жолдармен сөзсіз естеріне сақтатуымыз керек.

Мазмұнды әңгімеңіз бен алтын уақытыңыз үшін сізге алғысымызды білдіреміз!

RUSSIA-UKRAINE CRISIS AND EUROPEAN UNION ENERGY CONCERN

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

РОССИЙСКО-УКРАИНСКИЙ КРИЗИС И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ БЕСПОКОЙСТВО ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

After Russia's invasion of Ukraine, the sanctions against the Kremlin, led by Western countries, are increasing day by day. On February 25th 2022, one day after Russian troops attacked Ukraine at the behest of Vladimir Putin, the US, EU, UK and Canada and some of their allies announced a series of sanctions [BBC, 2022]. With the sanctions targeting the Russian economy, especially the removal of some Russian banks from the SWIFT system, it is aimed that the Putin administration takes a step back in Ukraine. Instead of backing down, Putin intensified the attack, which led the US to announce sanctions targeting the energy sector. In retaliation for these sanctions, Russia announced that it would export natural gas to Europe in "rubles" [Euractive.com, 2022]. This could be seen as a way for Russia to support its unstable currency and also retaliate against its European neighbors for Western sanctions over the invasion of Ukraine. In this way, by forming a new front in the war, Moscow signaled that it is willing to use Europe's excessive dependence on Russian gas as a political leverage.

After Poland and Bulgaria refused to pay for Russian natural gas in rubles,

**AFTER RUSSIA'S
INVASION OF
UKRAINE, THE
SANCTIONS AGAINST
THE KREMLIN,
LED BY WESTERN
COUNTRIES, ARE
INCREASING DAY BY
DAY**

**ПОСЛЕ ВТОРЖЕНИЯ
РОССИИ В УКРАИНУ
САНКЦИИ ПРОТИВ
КРЕМЛЯ ВО ГЛАВЕ
С ЗАПАДНЫМИ
СТРАНАМИ
УСИЛИВАЮТСЯ ДЕНЬ
ОТО ДНЯ**

После вторжения России в Украину санкции против Кремля во главе с западными странами усиливаются день ото дня. 25 февраля 2022 года, через день после нападения российских войск на Украину по приказу Владимира Путина, США, ЕС, Великобритания и Канада, а также некоторые их союзники объявили о ряде санкций [BBC, 2022]. Санкции против российской экономики, особенно удаление некоторых российских банков из системы SWIFT, направлены на то, чтобы администрация Путина сделала шаг назад в Украине. Вместо того, чтобы отступить, Путин усилил атаку, в результате чего США объявили о санкциях против энергетического сектора. В ответ на эти санкции Россия объявила, что будет экспортировать природный газ в Европу в «рублях» [Euractive.com, 2022]. Для России это можно рассматривать как способ поддержать свою нестабильную валюту, а также дать ответ своим европейским соседям за западные санкции в связи со вторжением в Украину. Таким образом, сформировав новый фронт войны, Москва дала понять, что готова использовать чрезмерную зависимость Европы от российского газа в качестве политического рычага.

Russia's halting of natural gas shipments to these countries on April 28th 2022 [Reuters.com, 2022], indicates that the European energy crisis has escalated. On the other hand, Uniper, the parent company of Hungary and Germany, which has so far only imported Russian natural gas, stated that they can adapt to the Kremlin's proposed system to make gas payments in rubles without violating European Union sanctions [Dailymail.co.uk, 2022].

According to data, 38.2% of the EU's gas need in 2021 came from Russia, 21.9% from Norway, 18.4% as liquefied natural gas (LNG), 9.4% from Algeria, 9.1% was obtained from the production of EU countries, 2.2% from Azerbaijan and 0.8% from Libya. LNG, which constitutes 20% of the total gas imports, in the total supply of 80 billion cubic meters of LNG in 2021, the USA owns 20%, Qatar 20%, Russia 18%, Nigeria 17%, Algeria 14%, Norway 2% and the remaining 9% belong to other suppliers [Anadolu Agency, 2022].

While the data reveals that the EU's main

После отказа Польши и Болгарии платить за российский природный газ в рублях прекращение Россией поставок природного газа в эти страны 28 апреля 2022 года [Reuters.com, 2022] свидетельствует об обострении энергетического кризиса в Европе. С другой стороны, Uniper, материнская компания Венгрии и Германии, которая до сих пор импортировала только российский природный газ, заявила, что может адаптироваться к предложенной Кремлем системе расчетов за газ в рублях, не нарушая санкций Евросоюза [Dailymail.co.uk, 2022].

По данным, 38,2% потребности ЕС в газе в 2021 г. поступило из России, 21,9% из Норвегии, 18,4% в виде сжиженного природного газа (СПГ), 9,4% из Алжира, 9,1% было получено от производства стран ЕС, 2,2% из Азербайджана и 0,8% из Ливии. СПГ, который составляет 20% от общего объема импорта газа, в общей поставке 80 млрд куб. м СПГ в 2021 г., США принадлежит 20%, Катар 20%, Россия 18%, Нигерия 17%, Алжир 14%, Норвегия 2%, а остальные 9%

supplier of natural gas is Russia, gas from this country is mostly sent to Europe via pipelines such as Yamal-Europe, which passes through Belarus and Poland, Nord Stream, using the Baltic Sea, and Ukraine, Soyuz and TurkStream. Europe imported about 40% of the natural gas, in other words 175 billion cubic meters from Russia in 2021. Russian natural gas transported through Ukraine decreased by 70%. Accordingly, the supply, which was 140 billion cubic meters in 1998, decreased to 42 billion cubic meters in 2021. Natural gas coming through Ukraine mostly goes to Slovakia and from there to Austria and Italy [Euronews.com, 2022].

While the situation of the EU with its main energy supplier is difficult, the EU needs to either increase its purchases from other suppliers or find new energy suppliers. In this regard, the EU's energy infrastructure is sufficient to buy more gas from Norway and North Africa and increase the amount of LNG imports, it is stated that it is not possible to increase the gas supply in these quantities rapidly. Norway, which is the country that provides the highest gas flow to the EU after Russia, explained that its gas production capacity is at the maximum level and it is not possible for them to fill it in case of Russia's interruption, causing a further reduction in options. Algeria has the opportunity to increase its gas flow to Europe with LNG and gas lines to Spain and Italy. However, Algeria is expected to increase the amount of gas by a few billion cubic meters per year due to the current infrastructure insufficiency. In 2020, 8.1 billion cubic meters of gas was sent to Europe from the Trans Adriatic Pipeline (TAP), which was built to transport the natural gas extracted from Azerbaijan's Shah Deniz 2

**INSTEAD OF
BACKING DOWN,
PUTIN INTENSIFIED
THE ATTACK,
WHICH LED THE
US TO ANNOUNCE
SANCTIONS
TARGETING THE
ENERGY SECTOR**

**ВМЕСТО ТОГО,
ЧТОБЫ ОТСТУПИТЬ,
ПУТИН УСИЛИЛ
АТАКУ, В
РЕЗУЛЬТАТЕ ЧЕГО
США ОБЪЯВИЛИ О
САНКЦИЯХ ПРОТИВ
ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО
СЕКТОРА**

принадлежат другим поставщикам [Anadolu Agency, 2022].

Данные показывают, что основным поставщиком природного газа в ЕС является Россия, газ из этой страны в основном направляется в Европу по таким трубопроводам, как «Ямал-Европа», который проходит через Беларусь и Польшу, «Северный поток» через Балтийское море и Украину, Союз и Турецкий поток. Европа импортировала около 40% природного газа, то есть 175 млрд куб.м из России в 2021 году. Транспортировка российского природного газа через территорию Украины сократилась на 70%. Соответственно, предложение, составлявшее 140 млрд куб.м в 1998 году, сократилось до 42 млрд куб.м в 2021 году. Природный газ, поступающий через Украину, в основном идет в Словакию, а оттуда в Австрию и Италию [Euronews.com, 2022].

В то время как ситуация ЕС с его основным поставщиком энергии является сложной, ЕС необходимо либо увеличить свои закупки у других поставщиков, либо найти новых поставщиков энергии. В связи с этим энергетическая инфраструктура ЕС достаточна для закупки большего количества газа из Норвегии и Северной Африки и увеличения объемов импорта СПГ, констатируется невозможность быстрого увеличения поставок газа в этих объемах. Норвегия, которая является страной, обеспечивающей наибольший поток газа в ЕС после России, пояснила, что ее мощности по добыче газа находятся на максимальном уровне, и они не смогут восполнить его в случае перебоев со стороны России, что приведет к дальнейшему сокращению опции. У Алжира есть возможность увеличить поток газа в Европу за счет СПГ и газопроводов

field to Europe. It does not seem possible to increase this number rapidly [Anadolu Agency, 2022].

On the other hand, global LNG markets are already in a tight spot due to increased demand as a result of the economic recovery. Providing its LNG to Asian countries with long-term contracts, Qatar announced that it is already producing at full capacity and that it will not contribute to Europe if Russian gas is cut off [Reuters, 2022a]. The EU, on the other hand, is making persuasive efforts to buy the gas of Asian countries that have made purchase agreements with long-term contracts in global markets. However, since Asian countries do not have many options in gas supply, it is stated that they do not approach the EU swap requests warmly.

The EU's annual LNG import capacity is at the level of 157 billion cubic meters, enough to meet around 40% of total current gas demand. Even with continued flow from Russia, the EU uses 66% of its total LNG

в Испанию и Италию. Однако ожидается, что Алжир будет увеличивать объемы добычи газа на несколько миллиардов кубометров в год из-за существующей неадекватности инфраструктуры. В 2020 году 8,1 млрд куб.м газа было отправлено в Европу по Трансадриатическому газопроводу (ТАР), который был построен для транспортировки природного газа, добываемого на азербайджанском месторождении Шах-Дениз-2, в Европу. Быстро увеличить это число является невозможным на данный момент [Anadolu Agency, 2022].

С другой стороны, мировые рынки СПГ уже находятся в затруднительном положении из-за увеличения спроса в результате восстановления экономики. Поставляя свой СПГ в азиатские страны по долгосрочным контрактам, Катар заявил, что уже производит его на полную мощность и не будет вносить свой вклад в Европу, если российский газ будет отключен [Reuters, 2022a]. ЕС, с другой стороны, предпринимает

capacity. For this reason, it does not seem possible to meet all the needs with LNG in a large-scale blackout. Experts point out that the global LNG capacity and LNG-carrying vessels are almost fully utilized [Energy.ec.europa.eu, 2022].

Natural gas prices in Europe rose significantly in the second half of 2021, long before the current crisis in Ukraine, mainly due to the strong increase in post-pandemic demand. On December 21st 2021, prices hovered below €50 per megawatt-hour throughout the summer, reaching a peak of €180 per megawatt-hour [Europarl.europa.eu, 2022]. This came after relatively low levels of natural gas storage.

European gas storage levels are very low during the winter season when demand is at its highest. EU gas tanks are currently around 40% full, and this gas is expected to run out in a very short time if there is an interruption from Russia [Bruegel.org, 2022]. In this

убедительные усилия, чтобы покупать газ азиатских стран, которые заключили соглашения о покупке с долгосрочными контрактами на мировых рынках. Однако, поскольку у азиатских стран не так много вариантов поставок газа, утверждается, что они не очень тепло относятся к запросам ЕС на обмен.

Годовой объем импорта СПГ в ЕС находится на уровне 157 млрд куб.м, что достаточно для удовлетворения около 40% общего текущего спроса на газ. Даже при продолжающемся потоке из России ЕС использует 66% своих мощностей по СПГ. По этой причине не представляется возможным удовлетворить все потребности за счет СПГ при крупномасштабном отключении электроэнергии. Эксперты отмечают, что мировые СПГ-мощности и суда-газовозы загружены практически полностью [Energy.ec.europa.eu, 2022].

Цены на природный газ в Европе значи-

case, the EU does not have many options except importing electricity, restarting coal power plants that are harmful to the environment and incompatible with climate targets, the extension of the duration of the nuclear reactors that are planned to be closed, and the activation of closed power plants. Considering the fact that the EU needs to reduce domestic demand, it is foreseen that natural gas and electricity restrictions may be applied, especially in the industry that consumes high energy.

About a quarter of the EU's oil imports also come from Russia. Europe's dependence on Russian energy caused the first crack in the West's collective response to Russia's aggression, and the EU stayed out of a ban on oil imports from Russia by the US and UK [Rferl.org, 2022]. At the summit held in Brussels on March 24th 2022, European leaders announced that they plan to become completely independent of Russian energy supplies by 2030 (at the Versailles summit of the heads of state and government of the European Union on March 10-11, the date was announced - by 2027), while today the EU, according to the European Commission, in gas consumption depends on 90% of imports, about 40% of which on Russia, but the numbers vary greatly for individual EU countries. Russia covers a quarter of crude oil imports and 45% of EU coal imports [Konoplyanik, 2022].

In summary, Russia, started to use its energy superiority as a political weapon during the war, as a counter reaction to the sanctions imposed on itself. On the other hand, Europe, which has a high energy dependency, must either accept Russia's payment terms or quickly find an alternative. Considering the speed and capacity of the above alternatives, it is obvious that Europe should accept Russia's

IN RELATIONS FOR THESE SANCTIONS, RUSSIA ANNOUNCED THAT IT WOULD EXPORT NATURAL GAS TO EUROPE IN "RUBLES"

В ОТВЕТ НА ЭТИ САНКЦИИ РОССИЯ ОБЪЯВИЛА, ЧТО БУДЕТ ЭКСПОРТИРОВАТЬ ПРИРОДНЫЙ ГАЗ В ЕВРОПУ В «РУБЛЯХ»

тельно выросли во второй половине 2021 года, задолго до нынешнего кризиса в Украине, в основном из-за сильного роста спроса после пандемии. 21 декабря 2021 года цены все лето колебались ниже 50 евро за мегаватт-час, достигнув пика в 180 евро за мегаватт-час [Europarl.europa.eu, 2022]. Это произошло после относительно низкого уровня хранения природного газа.

Уровень европейских хранилищ газа очень низок в зимний сезон, когда спрос на него самый высокий. Газовые баллоны ЕС в настоящее время заполнены примерно на 40%, и ожидается, что этот газ закончится в очень короткое время, если произойдет перебой со стороны России [Bruegel.org, 2022]. В этом случае у ЕС не так много вариантов, кроме импорта электроэнергии, перезапуска вредных для окружающей среды и несовместимых с климатическими целями угольных электростанций, продления срока эксплуатации атомных реакторов, которые планируется закрыть, и активизации электростанций закрытого типа. Учитывая тот факт, что ЕС необходимо сократить внутренний спрос, предполагается, что могут быть применены ограничения на природный газ и электроэнергию, особенно в отраслях, потребляющих большое количество энергии.

Около четверти импорта нефти ЕС также приходится на Россию. Зависимость Европы от российских энергоносителей вызвала первую трещину в коллективном ответе Запада на российскую агрессию, а ЕС остался в стороне от запрета США и Великобритании на импорт нефти из России [Rferl.org, 2022]. На саммите, состоявшемся в Брюсселе 24 марта 2022 г., европейские лидеры заявили, что планируют к

terms for now and produce projects for the future.

References:

1. Anadolu Agency (2022). Russia Ukraine Crisis Fueling Energy Concerns in Europe. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/rusya-ukrayna-krizi-avrupadaki-enerji-endisesini-korukluyor/2489727>. Accessed on 02.05.2022.
2. BBC (2022). What Sanctions are being Imposed on Russia over Ukraine Invasion? Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659>. Accessed on 02.05.2022.
3. Bruegel.org (2022). Can Europe Survive Painlessly without Russian Gas? Retrieved from <https://www.bruegel.org/2022/01/can-europe-survive-painlessly-without-russian-gas/>. Accessed on 02.05.2022.
4. Energy.ec.europa.eu (2022). Liquefied Natural Gas. Retrieved from https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas_en. Accessed on 02.05.2022.
5. Euractive.com (2022). Putin Says Russia will Start Selling gas to EU Clients in rubles. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/putin-says-russia-will-start-selling-gas-to-eu-clients-in-rubles/>. Accessed on 02.05.2022.
6. Euronews.com (2022). Europe's Options Against Russian Gas in the Ukraine-Russian Crisis. Retrieved from <https://tr.euronews.com/2022/03/31/ukrayna-rusya-krizinde-avrupa-n-n-rus-dogal-gaz-na-kars-se-cenekleri-neler>. Accessed on 02.05.2022.
7. Eurportal.europa.eu (2022). Russia's War on Ukraine: Implications for EU Energy Supply. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_AT\(2022\)729281_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_AT(2022)729281_EN.pdf). Accessed on 02.05.2022.
8. Daylimail (2022). Europe's Biggest Energy Companies Prepare to Undercut EU Sanctions by Agreeing to Pay for Russian Gas in Rubles. Retrieved from <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10762549/Europes-biggest-energy-companies-prepare-pay-Russian-gas-roubles.html>. Accessed on 02.05.2022.
9. Konoplyanik A. (2022). Energy self-destruction of Europe. Retrieved from https://www.ng.ru/ng_energiya/2022-04-11/12_8414_crisis.html. Accessed on 02.05.2022.
10. Reuters.com (2022). Russia Halts Gas Supplies to Poland and Bulgaria. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/poland-bulgaria-face-russian-gas-cut-ukraine-crisis-escalates-2022-04-26/>. Accessed on 02.05.2022.

RUSSIAN NATURAL GAS TRANSPORTED THROUGH UKRAINE DECREASED BY 70%

ТРАНСПОРТИРОВКА РОССИЙСКОГО ПРИРОДНОГО ГАЗА ЧЕРЕЗ ТЕРРИТОРИЮ УКРАИНЫ СОКРАТИЛОСЬ НА 70%

2030 г. стать полностью независимыми от российских энергопоставок (на Версальском саммите глав государств и правительств Евросоюза 10-11 марта была объявлена дата - к 2027 г.), тогда как сегодня ЕС, по данным Еврокомиссии, в потреблении газа на 90% зависит от импорта, из которых около 40% - от России, но цифры сильно разнятся по отдельным странам ЕС. Россия покрывает четверть импорта сырой нефти и 45% импорта угля ЕС [Конопляник, 2022].

Таким образом, Россия, которая начала использовать свое энергетическое превосходство в качестве политического оружия во время войны, в качестве ответной реакции на введенные против себя санкции. С другой стороны, Европа, имеющая высокую энергетическую зависимость, должна либо принять условия оплаты России, либо быстро найти альтернативу. Учитывая скорость и мощность вышеперечисленных альтернатив, очевидно, что Европа должна принять условия России на данный момент и искать проекты на будущее.

Источники:

1. Anadolu Agency (2022). Кризис в России и Украине усиливает опасения по поводу энергетики в Европе. Доступен по адресу: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/rusya-ukrayna-krizi-avrupadaki-enerji-endisesini-korukluyor/2489727>. Дата обращения: 02.05.2022.
2. BBC (2022). Какие санкции вводятся против России из-за вторжения в Украину? Доступен по адресу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659>. Дата обращения: 02.05.2022.
3. Bruegel.org (2022). Сможет ли Европа безболезненно выжить без российского газа? Доступен по адресу: <https://www.bruegel.org/2022/01/can-europe-survive-painlessly-without-russian-gas/>. Дата обращения: 02.05.2022.
4. Energy.ec.europa.eu (2022). Сжиженный природный газ. Доступен по адресу: https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas_en. Дата обращения: 02.05.2022.

11. Reuters.com (2022a). Qatar Says it cannot Unilaterally Replace Europe's Gas Needs in Case of Shortage. Retrieved from <https://www.reuters.com/business/energy/qatar-says-it-cannot-unilaterally-replace-europes-gas-needs-case-shortage-2022-02-01/>. Accessed on 02.05.2022.
12. Rferl.org (2022). EU Summit to be Dominated by Ukraine Invasion, Energy Crisis. Retrieved from <https://www.rferl.org/a/ukraine-invasion-eu-summit-energy/31746143.html>. Accessed on 02.05.2022.
5. Euractive.com (2022). Путин заявил, что Россия начнет продавать газ клиентам из ЕС за рубли. Доступен по адресу: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/putin-says-russia-will-start-selling-gas-to-eu-clients-in-rubles/>. Дата обращения: 02.05.2022.
6. Euronews.com (2022). Варианты Европы против российского природного газа в украинско-российском кризисе. Доступен по адресу: <https://tr.euronews.com/2022/03/31/ukrayna-rusya-krizinde-avrupa-n-n-rus-dogal-gaz-na-kars-secenekleri-neler>. Дата обращения: 02.05.2022.
7. Eurportal.europa.eu (2022). Война России с Украиной: последствия для энергоснабжения ЕС. Доступен по адресу: <https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/> EPRS_ATA(2022)729281_EN.pdf. Дата обращения: 02.05.2022.
8. Daylilmal (2022). Крупнейшие энергетические компании Европы готовятся обойти санкции ЕС, согласившись платить за российский газ в рублях. Доступен по адресу: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10762549/Europes-biggest-energy-companies-prepare-pay-Russian-gas-roubles.html>. Дата обращения: 02.05.2022.
9. Конопляник А. (2022). Энергетическое самоуничижение Европы. Доступен по адресу: http://www.ng.ru/ng_energiya/2022-04-11/12_8414_crisis.html. Дата обращения: 02.05.2022.
10. Reuters.com (2022). Россия приостановила поставки газа в Польшу и Болгарию. Доступен по адресу: <https://www.reuters.com/world/poland-bulgaria-face-russian-gas-cut-ukraine-crisis-escalates-2022-04-26/>. Дата обращения: 02.05.2022.
11. Reuters.com (2022a). Катар заявляет, что не может в одностороннем порядке восполнить потребности Европы в газе в случае его нехватки. Доступен по адресу: <https://www.reuters.com/business/energy/qatar-says-it-cannot-unilaterally-replace-europes-gas-needs-case-shortage-2022-02-01/>. Дата обращения: 02.05.2022.
12. Rferl.org (2022). На саммите ЕС будет доминировать украинское вторжение и энергетический кризис. Доступен по адресу: <https://www.rferl.org/a/ukraine-invasion-eu-summit-energy/31746143.html>. Дата обращения: 02.05.2022.

JAPAN'S CYBERSECURITY: PERSPECTIVES FOR KAZAKHSTAN

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ ЯПОНИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ КАЗАХСТАНА

With the acceleration of digitalization processes, many governments reconsidered the importance of cyber security. Penetration of cutting-edge technologies such as AI, Big Data, Internet of Things (IoT), and cloud services require a high level of IT expertise, as well as good governance of cyberspace. Kazakhstan, similar to other countries, has been working on advancing its cyber capacity, along with strengthening its cyber protection. In 2017 the government introduced the Digital Kazakhstan state program and the Cyber Shield Concept for 2017-2022 that frame the digital aspirations of the country. However, the level of digital awareness of the population and business is still in the process of transformation hence directly impacting cyber security. As was examined, the level of awareness of cyber threats in Kazakhstan is considerably low for instance among the civil servants [Sputnik, 2018]. Analysis of the bank sector also revealed ignorance of basic security recommendations [Deloitte, 2021]. The level of cyber defense in major industries also requires attention. Therefore, the government along with the implementation of digital solutions has been working on providing sufficient cyber defense mechanisms.

**INTEGRATION
WITH JAPANESE
SOLUTIONS GIVES
KAZAKHSTAN CYBER
SPECIALISTS IN THE
PUBLIC SECTOR NEW
TECHNOLOGIES TO
COMBAT COMPLEX
CYBER-ATTACKS,
INCLUDING
THOSE THAT
CONVENTIONAL
ANTIVIRUS COULD
NOT DETECT**

**ИНТЕГРАЦИЯ С
ЯПОНСКИМИ
РЕШЕНИЯМИ
ПРЕДОСТАВЛЯЕТ
КАЗАХСТАНСКИМ
КИБЕРСПЕЦИАЛИС-
ТАМ В ГОССЕКТОРЕ
НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
ДЛЯ БОРЬБЫ
СО СЛОЖНЫМИ
КИБЕРАТАКАМИ, В
ТОМ ЧИСЛЕ ТАКИМИ,
КОТОРЫЕ НЕ МОГУТ
ОБНАРУЖИТЬ
ОБЫЧНЫЕ
АНТИВИРУСНЫЕ
ПРОГРАММЫ**

С ускорением процессов цифровизации многие правительства пересмотрели важность кибербезопасности. Проникновение передовых технологий, таких как искусственный интеллект, большие данные, Интернет вещей (IoT) и облачные сервисы, требует высокого уровня знаний в области ИТ, а также эффективного управления киберпространством. Казахстан, как и другие страны, работает над расширением своего киберпотенциала, а также над укреплением своей киберзащиты. В 2017 году правительство представило государственную программу «Цифровой Казахстан» и «Концепцию киберщита» на 2017–2022 годы, которые определяют цифровые устремления страны. Однако уровень цифровой осведомленности населения и бизнеса все еще находится в процессе трансформации, что напрямую влияет на кибербезопасность. Как было установлено, уровень осведомленности о киберугрозах в Казахстане значительно низок, например, среди государственных служащих [Sputnik, 2018]. Анализ банковского сектора также выявил незнание основных рекомендаций по безопасности [Deloitte, 2021]. Уровень киберзащиты в основных отраслях промышленности также

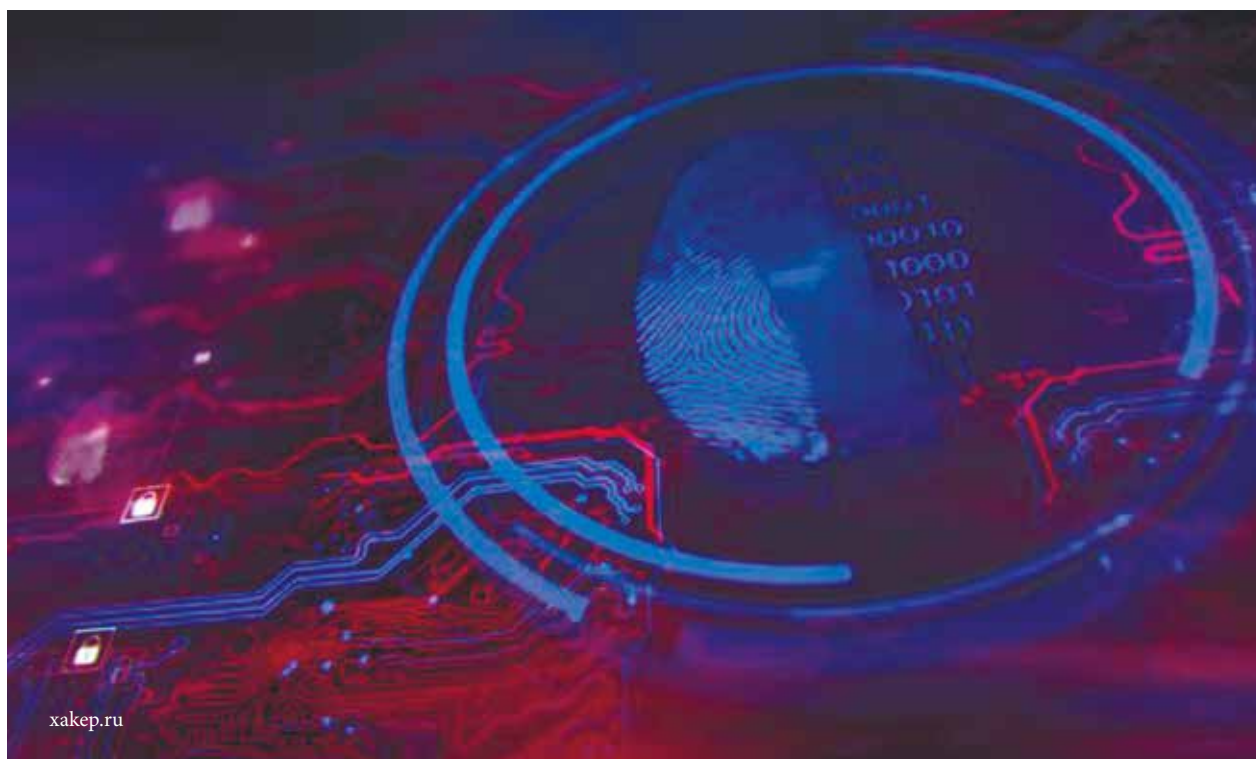
One of Kazakhstan's partners in providing such cyber protection is Japanese leading multinational cybersecurity and defense company - Trend Micro. Integration with Japanese solutions gives Kazakhstan cyber specialists in the public sector new technologies to combat complex cyber-attacks, including those that conventional antivirus could not detect [Gadimova, 2020].

The Japanese company was chosen as a major partner in providing cyber security in the public sector, not by chance. Japan is among the leading countries in terms of harmonious regulations in the cyber sphere. In the Global Cybersecurity Index 2020, Japan ranks 7th position in comparison to 31st of Kazakhstan [ITU, 2020]. Japan's high level of digital transformation is demonstrated by the fact that even in 2017, the Internet penetration in Japan was the second highest (97.2%) in the world after South Korea (99.2%) [Infowatch, 2021]. Hence, the high technological development, along with advanced cyber defense mechanisms allows relying on the Japanese experience in cybersecurity.

требует внимания. Поэтому правительство наряду с внедрением цифровых решений работает над обеспечением достаточных механизмов киберзащиты.

Одним из партнеров Казахстана в обеспечении такой киберзащиты является ведущая японская многонациональная компания в области кибербезопасности и киберзащиты Trend Micro. Интеграция с японскими решениями предоставляет казахстанским киберспециалистам в госсекторе новые технологии для борьбы со сложными кибератаками, в том числе такими, которые не могут обнаружить обычные антивирусные программы [Гадимова, 2020].

Японская компания не случайно была выбрана в качестве основного партнера по обеспечению кибербезопасности в госсекторе. Япония входит в число ведущих стран с точки зрения гармоничного регулирования в киберсфере. В Глобальном индексе кибербезопасности 2020 Япония занимает 7-е место по сравнению с 31-м местом Казахстана [ITU, 2020]. О высоком уровне цифровой трансформации Японии свиде-

The importance of cybersecurity in Japan was first recognized in 2000, while in 2014 the Japanese government adopted the Basic Act on Cybersecurity. In 2018, the Cybersecurity Strategy of Japan introduced the new policies and mechanisms for developing the cyber architecture of Japan under the larger matrix of achieving Society 5.0 goals. The comprehensive preparation for the 2020 Tokyo Olympic and Paralympic Games was also a good test for the Japanese cyber experts in overcoming existing vulnerabilities of domestic cyber-defense. At present, cybersecurity in Japan is placed together with space and electromagnetic space among the factors that directly influence the change of the paradigm of national security in Japan [Ukhanova, 2022].

Internationally, Japan widely promotes its cooperation in cybersecurity, including the rule of law in the cybersphere, developing confidence-building measures and capacity-building in cyberspace [Matsubara and Mochinaga, 2021]. Japan also promotes its cyber diplomacy through active engagement with developing countries. In line with former Prime Minister Shinzo Abe's Free and Open Indo-Pacific vision (FOIP) from 2016, the Japanese government has been actively promoting its digital connectivity and cyber-security cooperation. The Basic Concept on IT International Policy Centered on Asia became a major policy document that defines basic capacity-building, bilateral and multilateral cooperation, and Official Development Assistance (ODA) mechanisms to raise Japan's involvement in the digital transformation of Asia [Matsubara and Mochinaga, 2021]. Driven by the idea to provide alternative cooperation to China's Digital Silk Road, the Japanese government actively promotes its vision for an interconnected society among developing Asian countries.

THE HIGH TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF JAPAN, ALONG WITH ADVANCED CYBER DEFENSE MECHANISMS ALLOWS RELYING ON THE JAPANESE EXPERIENCE IN CYBERSECURITY

ВЫСОКОЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НАРЯДУ С ПЕРЕДОВЫМИ МЕХАНИЗМАМИ КИБЕРЗАЩИТЫ ПОЗВОЛЯЕТ ОПИРАТЬСЯ НА ЯПОНСКИЙ ОПЫТ В ОБЛАСТИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ

тельствует также факт, что даже в 2017 году уровень проникновения интернета в Японии был вторым по величине (97,2%) в мире после Южной Кореи (99,2%) [Infowatch, 2021]. Поэтому, высокое технологическое развитие наряду с передовыми механизмами киберзащиты позволяет опираться на японский опыт в области кибербезопасности.

Важность кибербезопасности в Японии была впервые признана в 2000 году, а в 2014 году японское правительство приняло Основной закон о кибербезопасности. В 2018 году в Стратегии кибербезопасности Японии были представлены новые политики и механизмы для разработки киберархитектуры Японии в рамках более широкой матрицы достижения целей Общества 5.0. Комплексная подготовка к Олимпийским и Паралимпийским играм 2020 года в Токио также стала хорошим испытанием для японских киберэкспертов в преодолении существующих уязвимостей отечественной киберзащиты. В настоящее время кибербезопасность в Японии ставится наряду с космосом и электромагнитным пространством в число факторов, непосредственно влияющих на смену парадигмы национальной безопасности Японии [Уханова, 2022].

На международном уровне Япония широко продвигает свое сотрудничество в области кибербезопасности, включая верховенства закона в киберсфере, разработки мер по укреплению доверия и наращиванию потенциала в киберпространстве [Мацубара и Мочинага, 2021]. Япония также продвигает свою кибердипломатию посредством активного взаимодействия с развивающимися странами. В соответствии с видением бывшего премьер-министра Синдзо Абэ о свободном и открытом Индо-Тихоокеанском

asia.nikkei.com

Nevertheless, Japan itself faces massive cyber-attacks. Together with Australia and India, in 2020 Japan was listed among the most-attacked countries in Asia [Business Standard, 2022]. Japanese companies are vulnerable to cyber threats, especially from China. Chinese cyber hackers, along with North Korea in the majority, target the cyber operations of Japan with few prominent cases of data theft of users [Glucksmann, 2021]. Nonetheless, as part of the preparation for the 2020 Olympics, the Japanese government advanced its cyber defense procedures, especially to avoid data breaches and intellectual property theft, and was cooperating with other international partners to exclude alleged threats [Doyle, 2021].

During the preparation for the Tokyo Olympics, it was also revealed a significant shortage of domestic cyber professionals. In 2020, Japan had only 28% of IT specialists working in-house, which is significantly lower in comparison to the US with 65.4%, Germany with 61.4% and 53.9% in the UK. As a response, the government trained new cyber specialists and allowed them to increase the number

регионе (FOIP) от 2016 года, японское правительство продвигает цифровую связь и сотрудничество в области кибербезопасности. Базовая концепция международной политики в области ИТ, ориентированная на Азию, стала основным политическим документом, определяющим основные механизмы наращивания потенциала, двустороннего и многостороннего сотрудничества и официальной помощи в целях развития (ОПР) для расширения участия Японии в цифровой трансформации Азии [Мацубара и Мочинага, 2021]. Руководствуясь идеей создания альтернативного сотрудничества к китайскому «Цифровому Шелковому пути», японское правительство также продвигает свое видение взаимосвязанного общества среди развивающихся азиатских стран.

В то же время сама Япония сталкивается с массовыми кибератаками. Вместе с Австралией и Индией в 2020 году Япония вошла в число наиболее атакованных стран Азии [Business Standard, 2022]. Японские компании уязвимы для киберугроз, особенно из Китая. Китайские кибер-хакеры,

of IT professionals, both in-house workers and freelance employees in public sectors [Glucksmann, 2021].

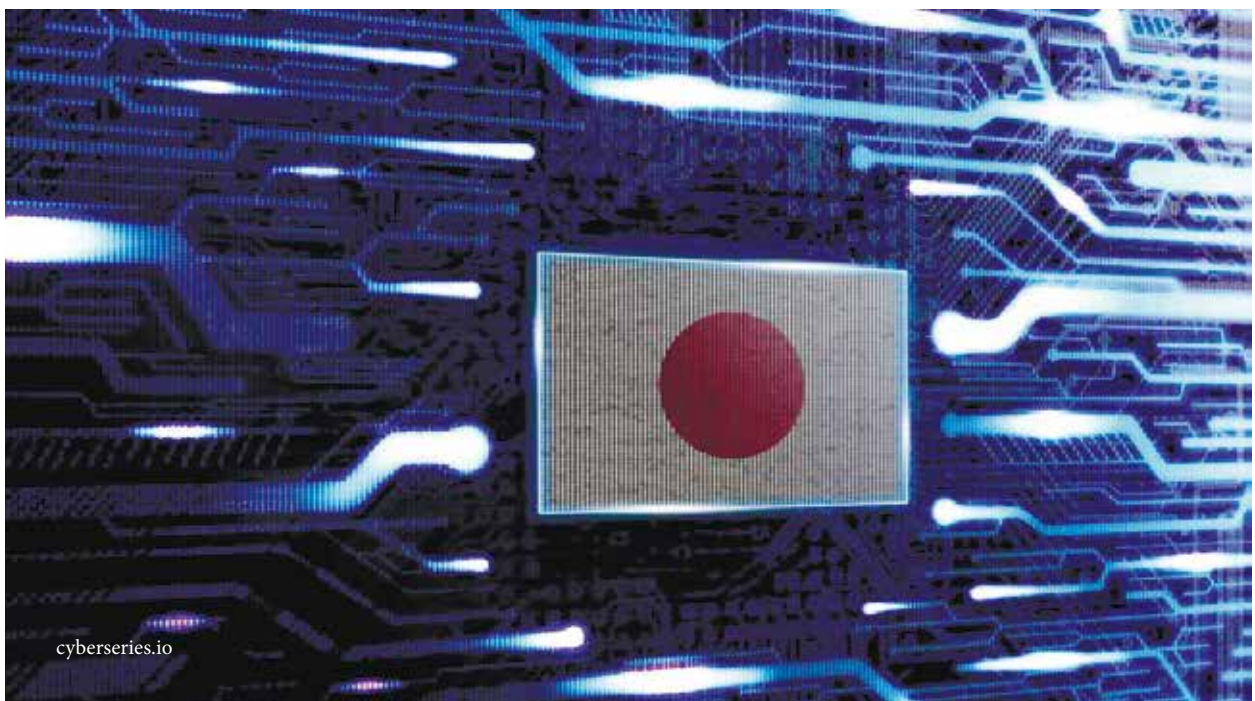
The drawbacks of domestic IT specialists though do not hamper promoting Japan's capacity-building diplomacy in cyber security. Japanese companies assist in providing capacity-building training for developing Asian countries. Through JICA and other ODA mechanisms, the Japanese government attempts to advance human capacity in cyber security by providing training in malware analysis and other cyber threats for developing countries [Matsubara and Mochinaga, 2021].

Japan's well-known cyber capacity accordingly could be a good chance for Kazakhstan IT professionals to upgrade the level of cyber security through advancing cyber technologies and cyber skills. While cooperation with the Japanese Trend Micro provides cyber protection for public services, the cooperation with private Japanese companies might raise the cyber security of Kazakhstan companies. Being among Kazakhstan's key partners in Asia, Japan put the IT-sphere among the priority areas of cooperation with

┌

наряду с северокорейскими в большинстве своем, нацелены на кибероперации Японии с несколькими известными случаями кражи данных пользователей [Глюксманн, 2021]. Тем не менее в рамках подготовки к Олимпиаде 2020 года, японское правительство попыталось усовершенствовать процедуры киберзащиты, особенно для предотвращения утечек данных и кражи интеллектуальной собственности и сотрудничало с другими международными партнерами для исключения предполагаемых угроз [Доил, 2021].

В ходе подготовки к Олимпиаде в Токио также была выявлена значительная нехватка отечественных кибер-специалистов. В 2020 году в Японии было всего 28% ИТ-специалистов, работающих в штате компании, что значительно ниже по сравнению с США с 65,4%, Германией с 61,4% и 53,9% в Великобритании. Поэтому правительство подготовило новых киберспециалистов и разрешило в государственном секторе увеличить количество ИТ-специалистов, включая штатных и внештатных сотрудников [Глюксманн, 2021].

Kazakhstan [Forbes, 2022]. Hence cybersphere could be a good niche for bilateral cooperation. Japan's active cyber diplomacy with developing Asian countries also advances Kazakhstan's possibilities for closer engagement in cybersphere.

References:

1. Business Standard (2022). Cyber attacks: India among top 3 most-affected nations in Asia in 2021. Retrieved from https://www.business-standard.com/article/international/cyber-attacks-india-among-top-3-most-affected-nations-in-asia-in-2021-122022400945_1.html. Accessed on 13.03.2022.
2. Deloitte (2021). Assessment of cyber risks in banks of Kazakhstan. Retrieved from https://www2.deloitte.com/kz/ru/pages/risk/articles/cyber_risk_assessment_kazakhstan_banks.html. Accessed on 13.04.2022.
3. Doyle, Henry (2021). How Japan has prepared for cybersecurity threats at the Tokyo 2020. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/06/15/how-japan-has-prepared-for-cybersecurity-threats-at-the-tokyo-2020/>. Accessed on 13.04.2022.
4. Forbes (2022). Japan considers new directions for investment in Kazakhstan. Retrieved from https://forbes.kz/news/2022/02/05/newsid_268905. Accessed on 13.04.2022.
5. Gadimova, Nazrin (2020). Kazakhstan turns to Japan for a boost in Cybersecurity. Retrieved from <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstan-turns-to-japan-for-a-boost-in-cybersecurity-2020-2-27-27/>. Accessed on 13.04.2022.
6. Glucksmann, Thomas (2021). How will Japan's cybersecurity posture impact its relations with China? Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/10/how-will-japan-cybersecurity-posture-impact-its-relations-with-china/>. Accessed on 13.04.2022.
7. Infowatch (2021). Japan is ready for digital transformation and cyber threats. Retrieved from <https://www.infowatch.ru/company/presscenter/news/yaponiya-gotova-k-tsifrovoy-transformatsii-i-k-otrazheniyu-kiberugroz>. Accessed on 13.04.2022.
8. ITU (2020). Global cybersecurity index 2020. Retrieved from https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2021-PDF-E.pdf. Accessed on 13.04.2022.
9. Matsubara, Mihoko and Mochinaga, Dai (2021). Japan's cybersecurity strategy: From the Olympics to the Indo-Pacific, Asie. Visions, No. 119, Ifri.
10. Sputnik (2018). An experiment on civil servants of Kazakhstan showed their weak cyber defense. Retrieved from <https://ru.sputnik.kz/20181205/gosslu->

JAPAN WIDELY PROMOTES ITS COOPERATION IN CYBERSECURITY, INCLUDING THE RULE OF LAW IN THE CYBERSPHERE, DEVELOPING CONFIDENCE-BUILDING MEASURES AND CAPACITY-BUILDING IN CYBERSPACE

НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ ЯПОНИЯ ШИРОКО ПРОДВИГАЕТ СВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ОБЛАСТИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ, ВКЛЮЧАЯ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНА В КИБЕРСФЕРЕ, РАЗРАБОТКИ МЕР ПО УКРЕПЛЕНИЮ ДОВЕРИЯ И НАРАЩИВАНИЮ ПОТЕНЦИАЛА В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ

Однако недостатки отечественных ИТ-специалистов не мешают продвижению японской дипломатии по наращиванию потенциала в области кибербезопасности. Японские компании помогают проводить обучение по наращиванию потенциала для развивающихся стран Азии. Через JICA и другие механизмы ОПР японское правительство пытается повысить человеческий потенциал в области кибербезопасности, проводя обучение анализу вредоносных программ и других киберугроз для развивающихся стран [Мацубара и Мочинага, 2021].

Соответственно, хорошо известный киберпотенциал Японии может стать хорошим шансом для казахстанских ИТ-специалистов повысить уровень кибербезопасности за счет развития кибертехнологий и кибернавыков. В то время как сотрудничество с японской Trend Micro обеспечивает киберзащиту государственных услуг, сотрудничество с частными японскими компаниями может повысить кибербезопасность казахстанских компаний. Являясь одним из ключевых партнеров Казахстана в Азии, Япония выдвинула IT-сферу в число приоритетных направлений сотрудничества с Казахстаном [Forbes, 2022]. Следовательно, киберсфера может стать хорошей нишей для двустороннего сотрудничества. Активная кибердипломатия Японии с развивающимися странами Азии также расширяет возможности Казахстана для более тесного взаимодействия в киберсфере.

Источники:

1. Business Standard (2022). Кибератаки: Индия входит в тройку наиболее пострадавших стран Азии в 2021 году. Доступен по адресу: <https://www.business-standard.com/article/international/cyber-attacks-india-among->

zhba-kiberzaschita-virusy-8361425.html. Accessed on 13.04.2022.

11. Ukhanova, Erkeley (2022). Cybersecurity and cyber defence strategies of Japan. EURO-ASIAN LAW CONGRESS 2021. SHS Web of Conferences 134, 00159. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213400159>.

top-3-most-affected-nations-in-asia-in-2021-122022400945_1.html. Дата обращения: 13.03.2022.

2. Deloitte (2021). Оценка киберрисков в банках Казахстана. Доступен по адресу: https://www2.deloitte.com/kz/ru/pages/risk/articles/cyber_risk_assessment_kazakhstan_banks.html. Дата обращения: 13.04.2022.
3. Дойл, Генри (2021). Как Япония подготовилась к угрозам кибербезопасности на Токио-2020. Доступен по адресу: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/06/15/how-japan-has-prepared-for-cybersecurity-threats-at-the-tokyo-2020/>. Дата обращения: 13.04.2022.
4. Forbes (2022). Япония рассматривает новые направления для инвестирования в Казахстан. Доступен по адресу: https://forbes.kz/news/2022/02/05/newsid_268905. Дата обращения: 13.04.2022.
5. Гадимова, Назрин (2020). Казахстан обращается к Японии за повышением кибербезопасности. Доступен по адресу: <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstan-turns-to-japan-for-a-boost-in-cybersecurity-2020-2-27-27/>. Дата обращения: 13.04.2022.

THE DRAWBACKS OF DOMESTIC IT SPECIALISTS THOUGH DO NOT HAMPER PROMOTING JAPAN'S CAPACITY-BUILDING DIPLOMACY IN CYBER SECURITY

НЕДОСТАТКИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ИТ-СПЕЦИАЛИСТОВ НЕ МЕШАЮТ ПРОДВИЖЕНИЮ ЯПОНСКОЙ ДИПЛОМАТИИ ПО НАРАЩИВАНИЮ ПОТЕНЦИАЛА В ОБЛАСТИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ

6. Глюксманн, Томас (2021). Как позиция Японии в области кибербезопасности повлияет на ее отношения с Китаем? Доступен по адресу: <https://thedi diplomat.com/2021/10/how-will-japans-cybersecurity-posture-impact-its-relations-with-china/>. Дата обращения: 13.04.2022.
7. Infowatch (2021). Япония готова к цифровой трансформации и к отражению киберугроз. Доступен по адресу: <https://www.infowatch.ru/company/presscenter/news/yaponiya-gotova-k-tsifrovoy-transformatsii-i-k-otrazheniyu-kiberugroz>. Дата обращения: 13.04.2022.
8. ITU (2020). Глобальный индекс кибербезопасности 2020. Доступен по адресу: https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2021-PDF-E.pdf. Дата обращения: 13.04.2022.
9. Мацубара, Михоко и Мочинага, Дай (2021). Стратегия кибербезопасности Японии: от Олимпийских игр до Индо-Тихоокеанского региона, Asie. Visions, No. 119, Ifri.
10. Sputnik (2018). Эксперимент над госслужащими Казахстана показал их слабую киберзащиту. Доступен по адресу: <https://ru.sputnik.kz/20181205/gossluzhba-kiberzaschita-virusy-8361425.html>. Дата обращения: 13.04.2022.
11. Уханова, Эркелей (2022). Стратегии кибербезопасности и киберзащиты Японии. Euro-Asian Law Congress 2021. SHS Web of Conferences 134, 00159. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213400159>.

ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UZBEKISTAN AND CHINA

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ УЗБЕКИСТАНОМ И КИТАЕМ

Uzbekistan remains one of the key countries in Central Asia. Since the implementation of the new economic policy, the country's economic cooperation with external powers, including Russia, China, and the countries of the European Union has deepened considerably. In this sense, China's presence in Uzbekistan increased significantly. Therefore, this commentary aims to analyze economic cooperation between Uzbekistan and China in terms of trade, investments, and infrastructural projects.

China considers Uzbekistan as a country with a huge consumer market, cheap labor force, stable political situation, and strong state power. Moreover, it is interested in Uzbekistan's favorable business environment, and great potential for infrastructural development projects. In 2021, China's share in Uzbekistan's foreign trade turnover amounted to 17.7%. This is slightly more than the share of Russia. By 2020, Uzbekistan's debt to China has reached \$3 billion, or 20% of the country's total foreign debt. Chinese investment in the economy of Uzbekistan reached \$9 billion by the end of 2021. However, according to Chinese sources at the end of 2019, China's accumulated direct investment in Uzbekistan amounted to \$3.2 billion.

**BY 2020,
UZBEKISTAN'S DEBT
TO CHINA HAS
REACHED \$3 BILLION,
OR 20% OF THE
COUNTRY'S TOTAL
FOREIGN DEBT**

**К 2020 ГОДУ ДОЛГ
УЗБЕКИСТАНА
ПЕРЕД КИТАЕМ
ДОСТИГ \$3
МИЛЛИАРДОВ,
ИЛИ 20% ОБЩЕГО
ВНЕШНЕГО ДОЛГА
СТРАНЫ**

Узбекистан является одной из ключевых стран Центральной Азии. С момента реализации новой экономической политики значительно углубилось экономическое сотрудничество страны с внешними державами, в том числе с Россией, Китаем и странами Евросоюза. В этом плане присутствие Китая в Узбекистане значительно увеличилось. Поэтому данный комментарий направлен на анализ экономического сотрудничества между Узбекистаном и Китаем с точки зрения торговли, инвестиций и инфраструктурных проектов.

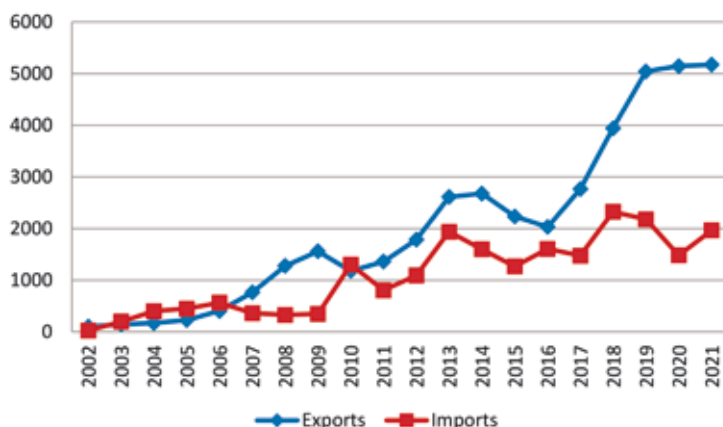
Китай рассматривает Узбекистан как страну с огромным потребительским рынком, дешевой рабочей силой, стабильной политической ситуацией и сильной государственной властью. Кроме того, его интересуют благоприятная деловая среда в Узбекистане и большой потенциал для проектов по развитию инфраструктуры. В 2021 году доля Китая во внешнеторговом обороте Узбекистана составила 17,7%. Это немного больше, чем доля России. К 2020 году долг Узбекистана перед Китаем достиг \$3 миллиардов, или 20% от общего внешнего долга страны. Китайские инвестиции в экономику Узбекистана к концу

Chinese investments in Uzbekistan are diversified and vary from oil and gas to agriculture and logistics [Umarova, 2022]. For instance, a Chinese conglomerate Jinsheng Group invested in a textile factory in Uzbekistan that became operational in 2017. With an annual output of 22.000 metric tons of cotton yarn, 95% of this factory's products are exported, and half of them are sold to China. Foshan-based Xin Zhong Yuan Ceramics began a \$150 million ceramics production line in Uzbekistan in 2017 due to cheap raw ceramic materials, low energy costs, and a large local consumer market. In March 2021, during a virtual meeting, the governments of Uzbekistan and China struck an agreement to draw major Chinese companies to Uzbekistan, and the government of Uzbekistan put together forty project ideas for prospective Chinese investors to consider. China's largest loan to Uzbekistan - valued at \$1.2 billion and signed in 2017 – from the China Development Bank to Uzbekneftegaz for the Oltin Yo'l gas-to-liquid processing plant [Van Der Kley and Yau, 2021].

2021 года достигли \$9 миллиардов долларов. Однако, по данным китайских источников, на конец 2019 года накопленные прямые инвестиции Китая в Узбекистан составили \$3,2 миллиарда. Китайские инвестиции в Узбекистан диверсифицированы и варьируются от нефти и газа до сельского хозяйства и логистики [Умарова, 2022]. Например, китайский конгломерат Jinsheng Group инвестировал в текстильную фабрику в Узбекистане, которая начала работу в 2017 году. При годовом объеме производства в 22,000 метрических тонн хлопчатобумажной пряжи, 95% продукции этой фабрики экспортируется, а половина продается в Китай. Компания Xin Zhong Yuan Ceramics из Фошаня в 2017 году запустила линию по производству керамики стоимостью \$150 миллионов в Узбекистане из-за наличия дешевого керамического сырья, низких затрат на энергию и большого местного потребительского рынка. В марте 2021 года в ходе виртуальной встречи правительства Узбекистана и Китая заключили соглашение о привлечении круп-

Figure 1. China's trade with Uzbekistan, million \$
Рисунок 1. Торговля Китая с Узбекистаном, миллионов \$

Source: The Author's compilation based on the ITC (2022) data.
Источник: Составлено автором на основе данных ЦМТ (2022).

According to data from the International Trade Center (ITC, 2022), exports from China to Uzbekistan surged from \$104 million in 2002 to \$5.2 billion in 2021. For the same period, the country's imports from Uzbekistan increased from \$27 million

EXPORTS FROM CHINA TO UZBEKISTAN SURGED FROM \$104 MILLION IN 2002 TO \$5.2 BILLION IN 2021, WHILE IMPORTS FROM UZBEKISTAN INCREASED FROM \$27 MILLION TO ALMOST \$2 BILLION

ЭКСПОРТ ИЗ КИТАЯ В УЗБЕКИСТАН ВЫРОС СО \$104 МИЛЛИОНОВ В 2002 ГОДУ ДО \$5,2 МИЛЛИАРДОВ В 2021 ГОДУ, В ТО ВРЕМЯ КАК ИМПОРТ ИЗ УЗБЕКИСТАНА УВЕЛИЧИЛСЯ С \$27 МИЛЛИОНОВ ДО ПОЧТИ \$2 МИЛЛИАРДОВ

ных китайских компаний в Узбекистан, а правительство Узбекистана собрало сорок проектных идей для рассмотрения потенциальными китайскими инвесторами. Крупнейший кредит Китая Узбекистану на сумму \$1,2 миллиарда был подписан в 2017 году и предоставлен на завод по производству синтетического жидкого топлива из природного газа «Олтин Йол» от Банка развития Китая «Узбекнефтегазу» [Ван Дер Клей и Яу, 2021].

По данным Центра международной торговли (ЦМТ, 2022), экспорт из Китая в Узбекистан вырос со \$104 миллионов в 2002 году до \$5,2 миллиардов в 2021 году. За тот же период импорт страны из Узбекистана увеличился с \$27 миллионов до почти \$2 миллиардов (Рисунок 1).

В то время как экспорт Китая в Узбекистан остается диверсифицированным и состоит из различных промышленных товаров, Узбекистан в основном поставляет минеральное топливо, в частности природный газ, и хлопок. В 2021 году доля минерального топлива в общем объеме экспорта Узбекистана составила 38%, хлопка – 33%. Низкая диверсификация экспорта подвергает Узбекистан риску, в основном из-за возможного изменения цен на экспортируемую продукцию. Важно отметить, что поставки Китая в Узбекистан значительно выросли с 2016 года при новом президенте Шавкате Мирзиёеве и реализации новой экономической политики.

Используя сотрудничество с Китаем, Узбекистан пытается диверсифицировать свою инфраструктурную сеть и выйти на новые экспортные рынки. На недавней встрече в рамках Шанхайской ор-

to almost \$2 billion (Figure 1). While China's exports to Uzbekistan remain diversified and consist of various industrial products, Uzbekistan mainly supplies mineral fuels, in particular natural gas, and cotton. In 2021, a share of mineral fuels in Uzbekistan's total exports amounted to 38%, while the indicator for cotton equaled 33%. Low diversification of exports puts Uzbekistan at risk, mainly due to possible price changes for exported products. It is important to note that China's supplies to Uzbekistan have grown considerably since 2016 with the new President Shavkat Mirziyoyev and the implementation of the new economic policy.

Using cooperation with China, Uzbekistan tries to diversify its infrastructural network and penetrate new export markets. In a recent meeting at the Shanghai Cooperation Organization in Beijing, Uzbekistan presented its "Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" in the Chinese language, which demonstrated that the country's eco-

ганизации сотрудничества в Пекине Узбекистан представил свою «Стратегию развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы» на китайском языке, которая продемонстрировала углубление экономического сотрудничества страны с Китаем. Одним из важнейших проектов для Узбекистана является железная дорога Китай-Кыргызстан-Узбекистан, открывающая для Узбекистана рынки Южной Азии. Стоит отметить, что в начале февраля Узбекистан подписал пятилетнюю программу торгово-инвестиционного сотрудничества с Китаем [Бурна-Асефи, 2022].

Финансирование и поддержка создания общей трансграничной транспортной сети, предоставляемые инициативой «Один пояс, один путь» (ОПОП), по-прежнему выгодны для транспортной связанности Узбекистана. Благодаря участию в инициативе производители Узбекистана могут выйти на рынки Китая, Ирана, Западной Азии и Индии, Европы и Турции. Согласно

conomic cooperation with China was deepening. One of the most important projects for Uzbekistan is the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway, which opens the South Asian markets for Uzbekistan. It is worth noting that in early February Uzbekistan signed a five-year program on trade and investment cooperation with China [Burna-Asefi, 2022].

The financing and support for building a common cross-border transport network provided by the Belt and Road Initiative (BRI) remain beneficial for Uzbekistan's transport connectivity. Through participation in the initiative, Uzbekistan's producers can connect to China, Iran, West Asia and India, Europe, and Türkiye. According to estimates, the BRI improvements in transport infrastructure are estimated to reduce Uzbek shipment time by almost 15%, the largest reduction among BRI countries. Falling shipment time will in turn raise Uzbekistan's exports by between 13% and 23%. The higher estimated increase is the combined effect of completed BRI transport projects and reforms that halve border-crossing-delays [World Bank, 2020].

However, China's progress in economic integration with the Central Asian region doesn't create a favorable image and Central Asians remain suspicious of China. According to the Central Asia Barometer Survey, a biannual large-scale research project that measures social, economic, and political atmospheres in the region, public sentiment toward China from respondents surveyed in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan demonstrated a steady decline. Within Kazakhstan and Uzbekistan, respondents have shown an increasingly negative view of China from 2017 to 2021. The reasons for this attitude include violations of the hu-

IN 2021, A SHARE OF MINERAL FUELS IN UZBEKISTAN'S TOTAL EXPORTS AMOUNTED TO 38%, WHILE THE INDICATOR FOR COTTON EQUALED 33%

В 2021 ГОДУ ДОЛЯ МИНЕРАЛЬНОГО ТОПЛИВА В ОБЩЕМ ЭКСПОРТЕ УЗБЕКИСТАНА СОСТАВИЛА 38%, А ПОКАЗАТЕЛЬ ХЛОПКА СОСТАВИЛ 33%

оценкам, улучшения транспортной инфраструктуры в рамках ОПОП сократят время доставки в Узбекистан почти на 15%, что является самым большим сокращением среди стран ОПОП. Сокращение времени отгрузки, в свою очередь, увеличит экспорт Узбекистана на 13-23%. Более высокий оценочный рост является совокупным эффектом завершенных транспортных проектов ОПОП и реформ, благодаря которым задержки при пересечении границы сократились вдвое [Всемирный банк, 2020].

Однако прогресс Китая в экономической интеграции с регионом Центральной Азии не создает благоприятного имиджа, и жители Центральной Азии по-прежнему с подозрением относятся к Китаю. Согласно Центральноазиатскому барометру, крупномасштабному исследовательскому проекту, который проводится два раза в год и измеряет социальную, экономическую и политическую атмосферу в регионе, общественное мнение респондентов, опрошенных в Казахстане, Кыргызстане и Узбекистане, по отношению к Китаю неуклонно снижалось. В Казахстане и Узбекистане респонденты демонстрировали все более негативное отношение к Китаю с 2017 по 2021 год. Причины такого отношения включают нарушения прав человека в Синьцзяне, китайские рабочие и технологии, которые приходят наряду с китайскими инвестициями, а также опасения по поводу «долговой ловушки». Поэтому экономическая зависимость от Китая решительно идет вразрез с исторической политикой Узбекистана в отношении международного нейтралитета и подозрениями в отношении каких-либо дополнительных региональных игроков [Вудс и

man rights in Xinjiang, Chinese workers, and technology, which come with Chinese investments, and concerns of a debt trap. Therefore, economic dependence on China firmly goes against Uzbekistan's historical policy of international neutrality and suspicions of any additional regional players [Woods and Baker, 2022]. Uzbekistan should consider all possible risks connected with the overreliance on investments from China. These risks include concessional loans for infrastructure and technical assistance projects, according to which no less than half of the materials, equipment, technology, and services procured under the contract, should come from China [Burna-Asefi, 2022].

Uzbekistan has achieved significant economic progress since the presidency of Shavkat Mirziyoyev. In particular, foreign direct investments

**UZBEKISTAN
SIGNED A FIVE-
YEAR PROGRAM
ON TRADE AND
INVESTMENT
COOPERATION WITH
CHINA**

**ЎЗБЕКИСТАН
ПОДПИСАЛ
ПЯТИЛЕТНЮЮ
ПРОГРАММУ
ТОРГОВО-
ИНВЕСТИЦИОН-
НОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА
С КИТАЕМ**

Бейкер, 2022]. Узбекистану следует учитывать все возможные риски, связанные с чрезмерной зависимостью от инвестиций из Китая. К таким рискам относятся льготные кредиты на проекты инфраструктуры и технической помощи, согласно которым не менее половины закупаемых по контракту материалов, оборудования, технологий и услуг должны поступать из Китая [Бурна-Асефи, 2022].

Узбекистан добился значительного экономического прогресса со времен президентства Шавката Мирзиёева. В частности, прямые иностранные инвестиции в прошлом году достигли \$25 миллиардов, при этом за последние шесть лет реализовано около 59 тысяч инвестиционных проектов и создано более 2,5 миллионов новых рабочих мест. Страна поставила перед

reached \$25 billion last year, with about 59 thousand investment projects implemented over the last six years and more than 2.5 million new jobs created. The country set ambitious goals for economic transformation. Uzbekistan's government aims to reach a \$100 billion GDP, double exports to exceed \$30 billion, and have 80% of GDP produced by the private sector. By 2030 or earlier, Uzbekistan wants to join the World Trade Organization, and become a country with a GDP per capita in the upper middle-income level [Rapoza, 2022]. To achieve these goals, Uzbekistan needs foreign direct investments into key industrial sectors and infrastructure. In this sense, cooperation with China may play an important role in the diversification of Uzbekistan's economy. Although current bilateral relations between Uzbekistan and China remain promising, risks should be taken into consideration. Given the structure of bilateral trade, overreliance on China's investments, loans and aid can cause biased decisions. The government of Uzbekistan needs to increase competition among external powers in terms of investments and implementation of joint projects, which will significantly reduce risks and lead to a higher level of economic opportunities.

References:

1. Burna-Asefi, Sophia Nina (2022). China and Uzbekistan: An Emerging Development Partnership? Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2022/05/china-and-uzbekistan-an-emerging-development-partnership/>. Accessed on 13.05.2022.
2. International Trade Centre (2022). Bilateral trade between China and Uzbekistan. Retrieved from https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvp-m=1%7c156%7c%7c860%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1. Accessed on 08.05.2022.
3. Rapoza, Kenneth (2022). Neighbors in Crisis, Uzbekistan Shifts Focus to Investment. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2022/05/01/neighbors-in-crisis-uzbekistan-shifts-focus-to-investment/?sh=1e61e5f228b9>. Accessed on 08.05.2022.
4. Umarova, Nargiza (2022). China and Uzbekistan: Investments, Projects, and Areas of Cooperation. Retrieved from <https://cabar.asia/en/china-and-uzbekistan-investments-projects-and-areas-of-cooperation#:~:text=Uzbekistan%20is%20also%20actively%20using,trade%20turnover%20amounted%20to%2017.7%25>. Accessed on 10.05.2022.

с собой амбициозные цели экономических преобразований. Правительство Узбекистана стремится достичь ВВП в \$100 миллиардов, удвоить объем экспорта, который превысит \$30 миллиардов, и обеспечить то, чтобы 80% ВВП производилось в частном секторе. К 2030 году или ранее Узбекистан хочет вступить во Всемирную торговую организацию и стать страной с уровнем дохода на душу населения выше среднего [Рapoза, 2022].

Для достижения этих целей Узбекистану необходимы прямые иностранные инвестиции в ключевые отрасли промышленности и инфраструктуру. В этом смысле сотрудничество с Китаем может сыграть важную роль в диверсификации экономики Узбекистана. Хотя текущие двусторонние отношения между Узбекистаном и Китаем остаются многообещающими, следует принимать во внимание риски. Учитывая структуру двусторонней торговли, чрезмерная зависимость от китайских инвестиций, кредитов и помощи может привести к предвзятым решениям. Правительству Узбекистана необходимо усилить конкуренцию среди внешних держав в плане инвестиций и реализации совместных проектов, что значительно снизит риски и приведет к более высокому уровню экономических возможностей.

Источники:

1. Бурна-Асефи, София Нина (2022). Китай и Узбекистан: зарождающееся партнерство в целях развития? Доступен по адресу: <https://thedi diplomat.com/2022/05/china-and-uzbekistan-an-emerging-development-partnership/>. Дата обращения: 13.05.2022.
2. Ван Дер Клей, Дирк и Нива Яу (2021). Как в Центральной Азии подтолкнули китайские фирмы к локализации. Доступен по адресу: <https://carnegieendowment.org/2021/10/15/how-central-asians-push-chinese-firms-to-localize-pub-85561>. Дата обращения: 08.05.2022.
3. Всемирный банк (2020). Южный Кавказ и Центральная Азия: Инициатива «Один пояс, один путь» на примере Узбекистана. Доступен по адресу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34121/South-Caucasus-and-Central-Asia-The-Belt-and-Road-Initiative-Uzbekistan-Country-Case-Study.pdf?последовательность=4>. Дата обращения: 08.05.2022.

mift.uz

5. Van Der Kley, Dirk and Niva, Yau (2021). How Central Asians Pushed Chinese Firms to Localize. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2021/10/15/how-central-asians-pushed-chinese-firms-to-localize-pub-85561>. Accessed on 08.05.2022.
 6. Woods, Elizabeth and Thomas, Baker (2022). Public Opinion on China Waning in Central Asia. Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/05/public-opinion-on-china-waning-in-central-asia/>. Accessed on 08.05.2022.
 7. World Bank (2020). South Caucasus and Central Asia: The Belt and Road Initiative Uzbekistan Country Case Study. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34121/South-Caucasus-and-Central-Asia-The-Belt-and-Road-Initiative-Uzbekistan-Country-Case-Study.pdf?sequence=4>. Accessed on 08.05.2022.
-
4. Вудс, Элизабет и Томас, Бейкер (2022). Общественное мнение о Китае угасает в Центральной Азии. Доступен по адресу: <https://thediplomat.com/2022/05/public-opinion-on-china-waning-in-central-asia/>. Дата обращения: 08.05.2022.
 5. Рапоза, Кеннет (2022). Соседи в кризисе, Узбекистан переключает внимание на инвестиции. Доступен по адресу: <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2022/05/01/neighbours-in-crisis-uzbekistan-shifts-focus-to-investment/?sh=1e61e5f228b9>. Дата обращения: 08.05.2022.
 6. Умарова, Наргиза (2022). Китай и Узбекистан: инвестиции, проекты и направления сотрудничества. Доступен по адресу: <https://cabar.asia/en/china-and-uzbekistan-investments-projects-and-areas-of-cooperation#:~:text=Uzbekistan%20is%20also%20actively%20using,trade%20turnover%20составил%20к2017,7%25>. Дата обращения: 10.05.2022.
 7. Центр международной торговли (2022). Двусторонняя торговля между Китаем и Узбекистаном. Доступен по адресу: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c156%7c%7c860%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1. Дата обращения: 08.05.2022.

ÇİN-KIRGIZİSTAN-ÖZBEKİSTAN DEMİRYOLU: ESKİ SORUNLAR VE YENİ BEKLENTİLER

OMIRBEK HANAYEV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН- ӨЗБЕКСТАН ТЕМІРЖОЛЫ: ЕСКІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ЖАҢА ПЕРСПЕКТИВАЛАР

COVID-19 salgınının küresel tedarik zincirlerini kesintiye uğratması ve uluslararası ulaşım konusundaki süregelen sorunları daha da belirgin hale getirmesiyle, dünyada birçok ülke ulaşım ve lojistik altyapısını yeniden gözden geçirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, bölgesel ve küresel mal ve hizmet akışında büyük önem taşıyan mevcut ulaşım koridorlarının geliştirilmesi daha önem kazanırken, yeni ulaşım projeleri de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Orta Asya bölgesinin ortasından geçmesi planlanan Çin-Kirgizistan-Özbekistan Demiryolu, son zamanlarda tekrar söz konusu üç ülke ilişkilerinin gündemindedir.

Uzun yıllardır üst düzey çeşitli görüşmelerde tartışılmakta olan Çin-Kirgizistan-Özbekistan Demiryolu projesine son dönemde Pekin, Bişkek ve Taşkent üçlüsünün büyük önem vermeye başladığı görülmektedir. Örneğin, Mart 2021'de Kirgizistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un Özbekistan'a yaptığı resmi ziyaretinde önemle ele alınan Çin-Kirgizistan-Özbekistan Demiryolu projesi, Şubat 2022'de hem Sadır Caparov'un, hem de Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile görüşmelerinde de ana konulardan biri olmuştur [Kabar, 2021; Kirgizistan Cumhurbaşkanlığı, 2022; People's Daily, 2022]. Ülke liderlerinin görüşmelerinden sonra hız kazanan Çin-Kirgizistan-Özbekistan

COVID-19 indetіnің әлемдік тасымал желісін бұзуы және халықаралық тасымалдағы бұрыннан жалғасып келе жатқан мәселелердің одан сайын айқындалуымен қатар, әлемнің көптеген елдері өздерінің көлік тасымалы мен логистикалық инфрақұрылымдарын қайта қарай бастағаны байқалады. Сондықтан, аймақтық және жаһандық тауар айналымы мен қызмет көрсетуде үлкен маңызға ие қолданыстағы көлік дәліздерін дамытуға мән берілумен қатар, жаңа тасымал жобалары да назар аударып түсті. Осы тұрғыда Орталық Азия аймағын еңдей өтуі жоспарланған Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы соңғы кездері аталмыш үш елдің қарым-қатынасында маңызды тақырыпқа айналды.

Ұзақ жылдар бойы әртүрлі жоғары деңгейдегі келіссөздерде талқыланып келе жатқан Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасына соңғы уақытта Пекин, Бішкек және Ташкент үшкені ерекше мән бере бастағаны байқалады. Мысалы, 2021 жылдың наурыз айында Қырғызстан президенті Садыр Жапаровтың Өзбекстанға ресми сапары барысында талқыланып Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржол жобасы 2022 жылдың аяғында Садыр Жапаровтің және Өзбекстан

Demiryolu müzakerelerinde önemli ilerlemeler kaydedildiği bilinmektedir. Örneğin, Nisan 2022'de gerçekleşen Özbek-Kırgız Kalkınma Fonu'nun resmi açılış töreninde, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu güzergâh boyunca çok modlu bir ulaşım koridoru geliştirileceği ve iki ülke sınırına bir lojistik merkezinin yapılacağı açıklanmıştır [Akchabar.kg, 2022].

Öncelikle, Pekin, Bişkek ve Taşkent arasında Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesine yönelik görüşmelerin hızlanması, son yıllarda hızla değişen jeopolitik ve jeoekonomik ortamla yakından alakalıdır. Çin açısından değerlendirildiğinde, Doğu ve Batı arasındaki mal, hizmet ve sermaye akışını kontrol etmeyi hedefleyen Pekin'in, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesine son yıllarda büyük önem verdiği çok taraflı ulaşım stratejisinin bir parçası olarak görüldüğü söylenebilir. Özbekistan açısından değerlendirildiğinde, son yıllarda ekonomik kalkınma ve sosyal gelişim için geniş kapsamlı reformları uygulamaya başlayan Taşkent'in, ülkenin transit potansiyelini artırma amacıyla Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesine önem verdiği ifade edilebilir. Kırgızistan açısından düşünüldüğünde ise, topraklarının büyük kısmının dağlarla çevrili coğrafi konumu nedeniyle günümüze kadar önemli uluslararası ulaşım koridorlarının dışında kalan Bişkek'in, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesini, hem ülke içi ulaşım altyapısını geliştirme, hem de uluslararası ulaşım koridorlarına entegre olma fırsatı olarak değerlendirdiğini belirtmek mümkündür.

Zaten son birkaç yılda, Çin, Kırgızistan ve Özbekistan, ulaşım alanındaki iş birliğini geliştirmeye büyük önem göstermektedir. Örneğin, Haziran 2020'de Çin'in Lanzhou şehrinden

**DOĞU VE BATI
ARASINDAKİ MAL,
HİZMET VE SERMAYE
AKIŞINI KONTROL
ETMEYİ HEDEFLEYEN
PEKİN'İN, ÇİN-
KIRGIZİSTAN-
ÖZBEKİSTAN
DEMİRYOLU
PROJESİNE SON
YILLARDA BÜYÜK
ÖNEM VERDİĞİ ÇOK
TARAFILİ ULAŞIM
STRATEJİSİNİN
BİR PARÇASI
OLARAK GÖRDÜĞÜ
SÖYLENEBİLİR**

**ШЫҒЫС ПЕН БАТЫС
АРАСЫНДАҒЫ
ТАУАР, ҚЫЗМЕТ
ЖӘНЕ КАПИТАЛ
АЙНАЛЫМЫН
БАҚЫЛАУДЫ МАҚСАТ
ЕТКЕН ПЕКИННІҢ
ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН-
ӨЗБЕКСТАН
ТЕМІРЖОЛЫ
ЖОБАСЫН СОҒҒЫ
ЖЫЛДАРЫ ҮЛКЕН
МӘН БЕРГЕН
КӨПЖАҚТЫ
КӨЛІК ТАСЫМАЛЫ
СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ
БІР БӨЛІГІ РЕТІНДЕ
ҚАРАСТЫРЫП
ОТЫРҒАНЫН АЙТУҒА
БОЛАДЫ**

президенті Шевкет Мирзиеевтың Қытай төрағасы Си Цзиньпинмен келіссөзінде де басты тақырыптардың бірі болды [Кабар, 2021; Қырғызстан президент әкімшілігі, 2022; People's Daily, 2022]. Ел басшыларының аталмыш кездесуінен кейін қарқын алған Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының келіссөздерінде айтарлықтай ілгерілеушілік болғаны белгілі. Мысалы, 2022 жылы сәуір айында Өзбекстан-Қырғызстан даму қорының ресми ашылу салтанатында Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржол бағыты бойынша әмбебап көлік дәлізі дамыту және екі ел шекарасында логистикалық орталық салу атылып өтті [Akchabar.kg, 2022].

Ең алдымен, Пекин, Бішкек және Ташкент арасындағы Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасы бойынша келіссөздердің жеделдеуі соңғы жылдардағы құбылмалы геосаяси және геоэкономикалық жағдаймен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн. Қытай тұрғысынан алып қарағанда, Шығыс пен Батыс арасындағы тауар, қызмет және капитал айналымын бақылауды мақсат еткен Пекиннің Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасын соңғы жылдары үлкен мән берген көпжақты көлік тасымалы стратегиясының бір бөлігі ретінде қарастырып отырғанын айтуға болады. Өзбекстан тұрғысынан айтқанда, соңғы жылдары экономикалық және әлеуметтік даму үшін кешенді реформаларды жүзеге асыра бастаған Ташкент өзінің транзиттік әлеуетін арттыру мақсатында Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасына мән беріп отыр. Қырғызстан тұрғысынан қарастырғанда, жерінің көп бөлігін тау қоршаған

trene yüklenen yük konteynerleri Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki (SUÖB) Kaşgar şehrine ulaştırıldıktan sonra kara yolu ile Çin-Kırgızistan sınırındaki İrkeştam Geçidi'nden Kırgızistan'ın Oş şehrine sevk edilmiş ve Oş'tan tekrar demir yolu ile Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e ulaştırılmıştır [China Daily, 2020]. Böylece, Çin, Kırgızistan ve Özbekistan arasında kara ve demir yolu taşımacılığını kapsayan çok modlu yeni bir uluslararası ulaşım koridoru oluşmuş durumdadır.

Aslında, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesine yönelik tartışmalar, söz konusu projeye ilişkin Kasım 1997'de Bişkek'te yapılan ilk üçlü toplantıdan bu yana yaklaşık 25 yıldır devam etmektedir. Çin, Kırgızistan ve Özbekistan Demiryolu ağlarını birbirine bağlamayı hedefleyen projenin bir sonraki aşamasında ise, Afganistan, İran, Türkiye ve Avrupa demir yolu ağlarına ulaşarak, Çin'den Avrupa'ya ulaşım mesafesinin kısaltılması amaçlanmaktadır. Ancak Pekin, Bişkek

географиялық жағдайына байланысты көптеген маңызды халықаралық көлік дәліздерінен тыс қалған Бішкек болса, Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолын ішкі көлік инфрақұрылымын дамыту мен халықаралық көлік дәліздеріне қосылудың мүмкіндігі деп есептейді.

Онсыз да соңғы бірнеше жылда Қытай, Қырғызстан және Өзбекстан тасымал саласындағы ынтымақтастықты дамытуға көбірек көңіл бөліп отыр. Мысалы, 2020 жылдың маусым айында Қытайдың Ланьчжоу қаласынан пойызға тиелген жүк контейнерлері Шыңжаңның Қашқар қаласына апарылған соң Қытай-Қырғызстан шекарасындағы Иркаштам өткелі арқылы Қырғызстанның Ош қаласына және Оштан Өзбекстанның астанасы Ташкентке жеткізілді [China Daily, 2020]. Осылайша, Қытай, Қырғызстан және Өзбекстан арасында автожол мен теміржол тасымалын қамтитын жаңа әмбебап халықаралық көлік дәлізі қалыптасты.

ve Taşkent arasında söz konusu demir yolu hakkında birçok üçlü görüşmeler gerçekleştirilmesine rağmen, demir yolu inşaatına hala başlanılamamıştır [Kırgız Demiryolları, 2020]. Çünkü bir takım siyasi ve ekonomik sıkıntıların yanı sıra, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu'nun güzergâhı ve teknik boyutlarıyla ilgili anlaşmazlıklar, söz konusu projenin hayata geçmesini engellemiştir.

Siyasi açıdan bakıldığında, 2005'in Mart-Nisan aylarında Kırgızistan'da yaşanan Lale Devrimi, Mayıs 2005'te Özbekistan'daki Andican Olayları, 2010 sonrasında ise, Nisan 2010'daki Kırgızistan Devrimi ve Haziran 2010'da Güney Kırgızistan'da yaşanan Kırgız-Özbek Etnik Çatışmaları gibi gelişmeler, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesinin ilerlemesine engel olmuştur. Ayrıca, 2016'da Özbekistan'daki iktidar değişimine kadar Özbekistan ve Kırgızistan arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları da, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesini olumsuz etkilemiştir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, öncelikle Kı-

Әсілінде, Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасы 1997 жылы қарашада аталмыш жоба бойынша Бішкекте өткен алғашқы үшжақты кездесуден бері 25 жылға жуық уақыт бойы талқыланып келеді. Қытай, Қырғызстан және Өзбекстанның теміржол желілерін бір-біріне байланыстыруды көздейтін жобаның келесі кезеңінде Ауғанстан, Иран, Түркия және Еуропаның теміржол желілеріне қосылу арқылы Қытайдан Еуропаға жүк тасымалдау уақытын азайту жоспарланып та отыр. Дегенмен, Пекин, Бішкек және Ташкент арасында аталмыш теміржол жобасы бойынша бірқатар үшжақты келіссөздер жүргізілгеніне қарамастан, теміржолдың құрылысы әлі басталмады [Қырғыз теміржолы, 2020]. Өйткені, кейбір саяси және экономикалық мәселелермен қатар, Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының бағыты мен техникалық өлшемдеріне қатысты келіспеушіліктер де жобаның жүзеге асуына көп жылдар бойы кедергі болып келді.

гизистан'ın, экономик sorunlarından dolayı ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik gerekli finansman kaynağının da sınırlı olması, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesinde kendisine düşen maliyetini karşılamasına henüz imkân vermemektedir. Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesinin Kırgızistan'daki büyük bir kısmının Tanrı dağlarından geçecek olması da, projenin maliyetini yükseltmektedir. İlk olarak 900 milyon dolar olarak hesaplanan projenin maliyeti, 2001'de 1.34 milyar dolar, 2006'da 2 milyar dolar, 2012'de 4.5 milyar dolar ve 2013'te ise 6.5 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.

Üç ülke, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu'nun güzergâhı konusunda da henüz anlaşmış değildir. Bu konuda öncelikle Pekin, söz konusu demiryoluna yönelik daha kısa bir güzergâhı savunmaktadır. Aslında, Pekin, demiryolu ağının, ülkenin batısındaki SUÖB'nin Kaşgar kentinden başlayarak Çin-Kırgızistan sınırındaki İrkeştam Geçidi üzerinden Kırgızistan'ın Oş şehrine ve oradan Özbekistan'ın Andican kentine kadar ulaşmasını planlamaktadır. Taşkent de, Pekin'in savunduğu güzergâhı uygun görmektedir. Bişkek ise, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu güzergâhının, ülkenin Tanrı Dağları ile ayrılan kuzey ve güney bölgelerini birbirine bağlamasını hedeflemektedir. Yani, Bişkek'e göre, demiryolu güzergâhı için Kırgızistan-Çin sınırındaki Torugart Geçidi üzerinden Arpa, Makmal ve Celal-Abad kentlerine ulaşması ve oradan Özbekistan'ın Andican kentine bağlanması öngörülmektedir [Kırgız Demiryolları, 2020]. Burada belirtilmesi gereken bir husus, bağımsız Kırgızistan tarihindeki ilk demiryolu projesi olarak inşaatına yeni başlanan Balıkçı-Koçkor-Kara Keçe Demiryolu hattının bir sonraki aşamasında Mak-

SON YILLARDA EKONOMİK KALKINMA VE SOSYAL GELİŞİM İÇİN GENİŞ KAPSAMLI REFORMLARI UYGULAMAYA BAŞLAYAN TAŞKENT'İN, ÜLKENİN TRANSİT POTANSİYELİNİ ARTIRMA AMACIYLA ÇİN-KIRGIZİSTAN-ÖZBEKİSTAN DEMİRYOLU PROJESİNE ÖNEM VERDİĞİ İFADE EDİLEBİLİR

СОҢҒЫ ЖЫЛДАРЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУ ҮШІН КЕШЕНДІ РЕФОРМАЛАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРА БАСТАҒАН ТАШКЕНТ ӨЗІНІҢ ТРАНЗИТТІК ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ МАҚСАТЫНДА ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН-ӨЗБЕКСТАН ТЕМІРЖОЛЫ ЖОБАСЫНА МӘН БЕРІП ОТЫР

Саяси тұрғыдан алғанда, 2005 жылғы наурыз-сәуір айларында Қырғызстанда болған Қызғалдақ төңкерісі, 2005 жылғы мамырда Өзбекстанда болған Әндіжан оқиғасы, 2010 жылғы сәуірдегі Қырғыз төңкерісі және 2010 жылы маусымда Қырғызстанның оңтүстігінде туындаған қырғыз-өзбек этникалық қақтығысы сияқты оқиғалар Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасының ілгерілеуіне тұсау болды. Сонымен қатар, 2016 жылы Өзбекстанда билік алмасқанға дейін Өзбекстан мен Қырғызстан арасындағы шекара дауы да Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасына кері әсерін тигізді.

Экономикалық жағынан алып қарағанда, Қырғызстанның экономикалық мәселелеріне байланысты көлік инфрақұрылымын дамытуға қажетті қаржы көзінің тапшылығы да Бішкектің Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасы бойынша өзі көтеретін шығындарды қарастыруына мүмкіндік бермей келеді. Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының Қырғызстаннан өтетін басым бөлігінің Тәңір тауы арқылы өтетіні де жобаның құнын арттыра түсті. Жобаның құны бастапқыда 900 миллион доллар болып қарастырылса, 2001 жылы 1,34 миллиард доллар, 2006 жылы 2 миллиард доллар, 2012 жылы 4,5 миллиард доллар және 2013 жылы 6,5 миллиард доллар деп есептелді.

Үш ел Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының бағыты бойынша да әлі келісімге келген жоқ. Бұл тұрғыда ең әуелі Пекин аталмыш теміржолдың қысқарақ бағытын құптап келеді. Атап айтқанда, Пекин теміржол желісін елдің ба- тысындағы Шыңжаңның Қашқар

mal ve Celal-Abad kentlerine ulaştırılması planlanmaktadır [Kırgız Demiryolları, 2022]. Bu açıdan bakıldığında, Bişkek için Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu'nun Torugart-Arpa-Makmal-Celal-Abad-Andican güzergâhı artık vazgeçilmezdir.

Ayrıca, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesine yönelik bir diğer sorun ise, demir yolu hat açıklığıdır. Bilindiği gibi, Sovyet döneminde Kırgızistan ve Özbekistan'da yapılan demir yollarının hat açıklığı 1.520 mm iken, Çin'de 1.435 mm hat açıklığı kullanılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu demir yolunun Kırgızistan ve Özbekistan kısmında 1.520 mm hat açıklığıyla yapılacağı dikkate alındığında, Kırgızistan ve Çin sınırında boji değiştirme ya da vagonlara aktarma yapılması için bir istasyonun yapılması gerekmektedir.

Özet olarak, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu, İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması ve Orta Koridor açısından büyük önem taşımaktadır. Tamamlanması durumunda ise, Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu, Kırgızistan'a yılda 15-20 milyon ton transit yük taşıma potansiyelini yakalayabilir. Kırgızistan'ın söz konusu demir yolunun olası kargo transit harçlarından yararlanacak olması, ülkenin ekonomik gelişmesine de olumlu katkı sağlayabilir. Çin, Kırgızistan ve Özbekistan'ı birbirine bağlayan bu demir yolu projesi, sadece bu üç ülke için yararlar getirmenin ötesinde, bölgesel ve küresel pazarın genişlemesine de katkıda bulunabilir. Çünkü sonraki aşamalarda İran'a kadar uzatılması durumunda söz konusu demir yolu, Çin'den başlayarak, Orta Asya, Batı Asya ve Kuzey Afrika'ya, hatta Güney Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir bölgede önemli bir taşıma güzergâhı haline gelebilir. Fakat dış borç sorununu yaşıyan Kırgızistan'ın,

**ÖNEMLİ
ULUSLARARASI
ULAŞIM
KORİDORLARININ
DIŞINDA KALAN
BİŞKEK'İN, ÇİN-
KIRGIZİSTAN-
ÖZBEKİSTAN
DEMİRYOLU
PROJESİNİ, HEM
ÜLKE İÇİ ULAŞIM
ALTYAPISINI
GELİŞTİRME, HEM
DE ULUSLARARASI
ULAŞIM
KORİDORLARINA
ENTEGRE OLMA
FIRSATI OLARAK
DEĞERLENDİRDİĞİNİ
BELİRTMEK
MÜMKÜNDÜR**

**КӨПТЕГЕН МАҢЫЗДЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
КӨЛІК ДӘЛІЗДЕРІНЕН
ТЫС ҚАЛҒАН БІШКЕК
БОЛСА, ҚЫТАЙ-
ҚЫРҒЫЗСТАН-
ӨЗБЕКСТАН
ТЕМІРЖОЛЫН
ІШКІ КӨЛІК
ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН
ДАМУЫ МЕН
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
КӨЛІК ДӘЛІЗДЕРІНЕ
ҚОСЫЛУДЫҢ
МҮМКІНДІГІ ДЕП
ЕСЕПТЕЙДІ**

қаласынан бастап, Қытай-Қырғызстан шекарасындағы Иркештам өткелі арқылы Қырғызстанның Ош қаласына және одан Өзбекстанның Әндіжан қаласына жеткізуді жоспарлап отыр. Ташкент те Пекин ұсынған бағытты қолайлы деп санайды. Бішкек болса, Тәңір тауының сілемдері бөліп жатқан солтүстік және оңтүстік аймақтарын аталмыш теміржол желісі арқылы байланыстыруды көздейді. Басқаша айтқанда, Бішкек аталмыш теміржол бойынша Қырғызстан-Қытай шекарасындағы Торугарт өткелі арқылы Арпа, Макмал және Жалалабад қалаларына ұласып, одан Өзбекстанның Әндіжан қаласына жететін бағытты ұсынып отыр [Қырғыз темір жолы, 2020]. Осы жерде айта кететін бір жайт, тәуелсіз Қырғызстан тарихындағы алғашқы теміржол жобасы ретінде құрылысы енді ғана басталған Балыкчы-Кочкор-Кара Кече теміржол желісін келесі кезеңде Макмал мен Жалалабад қалаларына жеткізу жоспарланған [Қырғыз темір жолы, 2022]. Осы тұрғыдан алғанда, Бішкек Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан темір жолының Торугарт-Арпа-Мақмал-Д Жалалабад-Әндіжан бағытынан ешқашан бас тартпайды.

Сонымен қатар, Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасындағы тағы бір мәселе теміржолдың жолтабан еніне байланысты. Кеңес Одағы кезінде Қырғызстан мен Өзбекстанда салынған теміржолдың жолтабан ені 1520 мм болса, ал, Қытайда теміржолдың жолтабан ені 1435 мм болып келеді. Сондықтан аталмыш теміржолдың Қырғызстан мен Өзбекстандағы бөлігінде жолтабан ені 1520 мм өлшеммен салынатынын ескергенде, Қырғызстан мен

Kaynak: Ministry of Investments and Foreign Trade of the Republic of Uzbekistan.

Çin-Kirgizistan-Özbekistan Demiryolu finansmanında daha dikkatli olmasında fayda bulunmaktadır.

Kaynaklar:

1. Akchabar.kg (2022). Özbek-Kirgiz Kalkınma Fonu Kirgizistan'da resmen kuruldu. Alınan yer: <https://www.akchabar.kg/ru/news/v-kr-oficialno-zapushen-uzbeksko-kyrgyzskij-fond-razvitiya/>. Erişim tarihi: 04.05.2022.
2. China Daily (2020). Çin-Avrupa Express Kapsamında Çin-Kirgizistan-Özbekistan Kara ve Demiryolu Taşımacılığı Lanzhou'dan Başladı. Alınan yer: <https://cn.chinadaily.com.cn/a/202006/05/WS5ed9dd04a31027ab2a8ce946.html>. Erişim tarihi: 04.05.2022.
3. Kabar (2021). Galina Bayterek, Sadır Caparov'un Özbekistan'a yaptığı devlet ziyaretinin sonuçlarını yorumladı. Alınan yer: <http://tr.kabar.kg/news/galina-bayterek-sad-r-caparovun-ozbekistana-yapt-devlet-ziyaretinin-sonuclar-n-yorumlad/>. Erişim tarihi: 03.05.2022.
4. Kirgizistan Cumhurbaşkanlığı (2022). Sadır Caparov, Xi Jinping ile görüştü. Alınan yer: http://president.kg/kg/okujalar/21836_prezident_sadir_ghaparov_kitaydin_tragasi_si_czinpin_menen_gholugushtu. Erişim tarihi: 03.05.2022.
5. Kirgiz Demiryolları (2020). Çin-Kirgizistan-Özbekistan Demiryolu Projesi. Alınan yer: <http://kjd.kg/ky/investment-projects/>

**FAKAT DIŞ BORÇ
SORUNUNU YAŞAYAN
KIRGIZİSTAN'IN,
ÇİN-KIRGIZİSTAN-
ÖZBEKİSTAN
DEMİRYOLU
FİNANSMANINDA
DAHA DİKKATLİ
OLMASINDA FAYDA
BULUNMAKTADIR**

**ДЕГЕНМЕН, СЫРТҚЫ
ҚАРЫЗЫ КӨП
ҚЫРҒЫЗСТАН
ҮШІН ҚЫТАЙ-
ҚЫРҒЫЗСТАН-
ӨЗБЕКСТАН
ТЕМІРЖОЛЫНЫҢ
ҚАРЖЫЛАНДЫРУ
МӘСЕЛЕСІНДЕ
САҚТЫҚ ТАНЫТҚАНЫ
ТИІМДІ БОЛАР ЕДІ**

Қытай шекарасында вагондардың доңғалағын ауыстыру немесе жүкті ауыстырып тиеу үшін арнайы станция салу қажет болады.

Қорыта айтқанда, Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының Жібек жолын жаңғыру және Транскаспи дәлізін құру тұрғысынан маңызы зор. Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы салынса, Қырғызстан жылына 15-20 миллион тонна транзиттік жүк тасымалдау мүмкіндігіне ие болады. Қырғызстанның аталмыш теміржолы арқылы транзиттік төлемдерден пайда табу мүмкіндігі елдің экономикалық дамуына оң ықпал етуі ықтимал. Қытай, Қырғызстан және Өзбекстанды байланыстыратын бұл теміржол жобасы осы үш елге пайда әкеліп қана қоймай, аймақтық және жаһандық нарықтың кеңеюіне де ықпал ете алады. Өйткені, аталмыш теміржол болашақта Иранға дейін созылса, Қытайдан Орталық Азияға, Батыс

kitai-kg-uz-marshrut/. Erişim tarihi: 04.05.2022.

6. Kirgiz Demiryolları (2022). Balıkcı-Koçkor-Kara Keçe demiryolu inşaatı. Alınan yer: <http://kjd.kg/ru/investment-projects/stoitelstvo-vnutrenei-dorogi/>. Erişim tarihi: 05.05.2022.
7. People's Daily (2022). Çin Başkanı Xi Jinping, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ile görüştü. Alınan yer: <http://politics.people.com.cn/n1/2022/0206/c1024-32345912.html>. Erişim tarihi: 03.05.2022.

Дереккөз:

1. Akchabar.kg (2022). Кыргызстанда Өзбек-кыргыз даму қоры ресми түрде құрылды. Сілтеме: <https://www.akchabar.kg/ru/news/v-kr-oficialno-zapushen-uzbeksko-kyrgyzskij-fond-razvitiya/>. Қаралған уақыты: 04.05.2022.
2. Кабар (2021). Галина Байтерек Садыр Жапаровтың Өзбекстанға мемлекеттік сапарының қорытындысына қатысты пікір білдірді. Сілтеме: <http://tr.kabar.kg/news/galina-bayterek-sad-r-caparovun-ozbekistana-yapt-devlet-ziyaretinin-sonuclar-n-yorumlad/>. Қаралған уақыты: 03.05.2022.
3. Кыргызстан президент әкімшілігі (2022). Садыр Жапаров Си Цзиньпинмен кездесті. Сілтеме: http://president.kg/kg/okujaalar/21836_prezident_sadir_ghaparov_kitaydin_tragasi_si_czinpin_menen_gholugushtu. Қаралған уақыты: 03.05.2022.

Азия мен Солтүстік Африкаға, тіпті Оңтүстік Еуропаға дейінгі кең аймақта маңызды көлік дәлізіне айналуы мүмкін. Дегенмен, сыртқы қарызы көп Қырғызстан үшін Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының қаржыландыру мәселесінде сақтық танытқаны тиімді болар еді.

4. Қырғыз темір жолы (2020). Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасы. Сілтеме: <http://kjd.kg/ky/investment-projects/kitai-kg-uz-marshrut/>. Қаралған уақыты: 04.05.2022.
5. Қырғыз темір жолы (2022). Балықшы-Қоңқор-Қара Кече теміржолының құрылысы. Сілтеме: <http://kjd.kg/ru/investment-projects/stoitelstvo-vnutrenei-dorogi/>. Қаралған уақыты: 05.05.2022.
6. People's Daily (2022). Қытай төрағасы Си Цзиньпин Өзбекстан президенті Шевкет Мирзиёевпен кездесті. Сілтеме: <http://politics.people.com.cn/n1/2022/0206/c1024-32345912.html>. Қаралған уақыты: 03.05.2022.
7. China Daily (2020). Қытай-Еуропа экспресі аясында Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан автожол және теміржол тасымалы Ланьчжоудан басталды. Сілтеме: <https://cn.chinadaily.com.cn/a/202006/05/WS5ed9dd04a31027ab2a8ce946.html>. Қаралған уақыты: 04.05.2022.

ISLAMIC PRACTICES IN VIRTUAL SPACE

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ИСЛАМСКАЯ ПРАКТИКА В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Questions about how Muslim communities are adapting to the digital age, how the online environment is transforming their identities, authority systems, and religious practices worry both Muslims themselves, who are trying to understand the influence of the Internet on their spiritual life and religious scholars, psychologists, anthropologists, sociologists who are trying to investigate the functioning of Islamic institutions, the activities of Islamic movements and organizations, the state of religiosity and other problems of Muslim societies in the virtual space. Although there might be some who distance themselves from the internet, others believe that despite the huge changes that the internet and social media have brought to our lives, any kind of technology is inherently neutral [islamtoday, 2015]. Their use for good or evil depends entirely on the people themselves. The Internet can contribute to the expansion of knowledge both within Islam and about Islam, to discover treasures of thoughts, texts, and artifacts that were not available to the vast majority of people before. Traveling in search of knowledge has been one of the most attractive features of Muslim civilization since the first centuries of its existence, and no distance could

**THE INTERNET CAN
CONTRIBUTE TO
THE EXPANSION OF
KNOWLEDGE BOTH
WITHIN ISLAM AND
ABOUT ISLAM**

**ИНТЕРНЕТ МОЖЕТ
СПОСОБСТВОВАТЬ
РАСШИРЕНИЮ
ЗНАНИЙ КАК ВНУТРИ
ИСЛАМА, ТАК И ОБ
ИСЛАМЕ**

Вопросы о том, как мусульманские сообщества адаптируются к цифровому веку, как онлайн-среда трансформирует их идентичность, системы власти и религиозные практики, волнуют как самих мусульман, пытающихся понять влияние Интернета на их духовную жизнь, так и религиоведов, психологов, антропологов, социологов, пытающихся исследовать функционирование исламских институтов, деятельность исламских движений и организаций, состояние религиозности и другие проблемы мусульманских обществ в виртуальном пространстве. Хотя некоторые могут дистанцироваться от Интернета, другие считают, что, несмотря на огромные изменения, которые Интернет и социальные сети привнесли в нашу жизнь, любые технологии по своей сути нейтральны. [Ислам сегодня, 2015]. Использование их во благо или во зло полностью зависит от самих людей. Интернет может способствовать расширению знаний как внутри ислама, так и об исламе, открывать сокровища мыслей, текстов и артефактов, которые раньше были недоступны подавляющему большинству людей. Путешествия в поисках знаний были

extinguish this constant “thirst” for knowledge. It can be said that new technologies have activated this intention and satisfied it with the help of their limitless possibilities.

Nevertheless, experts note that the “Internetization” of Islam began historically with the Muslim communities of the United States and Europe in response to the spread of anti-Islamic opinions after the terrorist attacks, that is, there were very specific reasons for this - attempts to show Islam in its essence, to explain its nature and principles, enlighten the global community. A similar process was facilitated by the fact that in the Arab countries themselves at that time the Internet was poorly distributed and developed to solve the broad tasks of education. The availability of a wide range of spaces - physical and virtual - and the growing demand of the population for religious learning have led to the spread of religious teaching and preaching, aimed at individuals studying to increase their basic knowledge or to obtain various levels of scientific knowledge, through the Internet community [Bano and Kalmbach, 2012]. This means that new media have encouraged and expanded alternatives to indi-

одной из самых привлекательных черт мусульманской цивилизации с первых веков ее существования, и никакие расстояния не могли утолить эту постоянную «жажду» знаний. Можно сказать, что новые технологии активизировали это намерение и удовлетворили его с помощью своих безграничных возможностей.

Тем не менее специалисты отмечают, что «интернетизация» ислама исторически началась с мусульманских общин США и Европы в ответ на распространение антиисламских взглядов после терактов, то есть для этого были вполне конкретные причины – попытки показать ислам в его сущности, объяснить его природу и принципы, просветить мировое сообщество. Подобному процессу способствовало и то, что в самих арабских странах в то время Интернет был слабо распространен и развит для решения широких задач образования. Доступность широкого спектра пространств — физических и виртуальных — и растущий спрос населения на религиозное обучение привели к распространению религиозного учения и проповеди, направленных на то, чтобы люди учились,

vidual, face-to-face transfer of knowledge in favor of connecting with new, often global audiences and sending mass messages and rulings. The abundance of available information and authoritative sources enhances people's ability to learn from a distance, independently, or with others. At the same time, mosques and established religious institutions have to partly share their traditional functions and social ties with the virtual spaces of social networks.

In addition to the already mentioned education, the communication of groups with traditionally fewer opportunities for communication (women, people living far from spiritual centers, the sick, convicts, etc.) is becoming more accessible and free here. Moreover, thanks to the anonymity of the Internet, representatives of different financial strata of the population, as well as those with different social statuses, can participate in discussions. All this participation allows us to talk about the erasure of geographical, ethnic, psychological, gender, and age boundaries and barriers. The availability of information and the possibility of presenting one's interpretation of traditional texts gives a wide range of discussed topics of Islam. First of all, primary sources become available, such as the Koran and its interpretations, sunnah, interpretations of followers, etc., the currents and directions of Islam - Sunnism, Shiism, Sufism are explained. The importance of local languages understandable to everyone is growing [Efimova, 2011]. The organization and dissemination of religious lessons are increasing many times over, as well as the number of articles about Islam - academic and informational. On various blogs and websites, you can get a wide variety of information - from newly published

**EXPERTS NOTE
THAT THE
"INTERNETIZATION"
OF ISLAM BEGAN
HISTORICALLY
WITH THE MUSLIM
COMMUNITIES OF
THE UNITED STATES
AND EUROPE**

**СПЕЦИАЛИСТЫ
ОТМЕЧАЮТ, ЧТО
«ИНТЕРНЕТИЗАЦИЯ»
ИСЛАМА
ИСТОРИЧЕСКИ
НАЧАЛАСЬ С
МУСУЛЬМАНСКИХ
ОБЩИН США И
ЕВРОПЫ**

чтобы увеличить свои базовые знания или получить различные уровни научных знаний. знаний через интернет-сообщество [Бано и Калмбач, 2012]. Это означает, что новые средства массовой информации поощряют и расширяют альтернативы индивидуальной передаче знаний лицом к лицу в пользу связи с новой, часто глобальной аудиторией и отправки массовых сообщений и решений. Обилие доступной информации и авторитетных источников повышает способность людей учиться на расстоянии, самостоятельно или вместе с другими. В то же время мечети и устоявшиеся религиозные учреждения вынуждены частично делить свои традиционные функции и социальные связи с виртуальными пространствами социальных сетей.

Помимо уже упомянутого образования, здесь становится более доступным и свободным общение групп с традиционно меньшими возможностями для общения (женщины, люди, живущие вдали от духовных центров, больные, осужденные и т.д.). Более того, благодаря анонимности Интернета в обсуждениях могут участвовать представители разных финансовых слоев населения, а также люди с разным социальным статусом. Все это участие позволяет говорить о стирании географических, этнических, психологических, гендерных и возрастных границ и барьеров. Доступность информации и возможность изложения своей интерпретации традиционных текстов дает широкий спектр обсуждаемых тем ислама. В первую очередь становятся доступными первоисточники, такие как Коран и его толкования, сунна, толкования последователей и т. д., разъясняются течения и на-

books to Islamic clothing stores [Reshetniak, 2009].

Muslims in Russia actively use modern information technologies. Various programs can not only remind you of prayer times or help you find a halal cafe but even help you make a virtual pilgrimage to Mecca. One of the leading projects for the development of Muslim infrastructure is the Halal Guide service, which helps to find the nearest mosque, Islamic bank, halal cafe, shops with Muslim literature or clothing, order halal food, and even get a job according to the laws of Sharia. The number of visitors to the Halal Guide website in recent years has grown from 350,000 to 800,000 people per day. One of the new projects officially supported by the Russian Council of Muftis is called Miraj. It enables a person to prepare for the Hajj or Umrah, thanks to virtual reality glasses that immerse the believer in what is happening around with a 360-degree view. According to the developers of the project, in order to remember all the rituals, it is better to see once than to hear or read the information a number of times. Smartphone apps, most of which can be downloaded for free, will help users calculate zakat (mandatory tax in favor of the poor and

правления ислама - суннизм, шиизм, суфизм. Возрастает значение понятных всем местных языков [Ефимова, 2011]. Во много раз увеличивается организация и распространение религиозных уроков, а также количество статей об исламе - академических и информационных. На различных блогах и сайтах можно получить самую разнообразную информацию — от недавно изданных книг до магазинов исламской одежды. [Решетняк, 2009].

Мусульмане в России активно используют современные информационные технологии. Различные программы могут не только напомнить о времени молитвы или помочь найти халяльное кафе, но даже помочь совершить виртуальное паломничество в Мекку. Одним из ведущих проектов по развитию мусульманской инфраструктуры является сервис «Халяль-гид», который помогает найти ближайшую мечеть, исламский банк, халяль-кафе, магазины с мусульманской литературой или одеждой, заказать халяльную еду и даже устроиться на работу по законам шариата. Количество посетителей сайта «Халяль-гид» за последние годы выросло с 350,000 до 800,000 человек в день. Один из новых проектов,

needy), remind them of prayer times, identify food products that are halal, and more [Tass, 2017].

The Muslim app Sajda, made by young Kazakhstani developers, has also become very popular. Most of the users of this product are, of course, from Kazakhstan, but there are also users from other cities of the world. For example, there are people from Indonesia and European cities who download and use Sajda. Their number reached 1 million people a day. The application includes services aimed at indicating the time of prayer, the qibla compass, and other Muslim practices, including the ability to make a donation. The developers are working on the implementation of two large modules - reading the Koran and saying dhikr and prayers. The current version of Sajda works in six languages - Kazakh, Russian, English, Uzbek, Kyrgyz, and Arabic, but a significant increase in the number of working languages is expected [Abdikerimova, 2017].

MUSLIMS IN RUSSIA ACTIVELY USE MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES

МУСУЛЬМАНЕ В РОССИИ АКТИВНО ИСПОЛЬЗУЮТ СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

официально поддержанных Советом муфтиев России, называется «Мираж». Это позволяет человеку подготовиться к хаджу или умре, благодаря очкам виртуальной реальности, которые погружают верующего в происходящее вокруг с обзором на 360 градусов. По словам разработчиков проекта, чтобы запомнить все ритуалы, лучше один раз увидеть, чем несколько раз услышать или прочитать информацию. Приложения для смартфонов, большинство из которых можно загрузить бесплатно, помогут пользователям рассчитать закят (обязательный налог в пользу бедных и нуждающихся), напомнить им о времени молитвы, определить продукты питания, которые являются халяльными, и многое другое. [Тасс, 2017].

Мусульманское приложение «Саджда», созданное молодыми казахстанскими разработчиками, также стало очень популярным. Большинство пользователей этого продукта, конечно же, из Казахстана, но есть и пользователи из других городов мира. Например, есть люди из Индонезии и европейских городов, которые скачивают и используют «Саджда». Их количество достигало 1 млн человек в день. Приложение включает в себя сервисы, направленные на указание времени молитвы, компаса киблы и других мусульманских практик, в том числе возможность сделать пожертвование. Разработчики работают над реализацией двух больших модулей - чтения Корана и произнесения зикра и молитв. Текущая версия «Саджда» работает на шести языках - казахском, русском, английском, узбекском, кыргызском и арабском, но ожидается значительное увеличение

The enthusiasm of the young and entrepreneurial new generation is evidence that Muslim communities are adapting to the digital age, and that the online environment is transforming their forms of activity, educational systems, and religious practices. Obviously, not all the possibilities of the digital environment have been fully realized yet. Further, religion once again demonstrates that, like education and science, there are no national and state borders for it, it is global, and the virtual space provides it with this limitlessness.

References:

1. Abdikerimova, Rabiga (2017). Muslim app Sajda collected 330 thousand. active users all over the world and entered the list of the most popular in Kazakhstan. Retrieved from <https://www.muftyat.kz/ru/articles/interview/2017-05-31/19883-kak-musulmansкое-prilozhenie-sajda-nabralo-330-tyi/>. Accessed on 20.04.2022.
2. Efimova, Tatiana (2011). Islam and the Internet: Introduction to the Problem of Research. Retrieved from <https://linis.hse.ru/data/2013/06/10/1283701540/efimova,%20Islam%20i%20Internet%20vvede->

THE ENTHUSIASM OF THE YOUNG AND ENTREPRENEURIAL NEW GENERATION IS EVIDENCE THAT MUSLIM COMMUNITIES ARE ADAPTING TO THE DIGITAL AGE

ЭНТУЗИАЗМ МОЛОДОГО И ПРЕДПРИИМЧИВОГО НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ СВИДЕТЕЛЬСТВУЕТ О ТОМ, ЧТО МУСУЛЬМАНСКИЕ ОБЩИНЫ АДАПТИРУЮТСЯ К ЦИФРОВОМУ ВЕКУ

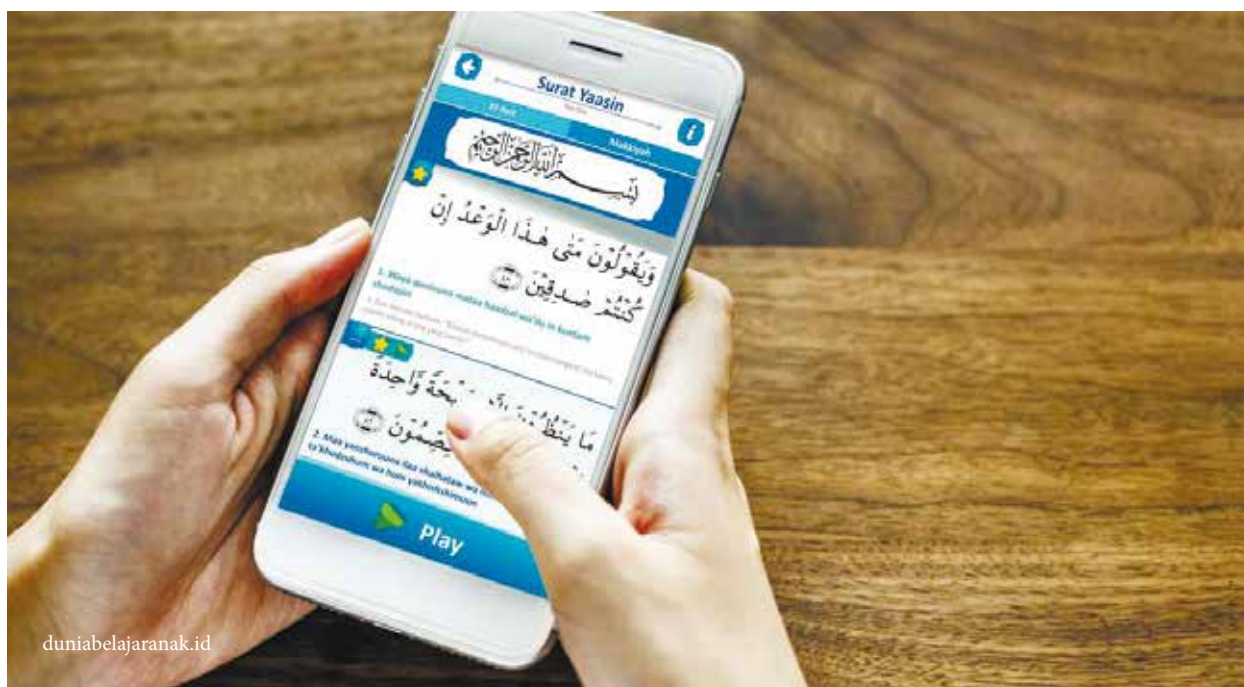

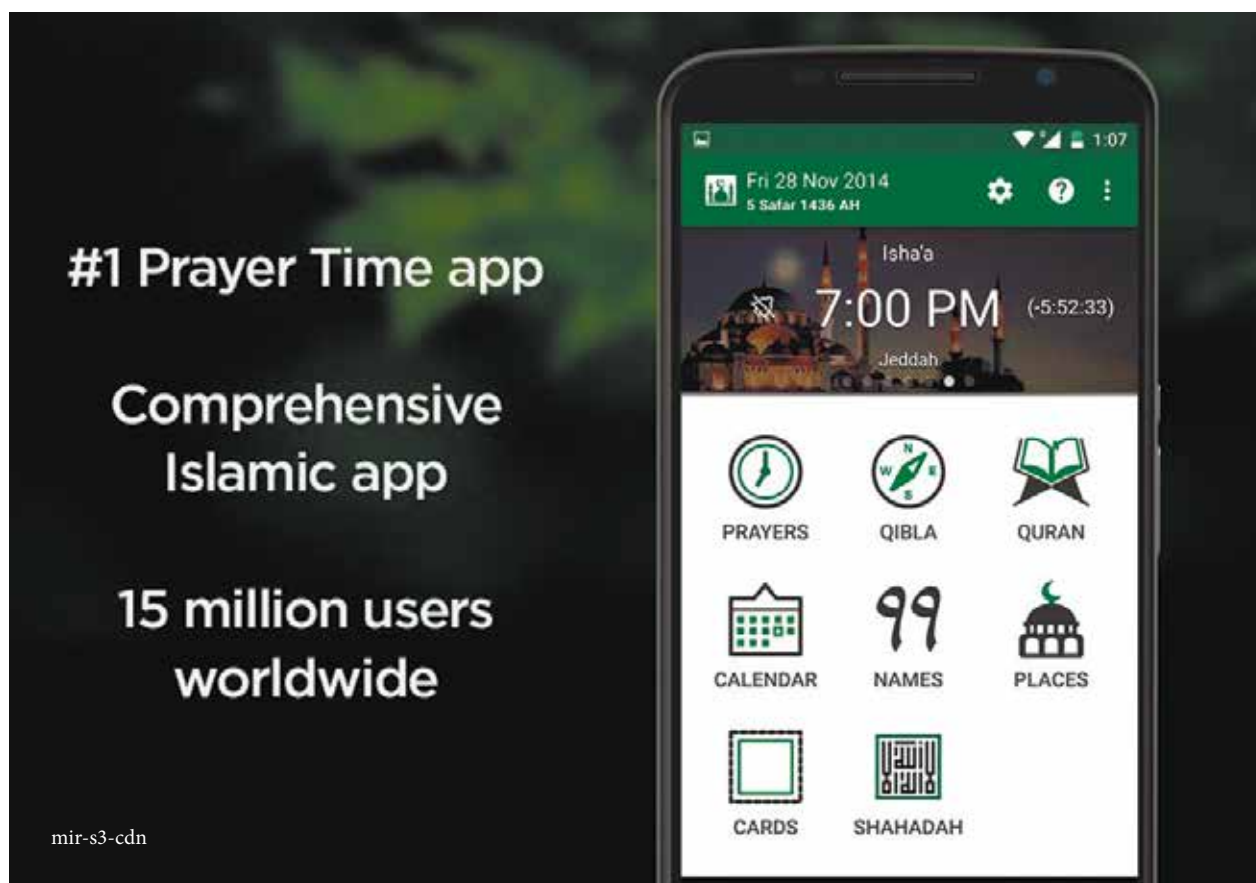
количества рабочих языков. [Абдикеримова, 2017].

Энтузиазм молодого и предпримчивого нового поколения свидетельствует о том, что мусульманские общины адаптируются к цифровому веку и что онлайн-среда трансформирует их формы деятельности, образовательные системы и религиозные практики. Очевидно, что еще не все возможности цифровой среды реализованы в полной мере. Далее, религия еще раз демонстрирует, что, подобно образованию и науке, для нее не существует национальных и государственных границ, она глобальна, и виртуальное пространство обеспечивает ей эту безграничность.

Источники:

1. Абдикеримова, Рабига (2017). Мусульманское приложение Sajda собрало 330 тысяч. активных пользователей по всему миру и вошла в список самых популярных в Казахстане. Доступен по адресу: <https://www.muftyat.kz/ru/articles/interview/2017-05-31/19883-kak-musulmansкое-prilozhenie-sajda-nabralo-330-tyi/>.

nie%20v%20problematiku%20issledovanij.pdf. Accessed on 20.04.2022.

3. Islamtoday (2015). To sit or not to sit Muslims on the Internet? Retrieved from <https://islam-today.ru/obsestvo/nauka-i-tehnologii/sidet-ili-ne-sidet-musulmanam-v-internete/>. Accessed on 20.04.2022.
4. Reshetniak, A. M. (2009). Islam in the Russian-speaking Internet: specifics and statistics. Materialy Vserossiiskoi nauchno-prakticheskoi internet-konferentsii s mezhdunarodnym uchastiem [Materials of the All-Russian scientific and practical Internet conference with international participation]. Tomsk: TSU Publishing House Publ., pp. 206–208.
5. TASS (2017). IT-technologies for Muslims: from a halal guide to the virtual hajj. Retrieved from <https://tass.ru/ekonomika/4258756>. Accessed on 23.04.2022.
6. Masooda, Bano and Hilary, Kalmbach (2012). Women, leadership, and mosques: changes in contemporary Islamic authority /edited by Masooda Bano and Hilary Kalmbach. Brill. Retrieved from <https://brill.com/view/title/20131>. Accessed on 18.04.2022.

kz/ru/articles/interview/2017-05-31/19883-kak-musulmanskoe-prilozhenie-sajda-nabrало-330-tyi/. Дата обращения: 20.04.2022.

2. Ефимова, Татьяна (2011). Ислам и Интернет: Введение в проблему исследования. Доступен по адресу: <https://linis.hse.ru/data/2013/06/10/1283701540/efimova,%20Islam%20i%20Internet%20vvedenie%20v%20problematiku%20issledovanij.pdf>. Дата обращения: 20.04.2022.
3. Ислам сегодня (2015). Сидеть или не сидеть мусульманам в Интернете? Доступен по адресу: <https://islam-today.ru/obsestvo/nauka-i-tehnologii/sidet-ili-ne-sidet-musulmanam-v-internete/>. Дата обращения: 20.04.2022.
4. Решетняк, А. М. (2009). Ислам в русскоязычном Интернете: особенности и статистика. Материалы Всероссийской научно-практической интернет-конференции с международным участием. Изд-во ТГУ, сс. 206–208.
5. Тасс (2017). IT-технологии для мусульман: от халаль-гида до виртуального хаджа. Доступен по адресу: <https://tass.ru/ekonomika/4258756>. Дата обращения: 23.04.2022.
6. Масуда, Бано и Хилари, Калмбах (2012). Женщины, лидерство и мечети: изменения в современной исламской власти, под редакцией. Доступен по адресу: <https://brill.com/view/title/20131>. Дата обращения: 18.04.2022.

MOLDOVA IN THE LIGHT OF RUSSO-UKRAINIAN WAR

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

МОЛДОВА В СВЕТЕ РОССИЙСКО- УКРАИНСКОЙ ВОЙНЫ

The ongoing large-scale Russo-Ukrainian military conflict has already initiated far-reaching geopolitical shifts in Ukraine and its immediate surroundings. As soon as the conflict broke out, it became clear that the conflict was a major risk that jeopardizes Moldova and its choice of European and Euroatlantic integration. During the early hours of the war, the President of Moldova Maia Sandu on her Twitter account condemned the act of war by Russia against Ukraine, calling it a blatant breach of international law [Twitter.com, 2022]. On February 24, 2022, President Sandu announced that the government would ask Parliament to declare a state of emergency, and to announce that the country was ready to receive Ukrainian refugees [Seenews.com, 2022]. Since the beginning of the war in Ukraine, over 400 thousand refugees from Ukraine entered Moldova, which is a country next door to Ukraine, and nearly 100 thousand of them decided to settle there until they will be able to return safely to their homes in Ukraine [Stiri.md, 2022]. Despite being one of the poorest and smallest nations in Europe, Moldova has earned credit from many countries by being able to quickly provide refuge to over 100 thousand Ukrainians.

**SINCE THE
BEGINNING OF
THE WAR IN
UKRAINE, OVER
400 THOUSAND
REFUGEES FROM
UKRAINE ENTERED
MOLDOVA**

**С НАЧАЛА ВОЙНЫ В
УКРАИНЕ БОЛЕЕ 400
ТЫСЯЧ БЕЖЕНЦЕВ
ПРИБЫЛИ В
МОЛДОВУ**

Продолжающееся крупномасштабное российско-украинское военное противостояние уже инициировало далеко идущие геополитические сдвиги в Украине и Восточной Европе. Как только разразился конфликт, стало ясно, что это также представляет собой серьезный риск для Молдову и ее выбора европейской и евроатлантической интеграции. В первые часы же войны президент Молдавии Майя Санду в своем Twitter-аккаунте осудила акт войны России против Украины, назвав его вопиющим нарушением международного права [Twitter.com, 2022]. 24 февраля 2022 г. президент Санду сообщила, что правительство обратится к парламенту с просьбой ввести чрезвычайное положение и что страна готова принять украинских беженцев [Seenews.com, 2022]. С начала войны в Украине более 400 тысяч беженцев прибыли в Молдову, которая является соседней с Украиной страной, и почти 100 тысяч из них решили остаться там до тех пор, пока они не смогут безопасно вернуться в свои дома в Украине. [Stiri.md, 2022]. Несмотря на то, что Молдова является одной из самых бедных и маленьких стран Европы, она таким образом заслужила уважение и доверие многих

It can be said that out of all the countries not directly involved in the warfare (Belarus, Russia and Ukraine) Moldova is one of those that bears the most of the indirect consequences of the war. For many years, Moldova's political stability and economic welfare have been dependent on the delicate balance between the fulfillment of its commitments in the realization of its European aspirations and tangible economic ties with Russia, which Moldova cannot renounce. Moldova, along with Georgia and Ukraine remains to be the most active country in terms of gaining the EU membership. In May 2022, the three countries initiated the Associated Trio tripartite format for the enhanced cooperation and coordination aimed at obtaining eventual membership in the EU. At the same time, Moldova's ties with Russia and the CIS have been in decline over the past several years. The *de facto* participation of Moldova in the CIS has been reduced to formal membership. For instance, Moldova did not participate in the informal meeting of CIS heads of state held in St. Petersburg on December 28, 2021 [Kremlin.ru, 2021]. However, Transnistria remains to

стран, сумев быстро предоставить убежище более чем 100 тысячам украинцев.

Можно сказать, что из всех стран, непосредственно не вовлеченных в военные действия, Молдова является одной из тех, на которую приходится больше всего косвенных последствий войны. В течение многих лет политическая стабильность и экономическое благополучие Молдовы зависели от тонкого баланса между выполнением своих обязательств по реализации своих европейских устремлений и реальными экономическими связями с Россией, от которых Молдова не может полностью отказаться. Молдова, наряду с Грузией и Украиной, остается самой активной страной в своем устремлении получения членства в ЕС. В мае 2022 года три страны инициировали трехсторонний формат Ассоциированное трио (Associated Trio) для расширения сотрудничества и координации, направленных на получение возможного членства в ЕС. В то же время связи Молдовы с Россией и странами СНГ в последние несколько лет находятся в упадке. Фактическое участие Молдовы в

be one of the most sensitive issues for Moldova and tensions around it arise amid the intensification of the Russo-Ukrainian war. On March 3, 2022, a week after Russia's invasion of Ukraine, Moldova officially applied for fast-track EU membership shortly after the Ukrainian President Volodymyr Zelensky on February 28, 2022, submitted an official request to allow Ukraine to gain immediate membership under a special fast-track procedure [Euractiv.com, 2022]. The next day after President Sandu, signed the application for the country's accession to the EU, the separatist authorities in the Pridnestrovian Moldavian Republic (PMR) announced that they did not agree with this request and demanded the recognition of the independence of Transnistria [Cotidianul.ro, 2022]. On March 17, 2022, President Maia Sandu reiterated a call for the withdrawal of Russian troops from the breakaway region of Transnistria and asked for a peaceful resolution of the conflict a day after the Parliamentary Assembly of the Council of Europe designated it as a territory occupied by Russia [Uawire.org, 2022]. Although Chisinau has gained much attention and support in defending its territorial integrity in light of the Russo-Ukrainian war, the PMR continues to be a significant and highly sensitive issue that Moldova has to take into consideration.

At the same time, Moldova did not join the sanctions against Russia. President Maia Sandu explained her decision by stating that joining the anti-Russian sanctions would not harm Russia and yet significantly jeopardize Moldova's gas imports from Russia [Ukrinform.net, 2022]. The supply of natural gas is one of the most sensitive issues that the Moldovan government has to deal with. Moldova is one of the countries

MOLDOVA HAS NO ALTERNATIVE FOR RUSSIAN NATURAL GAS, AND THE PRICE OF SUPPLY FROM OTHER CHANNELS, IN ANY CASE, WOULD BE HIGHER THAN THAT OF RUSSIA

У МОЛДОВЫ НЕТ ДЕШЕВОЙ АЛЬТЕРНАТИВЫ РОССИЙСКОМУ ПРИРОДНОМУ ГАЗУ, А ЦЕНА ПОСТАВОК ПО ДРУГИМ КАНАЛАМ В ЛЮБОМ СЛУЧАЕ БУДЕТ ВЫШЕ, ЧЕМ У РОССИИ

СНГ уже свелось к простому формальному членству. Например, Молдова не участвовала в неформальной встрече глав государств СНГ, состоявшейся в Санкт-Петербурге 28 декабря 2021 г. [Kremlin.ru, 2021]. Однако Приднестровье остается одним из самых чувствительных вопросов для Молдовы, и напряженность вокруг него возникает на фоне обострения российско-украинской войны. 3 марта 2022 г., через неделю после вторжения России в Украину, Молдова официально подала заявку на ускоренное членство в ЕС вскоре после того, как 28 февраля 2022 г. президент Украины Владимир Зеленский подал официальную просьбу разрешить Украине немедленно получить членство в специальным ускоренном порядке [Euractiv.com, 2022]. На следующий же день после того, как президент Санду подписал заявку на вступление страны в ЕС, сепаратистские власти Приднестровской Молдавской Республики (ПМР) заявили, что не согласны с этой просьбой и потребовали признания независимости Приднестровья [Котидианул.ро, 2022]. 17 марта 2022 года президент Майя Санду повторила призыв к выводу российских войск из сепаратистского Приднестровья и потребовала мирного урегулирования конфликта на следующий день после того, как Парламентская ассамблея Совета Европы объявила его территорией, оккупированной Россией [Uawire.org, 2022]. Хотя Кишинев привлек большое внимание и поддержку в защите своей территориальной целостности в свете российско-украинской войны, ПМР продолжает оставаться важным и очень деликатным вопросом, с которым Молдова должна считаться.

that were most severely hit by the rise in natural gas prices and the recent sharp increase in gas prices became perhaps one of the most acute economic problems for the people of Moldova. In October of 2021, failures of negotiations with the Russian state-owned corporation Gazprom even led the Moldovan Parliament to declare a state of emergency in the energy sector for 30 days [Dw.com, 2021]. Eventually, Gazprom and Moldovagaz extended the contract for the supply of Russian gas to Moldova for five years at a price of \$450 per cubic meter. It is highly likely that Moldova will remain susceptible to natural gas imports from Russia for quite a while, limiting Moldova's energy security and abilities for geopolitical maneuvering. Currently, Moldova has no alternative for Russian natural gas, and the price of supply from other channels, in any case, would be higher than that of Russia. Given the high energy poverty in the country, it is highly unlikely that the majority of Moldovan people would want lower gas prices to be traded off for geopolitical gains.

Moreover, it should be mentioned that Russia is still an important market for Moldova's ex-

При этом Молдова не присоединилась к санкциям против России. Президент Майя Санду объяснила свое решение тем, что присоединение к антироссийским санкциям не нанесет вреда России, но при этом поставит под угрозу импорт газа Молдовы из России [Укринформ.нет, 2022]. Поставка природного газа является одним из самых чувствительных вопросов, с которым приходится сталкиваться молдавскому правительству в отношениях с Россией. Молдова является одной из стран, наиболее сильно пострадавших от роста цен на природный газ, и недавнее резкое повышение цен на газ может стать, пожалуй, одной из самых острых экономических проблем для жителей Молдовы. Неудачный исход переговоров в октябре 2021 года с российской госкорпорацией «Газпром» даже привел к тому, что молдавский парламент объявил чрезвычайное положение на 30 дней [Dw.com, 2021]. В итоге «Газпром» и «Молдовагаз» продлили контракт на поставку российского газа в Молдову на пять лет по цене 450 долларов за кубометр. Весьма вероятно, что Молдова еще некоторое время будет оставаться восприимчивой к импорту природного газа из России, что

ports. Nearly 8% of Moldova's exports go to Russia. In some sectors of the Moldovan exports, the share of Russia is very high. For instance, Russia accounts for nearly half of all agricultural exports of Moldova [UN Comtrade, 2021]. Yet another leverage of Russia over Moldova is the Moldovan labor migrants in Russia. There are no precise statistics, but according to rough estimates, there might be 300-350 thousand Moldovan citizens working in Russia [Joblist.md, 2019]. For Moldova, which relies very much on remittances and is highly susceptible to socio-economic shocks, it would be an unnecessary risk to make daring statements against Russia.

It seems that the Russo-Ukrainian conflict has not caused any significant domestic political changes in Moldova. According to a recent poll conducted from 4 to 18 of April 2022, 30.4% of respondents were ready to vote for the ruling Party of Action and Solidarity (PAS) and 28.7% for the Electoral Bloc of Communists and Socialists (BECS) consisting of the Party of Socialists (PSRM) and Communists of the Republic of Moldova (PCRM) [Infotag.md, 2022a]. The BECS represents the far-left wing of the Moldovan Parliament. Both PSRM and PCRM traditionally advocate Euroscepticism and often stand on Russophilic positions. For instance, on April 7, 2022, the Parliament of Moldova voted to outlaw the ribbon of St. George, a black and orange military symbol of Russian patriotism in response to the invasion of Russia to Ukraine and most members of the BECS opposed this law [News.yam.md, 2022]. It is interesting to note that the Russian invasion of a neighboring country does not seem to produce drastic changes in the political preferences of Moldovans. According to the poll conducted right before the invasion during 15-24 of

OPINION POLLS SEEM TO INDICATE THAT MOST MOLDOVANS ARE MUCH MORE CONCERNED ABOUT ECONOMIC WELFARE AND INTERNAL ISSUES OF THE COUNTRY RATHER THAN EXTERNAL GEOPOLITICAL THREATS

НЕДАВНИЕ ОПРОСЫ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ ПОКАЗЫВАЮТ, ЧТО БОЛЬШИНСТВО МОЛДАВАН ГОРАЗДО БОЛЬШЕ ОЗАБОЧЕНЫ ЭКОНОМИЧЕСКИМ БЛАГОПОЛУЧИЕМ И ВНУТРЕННИМИ ПРОБЛЕМАМИ СТРАНЫ, ЧЕМ ВНЕШНИМИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМИ УГРОЗАМИ

ограничивает сильно энергетическую безопасность Молдовы и ее возможности для геополитического маневрирования. В настоящее время у Молдовы нет дешевой альтернативы российскому природному газу, а цена поставок по другим каналам в любом случае будет выше, чем у России. Учитывая высокую энергетическую бедность в стране, маловероятно, что большинство жителей Молдовы хотели бы, чтобы более низкие цены на газ были обменяны на геополитические выгоды.

Кроме того, следует отметить, что Россия по-прежнему является важным рынком для экспорта Молдовы. Почти 8% экспорта Молдовы идет в Россию. В некоторых секторах молдавского экспорта доля России чрезвычайно высока. Например, на Россию приходится почти половина всего сельскохозяйственного экспорта Молдовы [UN Comtrade, 2021]. Еще одним рычагом воздействия России на Молдову являются молдавские трудовые мигранты в России. Точных статистических данных о мигрантах нет, но по приблизительным подсчетам в России может постоянно работать 300-350 тысяч молдавских граждан [Joblist.md, 2019]. Учитывая эти факторы, для Молдовы, которая очень сильно зависит от денежных переводов и очень восприимчива к социально-экономическим потрясениям, было бы неоправданным риском делать резкие заявления против России в свете войны в Украине.

По всей видимости, российско-украинский конфликт не вызвал существенных внутривнутриполитических изменений в Молдове. Согласно недавнему опросу, проведенному с 4 по 18 апреля 2022 года, 30,4% респондентов готовы были прого-

February 2022, 23.7% of respondents would prefer to vote for BECS (18.2% for PSRM and 5.5% for PCRM), 20.2% for PAS, 11.7% for Șor party [Infotag.md, 2022b]. Thus, the level of approval and support of the main two parties in the Moldovan Parliament (PAS and PSRM) that represent opposing views on most of the important issues does not seem to change very much due to the Russo-Ukrainian war.

However, it is quite obvious that both President Sandu as well as the PAS of which she is a member have lost much of their approval rates over the last couple of years. According to a recent survey conducted between February 15-24, 2022, merely 20.6% of respondents trusted President Maia Sandu. The Head of state was followed by the former President of Moldova Igor Dodon with 17% of the trust of the people who were asked. It is also interesting to note that according to the survey, most of the respondents (22%) did not trust any of the Moldovan politicians [Stiri.md, 2022]. According to another recent survey conducted in April 2022, 26% of Moldovans thought that Igor Dodon was one of the political leaders

лосовать за правящую Партию действия и солидарности (ПДС) и 28,7% за Избирательный блок коммунистов и социалистов (BECS) в составе Партия социалистов (ПСРМ) и коммунистов Республики Молдова (ПКРМ) [Infotag.md, 2022a]. BECS представляет крайне левое крыло молдавского парламента. И ПСРМ, и ПКРМ традиционно выступают за евроскептицизм и часто стоят на русофильских позициях. Например, 7 апреля 2022 года парламент Молдовы проголосовал за отмену георгиевской ленты, черно-оранжевого военного символа российского патриотизма, в ответ на вторжение России в Украину, и большинство членов BECS выступили против этого закона [Новости.уат.md, 2022]. Интересно отметить, что российское вторжение в соседнюю страну, похоже, не приводит к радикальным изменениям в политических предпочтениях молдаван. Согласно опросу, проведенному непосредственно перед вторжением 15-24 февраля 2022 г., 23,7% респондентов предпочли бы проголосовать за BECS (18,2% за ПСРМ и 5,5% за

who could improve the situation in the country. Only 22% of the participants in the survey said that President Maia Sandu was the one who can change the situation in the country for the better [Breakingnews.md, 2022]. Similarly, surveys show that the ruling party PAS has lost much of its approval rate since it won the parliamentary election in 2021 when it won a landslide victory by receiving 52.8% of the votes and securing 63 out of all 101 seats in the national legislature.

The decline of support for the ruling party and President Maia Sandu who declared European integration of Moldova as one of its priority goals might well be associated with other reasons. Recent opinion polls seem to indicate that most Moldovans are much more concerned about economic welfare and internal issues of the country rather than external geopolitical threats. One of the recent polls found that most Moldovans (63%) believed that things in the country were going in the wrong direction, while only one-third of the Moldovans 33% said that the direction was the right one. The poll also revealed that only 3% of Moldovans were highly satisfied with the way they lived and 18% were sufficiently satisfied. The rest of the population was found to be largely unsatisfied with their lives one way or another [Primul.md, 2022]. Although Moldova was rather successful in recovering from the severe shocks by the COVID-19 pandemic, the war in neighboring Ukraine is posing high short-term and long-term economic risks. Being one of the poorest countries in Europe makes Moldova highly sensitive to the effects of economic shocks. Moldova's susceptibility and reliance on remittances, supply chains, trade routes, and energy im-

THE RUSSO-UKRAINIAN WAR DOES NOT SEEM TO HAVE CHANGED RADICALLY THE PEOPLE'S ATTITUDE TOWARD RUSSIA IN THE CORE RUSSOPHILE REGIONS OF MOLDOVA SUCH AS TRANSNISTRIA, GAGAUZIA AND NORTHERN REGIONS OF MOLDOVA

РУССКО-УКРАИНСКАЯ ВОЙНА, ПОХОЖЕ, НЕ СИЛЬНО ИЗМЕНИЛА ОТНОШЕНИЕ ЛЮДЕЙ К РОССИИ ДАЖЕ В РУСОФИЛЬСКИХ РЕГИОНАХ МОЛДОВЫ, ТАКИХ КАК ПРИДНЕСТРОВЬЕ, ГАГАУЗИЯ И, В НЕКОТОРОЙ СТЕПЕНИ, СЕВЕРНЫХ РАЙОНАХ МОЛДОВЫ

ПКРМ), 20,2% за ПДС, 11,7% за партию «Шор» [Infotag.md, 2022b]. Таким образом, уровень одобрения и поддержки двух основных партий в молдавском парламенте (ПАС и ПСРМ), представляющих противоположные взгляды по большинству важных вопросов, похоже, не сильно изменился из-за российско-украинской войны.

Однако совершенно очевидно, что как президент Санду, так и ПДС, членом которой она является, потеряли большую часть своего уровня одобрения за последние пару лет. Согласно недавнему опросу, проведенному с 15 по 24 февраля 2022 года, лишь 20,6% респондентов доверяют президенту Майе Санду. За главой государства следует бывший президент Молдовы Игорь Додон с 17% доверия опрошенных. Интересно также отметить, что согласно опросу, большинство респондентов (22%) не доверяли никому из молдавских политиков [Stiri.md, 2022]. Согласно другому недавнему опросу, проведенному в апреле 2022 года, 26% молдаван считали Игоря Додона одним из политических лидеров, которые могли бы улучшить ситуацию в стране. Лишь 22% участников опроса заявили, что именно президент Майя Санду может изменить ситуацию в стране к лучшему [Breakingnews.md, 2022]. Точно так же опросы показывают, что правящая партия PAS потеряла большую часть своего рейтинга поддержки с тех пор, как она выиграла парламентские выборы в 2021 году, когда она одержала убедительную победу, получив 52,8% голосов и 63 из 101 места в национальном законодательном органе.

Снижение поддержки правящей партии и президента Майи Санду, объявившей одной из своих приоритетных целей европейскую

ports from Russia are the main sources of socio-economic risks for Moldovans. According to a recent report by the World Bank, Moldova is expected to see its economic growth decelerate down to -0.4% in 2022. It is expected to recover to 2.7% in 2023 and to nearly 4.2% in 2024 [World Bank, 2022].

We should admit though that it would be wrong to expect the outcomes of the next elections in Moldova to be highly consistent with the opinion of Moldovans living in Moldova only. According to rough estimates of the Ministry of Foreign Affairs and European Integration of Moldova, as many as 1.11-1.25 million Moldovans live abroad [Newsmaker.md, 2021]. This is an incredibly huge number of people for a small country with a total population of slightly over 4 million people. Moldovans living in the EU and other western countries, who make up the majority of Moldovans living abroad, are very active voters for pro-European parties and Presidential candidates. Therefore, it is quite reasonable to expect that in spite of the dissatisfaction that

интеграцию Молдовы, вполне может быть связано с другими причинами. Недавние опросы общественного мнения показывают, что большинство молдаван гораздо больше озабочены экономическим благополучием и внутренними проблемами страны, чем внешними геополитическими угрозами. Один из недавних опросов показал, что большинство молдаван (63%) считают, что дела в стране идут в неправильном направлении, и только треть молдаван (33%) считают, что направление, в котором развивается страна, правильным. Опрос также показал, что только 3% молдаван были очень довольны своим образом жизни, и 18% были достаточно удовлетворены. Остальная часть населения так или иначе во многом была не удовлетворена своей жизнью и благосостоянием [Primul.md, 2022]. Хотя Молдова довольно успешно оправилась от тяжелых потрясений, вызванных пандемией COVID-19, война в соседней Украине создает высокие краткосрочные и долгосрочные экономические

was largely motivated by economic reasons, the pro-European sentiments of Moldovans will not fade away and the government of Moldova will continue pushing forward the European integration of Moldova.

The Russo-Ukrainian war does not seem to have changed radically the people's attitude toward Russia in the core Russophile regions of Moldova such as Transdnister, Gagauzia, and, to some extent, Northern regions of Moldova. However, one cannot say that the Russian invasion to Ukraine is approved by these people either. Recent opinion polls show that the vast majority of Gagauz people condemn the war and policy of Russia toward Ukraine, but they refuse to break their ties with Russia. The village of Congaz in Gagauzia, for instance, has offered shelter for 600 Ukrainian refugees since the beginning of the Russo-Ukrainian war. The villagers eagerly helped the refugees in many ways to overcome difficulties and treated them with compassion. At the same time, recent opinion polls have shown that in spite of being fully aware of what is happening in Ukraine, the majority of the villagers condemn Russia's attack on Ukraine but at the same time, state that Russia should not be viewed as an enemy to Moldova [Moldova.europalibera.org, 2022]. Besides a long history of friendly relations, labor migration is often referred to as one of the factors connecting Gagauzia and Russia as it is the main destination for Gagauz labor migrants. Moreover, the economy of Gagauzia is primarily based on agriculture which relies very much on exports to Russia. At the same time, the stance of Gagauzia is apparently not viewed by Chisinau as a threat to the sovereignty and territorial integrity of Moldova. In fact, Gagauzia is the region of Moldova with the strongest anti-Romanian sentiments. Therefore, it is often used by Chisinau as a safeguard of the Moldovan nationhood and a hefty counterbalance in polemics with those who support the unification of Moldova with Romania.

риски. Будучи одной из беднейших стран Европы, Молдова очень чувствительна к последствиям экономических потрясений. Восприимчивость Молдовы и ее зависимость от денежных переводов, цепочек поставок, торговых путей и импорта энергоносителей из России являются основными источниками социально-экономических рисков для молдаван. Согласно недавнему отчету Всемирного банка, экономический рост Молдовы замедлится до -0,4% в 2022 г. Ожидается, рост экономики восстановится до 2,7% в 2023 г. и почти до 4,2% в 2024 г. [Всемирный банк, 2022].

Однако из всего вышесказанного не следует, что результаты следующих выборов в Молдове будут полностью соответствовать мнению жителей Молдовы. По приблизительным оценкам Министерства иностранных дел и европейской интеграции Молдовы, за границей проживает 1,11–1,25 млн молдаван [Newsmaker.md, 2021]. Это невероятно огромное количество людей для небольшой страны с общей численностью населения чуть более 4 миллионов человек. Молдаване, проживающие в ЕС и других западных странах, которые составляют большинство молдаван, живущих за границей, очень активно голосуют за проевропейские партии и кандидатов в президенты. Поэтому вполне резонно ожидать, что, несмотря на недовольство, которое во многом было мотивировано экономическими причинами, проевропейские настроения молдаван не угаснут, и правительство Молдовы продолжит продвигать европейскую интеграцию Молдовы.

Русско-украинская война, похоже, не сильно изменила отношение людей к России даже в русофильских регионах Молдовы, таких как Приднестровье, Гагаузия и, в некоторой степени, северных районах Молдовы. Однако нельзя сказать, что вторжение России в Украину одобряется этими людьми. Недавние опросы общественного мнения показывают, что подавляющее большинство гагаузов осуждают войну и политику России

References:

1. Breakingnews.md (2022). Igor Dodon is one of the political leaders. Retrieved from <https://breakingnews.md/sondaj-igor-dodon-este-unul-dintre-liderii-politici/>. Accessed on 18.04.2022.
2. Cotidianul.ro (2022). Let's look at the Republic of Moldova to understand Ukraine. Retrieved from <https://www.cotidianul.ro/sa-ne-uitam-la-republica-moldova-pentru-a-pricepe-ucraina/>. Accessed on 17.04.2022.
3. Dw.com (2021). Moldova is entering a state of emergency due to gas shortages. Retrieved from <https://www.dw.com/ro/moldova-intr%C4%83-%C3%AEnstare-de-urgen%C8%9B%C4%83-din-cauza-deficitului-de-gaze/a-59586889>. Accessed on 17.04.2022.
4. Euractiv.com (2022). Moldova applies for fast-track EU membership, joining Ukraine and Georgia. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/moldova-applies-for-fast-track-eu-membership-joining-ukraine-and-georgia/>. Accessed on 17.04.2022.
5. Infotag.md (2022a). Survey: In the event of early elections, Parliament would include the same parties in the current legislature. Retrieved from <http://www.infotag.md/politics-ro/298841/>. Accessed on 20.04.2022.
6. Infotag.md (2022b). Survey: In the event of early Parliamentary elections, a step may be taken by BCS. Retrieved from <http://www.infotag.md/politics-ro/297754/>. Accessed on 20.04.2022.
7. Joblist.md (2019). How many Moldovans live and work temporarily in Russia. Retrieved from <https://joblist.md/ru/news/cariera/cati-moldoveni-traiesc-si-muncesc-temporar-in-rusia>. Accessed on 18.04.2022.
8. Kremlin.ru (2021). Informal meeting of CIS heads of state. Retrieved from <http://kremlin.ru/events/president/news/67461/videos>. Accessed on 17.04.2022.
9. Moldova.europalibera.org (2022). Gagauzia's autonomy today: We feel sorry for the Ukrainians, but we respect Putin. Retrieved from <https://moldova.europalibera.org/a/autonomia-g%C4%83g%C4%83uz%C4%83-azi-ne-e-mil%C4%83-de-ucraineni-dar-%C3%AEI-respect%C4%83m-pe-putin/31763604.html>. Accessed on 20.04.2022.
10. News.yam.md (2022). PSRM deputies will challenge at CC the law banning the "Saint George" ribbon. Retrieved from <https://news.yam.md/ro/story/12993674>. Accessed on 19.04.2022.
11. Newsmaker.md (2022). How many Moldovan citizens are abroad? The Moldovan diaspora in the EU, Russia and around the world. Retrieved from <https://newsmaker.md/ro/cati-cetateni-ai-moldovei-sunt-in-strainatate-diaspora-moldoveneasca-in-ue-rusia-si-in-lumea-intreaga/>. Accessed on 22.04.2022.
12. Primul.md (2022). Survey: 63 percent of Moldovans believe Moldova is going in the wrong direction. Retrieved from <https://primul.md/sondaj-63-la-suta-dintre-moldoveni-sun-de-parerea-ca-lucrurile-in-moldova-merg-intr-o-directie-gresita>. Accessed on 18.04.2022.

в отношении Украины, но в то же время отказываются разрывать связи с Россией. Например, село Конгаз в Гагаузии с начала российско-украинской войны приютило 600 украинских беженцев. Жители села охотно помогали беженцам разными способами преодолевать трудности и относились к ним с сочувствием. В то же время последние опросы общественного мнения показали, что, несмотря на то, что они полностью осведомлены о том, что происходит в Украине, большинство жителей села осуждают нападение России на Украину, но в то же время заявляют, что Россия не должна рассматриваться как враг в Молдову [Moldova.europalibera.org, 2022]. Помимо долгой истории дружеских отношений, трудовую миграцию часто называют одним из факторов, связывающих Гагаузию и Россию, поскольку она является основным местом назначения гагаузских трудовых мигрантов. Кроме того, экономика Гагаузии в основном основана на сельском хозяйстве, которое в значительной степени зависит от экспорта в Россию. В то же время позиция Гагаузии, по-видимому, не рассматривается Кишиневом как угроза суверенитету и территориальной целостности Молдовы. По сути, Гагаузия – регион Молдовы с самыми сильными антирумынскими настроениями. Поэтому он часто используется Кишиневом как гарантия молдавской государственности и изрядный противовес в полемике с теми, кто поддерживает объединение Молдовы с Румынией.

Источники:

1. Всемирный банк (2022). Всемирный банк в Молдове. Доступен по адресу: <https://www.worldbank.org/en/country/moldova/overview#1>. Дата обращения: 20.04.2022.
2. Breakingnews.md (2022). Опрос // Игорь Додон – один из политических лидеров. Доступен по адресу: <https://breakingnews.md/sondaj-igor-dodon-este-unul-dintre-liderii-politici/>. Дата обращения: 18.04.2022.
3. Cotidianul.ro (2022). Давайте посмотрим на Республику Молдова, чтобы понять Украину. Доступен по адресу: <https://www.cotidianul.ro/sa-ne-uitam-la-republica-moldova-pentru-a-pricepe-ucraina/>. Дата обращения: 17.04.2022.
4. Dw.com (2021). Молдова вводит чрезвычайное положение из-за нехватки газа. Доступен по адре-

13. Seenews.com (2022). Moldova to introduce state of emergency, ready to receive Ukrainian refugees - president. Retrieved from <https://seenews.com/news/moldova-to-introduce-state-of-emergency-ready-to-receive-ukrainian-refugees-president-774572>. Accessed on 17.04.2022.
 14. Stiri.md (2022). Ukrainian refugee in the Republic of Moldova: I have a dream. Let's rebuild the country. Retrieved from <https://stiri.md/article/social/ucraineanca-refugiata-in-r-moldova-am-un-vis-sa-reconstruim-tara>. Accessed on 17.04.2022.
 15. Stiri.md (2022). Poll: Moldova's most trusted politician. Retrieved from <https://stiri.md/article/social/sondaj-ce-spun-moldovenii-despre-scumpiri-la-mare-o-sa-renuntam>. Accessed on 18.04.2022.
 16. Twitter.com (2022). Tweet by President Maia Sandu 24.02.2022. Retrieved from <https://twitter.com/sandumaiaamd/status/1496780714007834625>. Accessed on 17.04.2022.
 17. Uawire.org (2022). Moldovan President demands immediate withdrawal of Russian troops from Transnistria. Retrieved from <https://www.uawire.org/moldovan-president-demands-immediate-withdrawal-of-russian-troops-from-transnistria>. Accessed on 17.04.2022.
 18. Ukrinform.net (2022). Sandu explains Moldova's move not to join Russia sanctions. Retrieved from <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3446165-sandu-explains-moldovas-move-not-to-join-russia-sanctions.html>. Accessed on 17.04.2022.
 19. UN Comtrade (2021). UN trade data. Retrieved from <https://comtrade.un.org/data>. Accessed on 17.04.2022.
 20. World Bank (2022). The World Bank in Moldova. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/moldova/overview#1>. Accessed on 20.04.2022.
-
- cy: <https://www.dw.com/ro/moldova-intr%C4%83-%C3%AEn-stare-de-urgen%C8%9B%C4%83-din-cauza-deficitului-de-gaze/a-59586889>. Дата обращения: 17.04.2022.
5. Euractiv.com (2022). Молдова подает заявку на ускоренное членство в ЕС, присоединившись к Украине и Грузии. Доступен по адресу: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/moldova-applies-for-fast-track-eu-membership-joining-ukraine-and-georgia/>. Дата обращения: 17.04.2022.
 6. Infotag.md (2022a). Опрос: В случае досрочных выборов в парламент пройдут те же партии, что и в нынешнем законодательном органе. Доступен по адресу: <http://www.infotag.md/politics-ro/298841/>. Дата обращения: 20.04.2022.
 7. Infotag.md (2022b). Опрос: В случае досрочных парламентских выборов шаг может сделать БКС. Доступен по адресу: <http://www.infotag.md/politics-ro/297754/>. Дата обращения: 20.04.2022.
 8. Joblist.md (2019). Сколько молдаван временно живет и работает в России. Доступен по адресу: <https://joblist.md/ru/news/cariera/cati-moldoveni-traiesc-si-muncesc-temporar-in-rusia>. Дата обращения: 18.04.2022.
 9. Kremlin.ru (2021). Неформальная встреча глав государств СНГ. Доступен по адресу: <http://kremlin.ru/events/president/news/67461/videos>. Дата обращения: 17.04.2022.
 10. Moldova.europalibera.org (2022). Автономия Гагаузии сегодня: Нам жаль украинцев, но мы уважаем Путина. Доступен по адресу: <https://moldova.europalibera.org/a/autonomia-g%C4%83g%C4%83uz%C4%83-azine-e-mil%C4%83-de-ucraineni-dar-%C3%AEl-respect%C4%83m-pe-putin/31763604.html>. Дата обращения: 20.04.2022.
 11. News.yam.md (2022). Депутат ПСРМ в конкурсе на легализацию КС в межнациональном общении «Sfântului Gheorghe». Доступен по адресу: <https://news.yam.md/ro/story/12993674>. Дата обращения: 19.04.2022.
 12. Newsmaker.md (2022). Сколько молдавских граждан находится за границей? Молдавская диаспора в ЕС, России и мире. Доступен по адресу: <https://newsmaker.md/ro/cati-cetateni-ai-moldovei-sunt-in-strainatate-diaspora-moldoveneasca-in-ue-rusia-si-in-lumea-intreaga/>. Дата обращения: 22.04.2022.
 13. Primul.md (2022). Из опроса: 63% молдаван считают, что дела в Молдове идут плохо. Доступен по адресу: <https://primul.md/sondaj-63-la-suta-dintre-moldoveni-sun-de-parerea-ca-lucrurile-in-moldova-merg-intr-o-directie-gresita>. Дата обращения: 18.04.2022.
 14. Seenews.com (2022). Молдова введет чрезвычайное положение и готова принять украинских беженцев - президент. Доступен по адресу: <https://seenews.com/news/moldova-to-introduce-state-of-emergency-ready-to-receive-ukrainian-refugees-president-774572>. Дата обращения: 17.04.2022.
 15. Stiri.md (2022). Украинский беженец в Республике Молдова: У меня есть мечта. Давайте восстановим страну. Доступен по адресу: <https://stiri.md/article/social/ucraineanca-refugiata-in-r-moldova-am-un-vis-sa-reconstruim-tara>. Дата обращения: 17.04.2022.
 16. Stiri.md (2022). Опрос: Политик, пользующийся наибольшим доверием в Молдове. Доступен по адресу: <https://stiri.md/article/social/sondaj-ce-spun-moldovenii-despre-scumpiri-la-mare-o-sa-renuntam>. Дата обращения: 18.04.2022.
 17. Twitter.com (2022). Твит президента Майи Санду от 24.02.2022. Доступен по адресу: <https://twitter.com/sandumaiaamd/status/1496780714007834625>. Дата обращения: 17.04.2022.
 18. Uawire.org (2022). Президент Молдовы требует немедленного вывода российских войск из Приднестровья. Доступен по адресу: <https://www.uawire.org/moldovan-president-demands-immediate-withdrawal-of-russian-troops-from-transnistria>. Дата обращения: 17.04.2022.
 19. Ukrinform.net (2022). Санду объяснил решение Молдовы не присоединяться к санкциям против России. Доступен по адресу: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3446165-sandu-explains-moldovas-move-not-to-join-russia-sanctions.html>. Дата обращения: 17.04.2022.
 20. UN Comtrade (2021). Данные ООН по торговле. Доступен по адресу: <https://comtrade.un.org/data>. Дата обращения: 17.04.2022.

GELECEKTE HANGİ MESLEKLER DEĞİŞECEK?

AINUR AKHMETOVAAVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACIЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРЫ

БОЛАШАҚТА ҚАНДАЙ МАМАНДЫҚТАР ӨЗГЕРЕДІ?

Günümüz işgücü piyasası gelişen teknolojik altyapılar, internet ve bilgi teknolojileri sayesinde önemli ölçüde değişime uğramaktadır. 21. yüzyılda hayatlarımızın pek çok farklı alanlarında yaşanan hızlı değişimler, özellikle son dönemlerde epeyce hızlanarak ve kapsama alanlarını da genişleterek yeni iş kollarının ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Geleneksel meslekler arasında popüler olan doktor, öğretmen, bilim insanı, yargıç, muhasebeci gibi iş kollarından sosyal medya yöneticiliğine ve yapay zekâya dayalı tıbbi kadar pek çok alandaki yeni uzmanlık alanlarının geleneksel meslekler arasındaki yerini almakta olduğunu görebilmekteyiz. Öte yandan geleneksel meslek gruplarındaki tecrübelerin de günümüz modern gereksinimleri doğrultusunda değişerek kendilerini yenilemeleri de gerekmektedir. Bu süreçte çeşitli beceriler, ilgili teknolojik araç ve altyapıları kullanabilme becerisi önem kazanmaktadır [Nurbek, 2022].

İşgücü piyasasının makro ölçekte gelecekte nasıl şekilleneceğine dair uzmanların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bazılarına göre önümüzdeki birkaç on yılda robotlar, algoritmalar ve yapay zeka sayesinde gerçekleştirile-

**GELENEKSEL MESLEKLER
ARASINDA POPÜLER
OLAN DOKTOR,
ÖĞRETMEN, BİLİM
İNSANI, YARGIÇ,
MUHASEBECİ GİBİ İŞ
KOLLARINDAN SOSYAL
MEDYA YÖNETİCİLİĞİNE
VE YAPAY ZEKÂYA
DAYALI TIBBA KADAR
PEK ÇOK ALANDAKİ
YENİ UZMANLIK
ALANLARININ
GELENEKSEL MESLEKLER
ARASINDAKİ YERİNİ
ALMAKTA OLDUĞUNU
GÖREBİLMEKTEYİZ**

**ДӘРІГЕР, МҰҒАЛИМ,
ҒАЛЫМ, СОТ,
ЕСЕПШІ СЫНДЫ
ДӘСТҮРЛІ ТАНЫМАЛ
МАМАНДЫҚТАРДЫҢ
ҚАТАРЫНА ҚАЗІРГІ
УАҚИТТА КӨП САЛАДА
ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИА
МАРКЕТИНГІНЕН БАСТАП,
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТИГЕ
НЕГІЗДЕЛГЕН МЕДИЦИНА
СЫНДЫ МАМАНДЫҚТАР
ҚОСЫЛДЫ**

Бүгінгі еңбек нарығы өркендеген технологиялық инфрақұрылым, интернет және ақпараттық технологиялардың арқасында айтарлықтай өзгеріске ұшырады. ХХІ ғасырда, әсіресе, соңғы жылдағы адамзат өмірінің көптеген саласында болып жатқан қарқынды өзгерістер қамтыған аймақтарын жеделдете дамытып, кеңейтіп, жаңа жұмыс бағыттарының пайда болуына түрткі болды. Дәрігер, мұғалім, ғалым, сот, есепші сынды дәстүрлі танымал мамандықтардың қатарына қазіргі уақытта көп салада әлеуметтік медиа маркетингінен бастап, жасанды интеллектіге негізделген медицина сынды мамандықтар қосылды. Қазіргі заман талабына сәйкес, дәстүрлі мамандықтарға да тәжірибесі мен дағдыларын жаңарту қажеттілігі туындады. Бұл процесі тиісті технологиялық құралдар мен инфрақұрылымды пайдалану тәжірибесінің маңызы арта түседі [Нұрбек, 2022].

Болашақта ауқымды масштабта еңбек нарығының қалай қалыптасатыны жайлы сарапшылардың көзқарасы әртүрлі. Кейбір пікірлерге қарағанда, алдағы бірнеше онжылдықта роботтар, алгоритм-

cek olan işler yaklaşık iki milyar kişiyi işinden edebilir. Aynı zamanda, yeni değişimlerin gereksinimleri olarak yeni doğan mesleklerin yeni iş alanları yaratarak istihdama yardımcı olacağı da ifade edilmektedir [Nurbek, 2020]. Her ne kadar bu geniş kapsamlı öngörüler ortaya konulsa da net olarak hangi mesleklerin gelecekte rağbet göreceğini şimdiden söylemek oldukça güçtür.

Teknolojik değişimlerin işgücü piyasasına etkisi noktasında, ilgili sektörlerdeki uzmanların yanı sıra farklı alanlardaki bilim adamları da gelecekte makine mühendisliği ve robotikteki gelişmelerin önemine dikkat çekmektedir. Örneğin, tarihçi Harari, yapay zekanın, insan duygularını insana kıyasla daha iyi anladığı görüşünü ortaya koymaktadır [Harari, 2019]. Bir başka görüşte ise finans uzmanı, doktor, gazeteci, muhasebeci, psikolog, antropolog, arkeolog gibi uzmanlıkların gelecekte kısmen veya tamamen otomatik hale geleceği yönünde fikirler beyan edilmektedir [Şvab, 2018]. Aynı zamanda, internet üzerinden insanların hareketlerinin ve tüketim alışkanlıklarının yakından takip edildiği bilinmektedir. Böylece o kişilere kendi tüketim alışkanlıklarına yönelik benzer ürünlerin internet üzerinden sunulması gibi pek çok farklı gelişmelerle karşı karşıya kalabilmekteyiz. Öte yandan tekrarlanan işlemleri tanımlayarak yapay zeka teknolojisinin bilgi ve tecrübesini artırmasıyla bankacılık sektöründe bu programların insanların yerini önemli ölçüde alabileceği öngörülmektedir [Harari, 2019]. Bu noktada halihazırda gerçekleşen deney süreçleri kapsamında Google ve Tesla gibi büyük şirketlerin şoförsüz otomobiller ürettiği bilinmektedir [Anaş, 2018].

Benzer gelişmelerin, mevcut günlük yaşamımızda yer alan bazı işlerimiz-

**BAZILARINA GÖRE
ÖNÜMÜZDEKİ
BİRKAÇ ON YILDA
ROBOTLAR,
ALGORİTMALAR
VE YAPAY ZEKA
SAYESİNDE
GERÇEKLEŞTİRİLECEK
OLAN İŞLER
YAKLAŞIK İKİ MİLYAR
KİŞİYİ İŞİNDEN
EDEBİLİR**

**KEЙБІР ПІКІРЛЕРГЕ
ҚАРАҒАНДА,
АЛДАҒЫ БІРНЕШЕ
ОНЖЫЛДЫҚТА
РОБОТТАР,
АЛГОРИТМДЕР
ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ
ИНТЕЛЛЕКТ ЕКІ
МИЛЛИАРДҚА
ЖУЫҚ АДАМДЫ
ЖҰМЫССЫЗ
ҚАЛДЫРУЫ МҰМКІН**

дер және жасанды интеллект екі миллиардқа жуық адамды жұмыссыз қалдыруы мүмкін. Сонымен қатар, жаңа өзгерістер талабына қарай туындайтын мамандықтар жаңа жұмыс орындарын ашуға түрткі болып, жұмыспен қамтуға ықпал ететіні айтылған [Нұрбек, 2020]. Мұндай кең ауқымды болжамдар айтылғанымен, болашақта қандай мамандықтар сұранысқа ие болатынын нақты айту өте қиын.

Технологиялық өзгерістердің еңбек нарығына әсер ету процесіне байланысты әртүрлі сала мамандары мен ғалымдар болашақта машина жасау мен робототехникадағы әзірлемелердің маңыздылығын атап көрсетеді. Мысалы, тарихшы Ю. Харари жасанды интеллект саласы адам эмоциясын оның өзінен жақсы түсінетінін айтады (Харари, 2019). Басқа көзқарастарға назар салсақ, қаржы сарапшысы, дәрігер, журналист, есепші, психолог, антрополог, археолог сынды мамандықтар болашақта жартылай немесе толық автоматтандырылады деген пікірлер кездеседі [Шваб, 2018]. Сонымен қатар, интернетте адамдардың әрекеті мен тұтынатын өнімдері мұқият бақыланады. Яғни, интернетте адамдар тұтынған өнімнің мазмұнына ұқсас контенттердің ұсынылатыны сынды көптеген жағдайға тап болуымыз мүмкін. Жасанды интеллект технологиясы қайталанатын операцияларды анықтау барысында ақпарат көлемі мен тәжірибесі арта түсетіндіктен, банк секторындағы едәуір мамандарды алмастырады деп болжам жасалған [Харари, 2019]. Қазіргі уақытта Google, Tesla сынды ірі компаниялар жүргізушісіз, өздігінен жүретін автомобильдер шыға бастағаны да белгілі [Анаш, 2018].

Мұндай болжамдар күнделік-

de yaygınlaştığını görebilmekteyiz. Örneğin, akıllı telefonlar üzerinden gerçekleştirilen pek çok ürün alım satımı, envai çeşit bankacılık işlemi ve ödemeler, bankaların ve diğer kuruluşların bu işlemler için ihtiyaç duyduğu personel sayısında önemli azalmalara neden olmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı'nın desteğiyle 2020 yılında yayınlanan Yeni Meslekler ve Yeterlilikler Atlası, önümüzdeki beş ila on yıl içinde Kazakistan'da değişecek, ortadan kalkacak veya ortaya çıkacak yeni mesleklerin listesini düzenlemiştir [Enbek.kz, 2020]. Atlas, Kazakistan ekonomisinin gelişimine önemli katkılarda bulunan madencilik ve metalurji, bilgi teknolojisi, tarım, inşaat, enerji, petrol ve gaz, ulaştırma ve lojistik, turizm ve makine mühendisliği alanlarındaki uzmanların meslekleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalarına ek olarak, yüksek düzeyde hibrit becerilere sahip olmaları gerektiğini (dijital beceriler tercih edilir) savunmaktadır. Buna ek olarak Atlas çeşitli mesleklerle olan talebin azalması nedeniyle bu sektörlerde istihdamın düşebileceği-

ti өміріміздегі кейбір мәселелерде жиі көрініс табатынын байқаймыз. Мысалы, интернетке смартфон арқылы қосылып, көптеген өнімдерді сатып алу, түрлі банк операцияларын жүзеге асыру және төлем жасау әрекеттерін өзіміз орындай алатындықтан, банктер мен басқа да мекемелердегі осындай жұмыстармен айналысатын қызметкер санының айтарлықтай азайғанын байқаймыз. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің қолдауымен 2020 жылы жарық көрген «Жаңа мамандықтар мен құзіреттер атласында» Қазақстанда алдағы бес-он жылдан кейін тоғыз сала бойынша өзгертін, жоғалып бара жатқан және пайда болатын жаңа мамандықтар тізімі құрастырылған [Enbek.kz, 2020]. Атласта Қазақстан экономикасының дамуына басым үлес қосатын тау-кен металлургия кешені, ақпараттық технологиялар, ауыл шаруашылығы, құрылыс, энергетика, мұнай және газ, көлік және логистика, туризм, машина салалары бойынша жұмыс істейтін

ni belirtmektedir. Bunların arasında restoran ve bilet kasiyeri, bilet rezervasyon operatörü, bulaşıkçı, muhasebeci, belge yönetim uzmanı gibi farklı meslekleri göstermektedir [Enbek.kz, 2020]. Atlası hazırlayan uzmanlar, gençlere tehlike altındaki meslekleri seçmelerini tavsiye etmektedir. Genel olarak ise Atlas projesinin yöneticisi Kazakistan'da gelecekte 129 mesleğe gerek duyulmayacağını ifade etmektedir [Saktağan, 2022].

Modern eğitim ve işgücü piyasası üzerine çalışan uzmanlar, gelecekte talep görecek olan uzmanlıklara da dikkat çekmektedir. Bu noktadaki önemli sorunlardan birisi de günlük yaşamın içerisindeki olayları geniş bir perspektiften ele alamamaları nedeniyle araştırmacıların kendi çalışmalarına kapsam lı çözüm önerileri sunamamalarıdır [Jahan, 2020]. Bu nedenle uzmanlaşma geleneğinin dışına çıkarak tarihte olduğu gibi pek çok alanda bütünlük bilime ve öngörüye sahip uzmanların yetiştirilmesi akademik anlamda karşılaşılan bu tür sorunlara çözüm önerileri sunulabilir [Jahan, 2020].

Her ne kadar işgücü piyasasında önemli de-

мамандар өз мамандығын терең білумен қатар, гибридіті дағдыларды да (цифрлық қабілеттерге басымдық беріледі) жоғары деңгейде меңгеру қажеттілігі айтылған. Сонымен қатар, атласта белгілі бір мамандықтарға сұраныс азаятындықтан, жұмыспен қамту да қысқаратыны айтылған. Оның ішінде мейрамхана және билет кассирі, билеттерді брондау операторы, ыдыс жуушы, есепші, құжат айналымы жөніндегі маман сынды әртүрлі мамандықтардың иелері көрсетілген [Enbek.kz, 2020]. Атлас құрастырған мамандар жастарға қауіп төніп тұрған мамандықтарды таңдамауға кеңес береді. Атлас жобасының жетекшісі С. Нұрбек болашақта Қазақстанда 129 мамандыққа қажеттілік болмайтынын алға тартады [Сақтаған, 2022].

Қазіргі білім саласы мен еңбек нарығын зерттеп жүрген мамандар болашақта сұраныс артатын мамандықтарды да атап өтеді. Олар бүгінде ғалымдардың зерттеу тақырыбының аясы тым тарылып кеткендіктен, ғылым салаларындағы және қоғамдағы күрделі проблемаларды кең көзқарас тұрғысынан талқылап, шешуге

гішімлер yaşanıyor olsa da pek çok alandaki meslek grupları önemini koruyarak gelecekte de var olmaya devam edecektir. Dahası, makro ölçekten bireysel düzeye indiğimizde şairlerden, kahramanlara, yöneticilere ve tüm emekçilere baktığımızda, çeşitli meslek gruplarında işin kendi yapısı fazla değişmez iken tanımlamalarında genişlemeler yaşanabilmektedir. Örneğin, şairler aynı zamanda yaratıcı insanlar olarak tanımlanabilirken yaratıcı insan kavramının içeriği genişleyerek mühendisler ve tasarımcıları içine alarak pek çok alanı kapsayabilmektedir. Bu tür meslekleri de çeşitli kategorilere yerleştiren düşünceler de bulunmaktadır. Örneğin, mesleki algı olarak çeşitli güvenlik kuvvetlerine ek kahramanlık kavramı içerisine girişimciler de dahil edilmiştir. Böylece onlar zamanımızın farklı türde kahramanları olarak kabul görebilmektedir. Kısaca, günümüzdeki teknolojik gelişmeler, işgücü piyasasında sadece pratik ve teknik değişimlere neden olmakla kalmayıp, kavramsal olarak da pek çok farklı algı ve düşünceyi de hayatımıza entegre etmektedir [Jahan, 2020].

Sonuç olarak genel çerçevede başta tekrarlanan işlemlere dayalı işler ile başlayan robotik ve yapay zekanın kullanım alanının genişleyerek pek çok kişiyi işinden edeceği tahmin edilmektedir. Aynı süreç içerisinde bu yeniliklerin ise farklı mesleklerin oluşmasına ve yaygınlaşmasına olanak sağlayarak yeni istihdam olanakları sunması beklenmektedir. Bu yüzden devletler gençlerin bu eğilimlere uzak kalmayarak yeni istihdam alanlarından yararlanmalarını önermektedir. Geleceğin yeni şartlarına göre değişen ve oluşan mesleklerin genel çerçevede işgücü piyasasını nasıl şekillendireceğini hep beraber izleyerek göreceğiz.

**BİR BAŞKA GÖRÜŞTE
İŞE FİNANS UZMANI,
DOKTOR, GAZETECİ,
MUHASEBECİ,
PSİKOLOG,
ANTROPOLOG,
ARKEOLOG GİBİ
UZMANLIKLARIN
GELECEKTE KISMEN
VEYA TAMAMEN
OTOMATİK HALE
GELECEĞİ YÖNÜNDE
FİKİRLER BEYAN
EDİLMEKTEDİR**

**BASQA
KÖZQARASTARQA
NAZAR SALSAQ,
QARJY
SARAPSHYCY,
DƏRİGER, JURNALIST,
ESEPŞI, PSIXOLOG,
ANTROPOLOG,
ARXEOLOG SYNDY
MAMANDYQTAR
BOLASHAQTA
JARTYLAJY NEMESE
TOLYQ AVTOMATTAN-
DYRYLADY DEGEN
PIKIRLER KEZDESEDI**

мүмкіндігі мен қабілеті азайып бара жатқанын атап көрсеткен [Жаһан, 2020]. Сондықтан, мамандану дәстүрінен шығып, тарихтан жете мәлім болғандай, көп сала бойынша пәнаралық ғылымдар негізінде білім алған әрі алысқа болжам жасай алатын мамандарды жетілдіру ісі академиялық тұрғыда кездесетін мәселелердің шешімін табуға мүмкіндік береді [Жаһан, 2020].

Еңбек нарығындағы әртүрлі өзгерістерге қарамастан, көптеген саладағы мамандық топтары маңыздылығын жоймай, болашақта арықарай өмір сүре береді. Оған қоса, макро ауқымнан жеке деңгей аясында қарастырғанда ақындарға, батырларға және басшыларға, жалпы барлық жұмысшыға назар салсақ, кәсіби топтарда жұмыс құрылымының көп өзгермегенімен, тек сипаттама немесе анықтамалары кеңейе түскені назарға ілігеді. Мысалы, ақын дегеніміз туындыгер немесе шығармашылық адамы ретінде танылғаннан кейін бұл ұғымның мазмұны кеңейіп, басқа салалардағы инженерлер мен дизайнерлерді де қамтыған. Мұндай кәсіп немесе мамандықтарды әртүрлі санаттарға жатқызатын пікірлер кездеседі. Мысалы, батырлар санатында кәсіби тұрғыда қабылдау әрекеті қауіпсіздік саласындағы әскерлермен ғана шектелмейді, яғни кәсіпкерлерді де заманымыздың батырлары ретінде қабылдауға болады. Түйіндеп айтқанда, бүгінгі технологиялық инфрақұрылым мен әзірлемелер еңбек нарығында практикалық және техникалық өзгерістер тудырумен қатар, өміріміздегі әртүрлі қабылдаулар мен түсініктерді концептуалды түрде біріктіріп жатыр [Жаһан, 2022].

Қорыта келгенде, күнделікті қай-

Kaynaklar:

1. Анаш, Думан (2018). Şöförsüz araba: faydasını mı göreceğiz, zarar mı çekeceğiz. Alınan yer: <https://egemen.kz/article/164477-zhurgizushisiz-kolik-paydasyn-koremiz-be-ziyan-shegemiz-be>. Erişim tarihi: 21.04.2022.
2. Harari, Yuval Noah (2019). 21. Yüzyıl için 21 ders. Almatı: Ultık audarma bürosı, 384 s. Alınan yer: <https://elib.kaznu.kz/book/9595>. Erişim tarihi: 20.04.2022.
3. Jahan (2020). Bize terapistler, filozoflar gerek. Jahan: 1 (28). 22-29 ss.
4. Jahan (2022). Eskimeyen üç meslek. Jahan: 1 (38). 22-27 ss.
5. Nurbek, Sayasat (2020). Yeni meslekler atlası. Alınan yer: <https://www.youtube.com/watch?v=dmOcy6u5ZWQ>. Erişim tarihi: 20.04.2022.
6. Nurbek, Sayasat (2022). 5 yıl boşuna okudum. Sayasat Nurbek, hayatı, geleceği ve becerileri ile ilgili. Alınan yer: <https://www.youtube.com/watch?v=UKBd9RpST5o>. Erişim tarihi: 22.04.2022.
7. Saktağan, Aray (2022). Kazakistanda 129 meslek kaybolacak – Sayasat Nurbek. Alınan yer: <https://turkystan.kz/article/175946-kazakstanda-129-mamandyk-zhoyylady-sayasat-nurbek/>. Erişim tarihi: 22.04.2022.
8. Şvab, Clausse (2018). Dördüncü sanayi devrimi. Almatı: Ultık audarma byurosı, 200 s. Alınan yer: <https://openu.kz/kz/>

**BU YÜZDEN
DEVLETLER GENÇLERİN
BU EĞİLİMLERE
UZAK KALMAYARAK
YENİ İSTİHDAM
ALANLARINDAN
YARARLANMALARINI
ÖNERMEKTEDİR**

**SONDЫҚТАН
МЕМЛЕКЕТТЕР
ӨЗІНДЕГІ ЖҰМЫС
КҮШІНЕ, ӘСІРЕСЕ,
ЖАСТАРҒА ОСЫНДАЙ
ҮРДІСТЕРДЕН ШЕТ
ҚАЛМАЙ, ЖҰМЫСПЕН
ҚАМТУДЫҢ ЖАҢА
БАҒЫТТАРЫН
ПАЙДАЛАНУҒА КЕҢЕС
BEREDİ**

таланбалы, схемалы үдерістерге негізделген жұмыс орындарында көрініс тапқан робототехника мен жасанды интеллект саласының қолданылу өрісі кеңейіп, көптеген адамдар жұмыссыз қалуы мүмкін деген болжамдар кездеседі. Сонымен қатар, мұндай инновациялық үдеріс әртүрлі мамандықтарды ашуға және кеңейтуге мүмкіндік беру арқылы жаңа жұмыс орындарымен де қамтамасыз етеді. Сондықтан мемлекеттер өзіндегі жұмыс күшіне, әсіресе, жастарға осындай үрдістерден шет қалмай, жұмыспен қамтудың жаңа бағыттарын пайдалануға кеңес береді. Болашақта қойылатын шарттарға қарай өзгеріп әрі пайда болып жатқан мамандықтар тұтас еңбек нарығын қалай қалыптастыратынына бірге куә боламыз.

Дереккөз:

1. Анаш, Думан (2018). Жүргізушісіз көлік: пайдасын көреміз бе, зиянын шегеміз

books/8. Ерісім тарихи: 21.04.2022.

9. Yeni uzmanlıklar ve yetkinlikler Atlası (2020). Alınan yer: <https://www.enbek.kz/atlas/kk/about>. Ерісім тарихи: 20.04.2022.

бе? Сілтеме: <https://egemen.kz/article/164477-zhurgizushisiz-kolik-paydasyn-koremiz-be-ziyan-shegemiz-be>. Қаралған уақыты: 21.04.2022.

2. Жаңа мамандықтар мен құзіреттер Атласы (2020). Сілтеме: <https://www.enbek.kz/atlas/kk/about>. Қаралған уақыты: 20.04.2022.
3. Жаһан (2020). Бізге терапевтер, философтар керек. Жаһан: 1 (28). 22-29 бб.
4. Жаһан (2022). Ескірмейтін үш мамандық. Жаһан: 1 (38). 22-29 бб.
5. Нұрбек, Саясат (2020). Жаңа мамандықтар ат-

ласы. Сілтеме: <https://www.youtube.com/watch?v=dmOcy6u5ZWQ>. Қаралған уақыты: 20.04.2022.

6. Нұрбек, Саясат (2022). 5 жыл босқа оқыдым. Саясат Нұрбек өз өмірі туралы және болашақ пен дағдылар жайлы. Сілтеме: <https://www.youtube.com/watch?v=UKBd9RpST5o>. Қаралған уақыты: 22.04.2022.
7. Сақтаған, Арай (2022). Қазақстанда 129 мамандық жойылады – Саясат Нұрбек. Сілтеме: <https://turkystan.kz/article/175946-kazakstanda-129-mamandyk-zhooylyady-sayasat-nurbek/>. Қаралған уақыты: 22.04.2022.
8. Харари, Ювал Ноаһ (2019). XXI ғасырға 21 сабақ. Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 384 б. Сілтеме: <https://elib.kaznu.kz/book/9595>. Қаралған уақыты: 20.04.2022.
9. Шваб, Клаус (2018). Төртінші индустриялық революция. Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 200 б. Сілтеме: <https://open.kz/kz/books/8>. Қаралған уақыты: 21.04.2022.

KAZAKISTAN'DA EMEK PİYASASI: YABANCI İŞ GÜCÜ DİNAMİKLERİ VE POLİTİKALAR

ZHANDOS KUDAIBERGENOV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРЫ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫ: ШЕТЕЛДІК ЖҰМЫС КҮШІНІҢ ДИНАМИКАСЫ МЕН САЯСАТ

Küreselleşme süreci, yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olurken uluslararası emek gücü göçünün de hızlı bir şekilde genişlemesine olanak sağlamaktadır. Uluslararası göç akınlarını genel çerçevede zorunlu veya gönüllü olarak ikiye ayırabilmekteyiz. Zorunlu göç içinde genelde güvenlik nedenleri yer alırken gönüllü göç sürecinde ise ekonomik sebepler ve yurtdışında daha iyi imkanlarda iş bulma nedenleri ön plana çıkmaktadır. Daha detaylı bir şekilde iş gücü göçlerinin nedenlerine bakacak olursak hem kendi ana-vatanları hem de varış noktası olarak kabul edilen ev sahibi ülkedeki çeşitli ekonomik gerekçeler, demografik yapı ve emek piyasasındaki farklı eğilimler işçi göçünü önemli ölçüde etkilemektedir [Kaliyeva, 2017]. Göç sürecinde her ne kadar göç kararı bireysel olarak alınıyor olsa da makro ölçekte yaşadıkları ülkede ve ev sahibi ülkede farklı sorunlara neden olabilmektedir. Örneğin göç veren ülkede bir veya birden fazla bölgede yaşanan yoğun göçler yerel düzeyde iş gücü yetersizliğine ya da ev sahibi ülkede işsizlik oranlarının artmasına sebebiyet verebilir [Sızdıkbekov, 2020].

Orta Asya ülkeleri özelinde emek göçü eğilimlerine baktığımızda ana

ZORUNLU GÖÇ İÇİNDE GENELDE GÜVENLİK NEDENLERİ YER ALIRKEN GÖNÜLLÜ GÖÇ SÜRECİNDE İSE EKONOMİK SEBEPLER VE YURTDIŞINDA DAHA İYİ İMKANLARDA İŞ BULMA NEDENLERİ ÖN PLANA ÇIKMAKTADIR

МӘЖБҮРЛІ КӨШІ-ҚОН ӘДЕТТЕ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕРІМЕН БАЙЛАНЫСТЫ БОЛСА, ЕРІКТІ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСІНДЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ СЕБЕПТЕР МЕН ШЕТЕЛДЕ ЖАҚСЫ ӨМІР СҮРУ ЖАҒДАЙЫН ІЗДЕУ БІРІНШІ ОРЫНҒА ШЫҒАДЫ

Қазіргі кезеңде жаһандану процесі жұмыс күшінің халықаралық көші-қоны сияқты жаңа үрдістердің пайда болуына әкелді. Халықаралық көші-қон ағындарын мәжбүрлі және ерікті деп ажыратуға болады. Мәжбүрлі көші-қон әдетте қауіпсіздік себептерімен байланысты болса, ерікті көші-қон процесінде экономикалық себептер мен шетелде жақсы мүмкіндіктері бар жұмыс табу себептері бірінші орынға шығады. Егер еңбек көші-қонының себептерін толығырақ қарастыратын болсақ, көшіп кеткен елде де, көшіп барған елде де әртүрлі экономикалық себептер, демографиялық құрылым және еңбек нарығындағы әртүрлі тенденциялар еңбек көші-қонына айтарлықтай әсер етеді [Калиева, 2017]. Көші-қон туралы шешім жеке тұлға тарапынан қабылданса да, көшіп кеткен ел үшін де, қабылдаушы ел үшін де макроэкономикалық деңгейде әртүрлі мәселелер тудыруы мүмкін. Мысалы, көшкен елде бір немесе бірнеше аймақтарда орын алған қарқынды көші-қон жергілікті жұмыс күші тапшылығын тудырса, қабылдаушы елде жұмыссыздық деңгейінің өсуін тудырады [Сыздықбеков, 2020].

güzergah ülkeleri arasında Rusya ve Kazakistan'ın olduğunu görebilmekteyiz. Bu konuda son yıllarda bu göç süreci içerisinde Kazakistan'a olan ilginin de artmakta olduğunu ifade edebiliriz. Kazakistan'ın gelişen ekonomik yapısı, göç alan gelişmekte olan ekonomiler ile benzerlikler göstermeye başladığından hem vasıfsız işçi hem de nitelikli uzmanlara daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda yerel iş gücünün, ağır ve zor işlerin görülmesinde isteksiz olması ile başta teknoloji sektörü olmak üzere yerel nitelikli uzmanların yetersizliği yabancı göçmen işçi alımını artıran ana etkenlerdir.

Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Korumaya Bakanlığı'nın 1 Ocak 2022 tarihli resmi açıklamasına göre, Kazakistan'da yerel yürütme organlarının izniyle 14.932 yabancı çalışmaktadır. Çeşitli kategorilere ayrılan çalışma izinleri şu şekildedir: birinci kategoride - 635 izin (yöneticiler ve yardımcıları); ikinci kategoride – 3.206 izin (birim başkanları); üçüncü kategoride (uzmanlar) – 7.827 ve dördüncü kategoride (nitelikli işçiler) olmak üzere 745

Орта Азия елдеріндегі еңбек миграциясының тенденцияларына қарасақ, Ресей мен Қазақстанның негізгі маршрут елдерінің қатарында екенін көреміз. Соңғы жылдары көші-қон үдерісінде Қазақстанға деген қызығушылық артып келеді деп айта аламыз. Қазақстанның дамып келе жатқан экономикалық құрылымы көші-қонды қабылдайтын дамушы экономикалар сияқты қара жұмысшыларға да, білікті мамандарға да мұқтаждығы бар. Осыған байланысты жергілікті жұмыс күшінің ауыр және қиын жұмыстарды атқаруға құлықсыздығы және жергілікті білікті мамандардың, әсіресе, технология саласында білікті мамандардың тапшылығы шетелдік жұмыс күшін тартуды арттыратын негізгі факторлар болып табылады.

Қазақстан Республикасы Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің 2022 жылғы 1 қаңтардағы ресми хабарламасына сәйкес жергілікті атқарушы органдардың рұқсаты бойынша Қазақстанда 14 932 шетел азаматы жұмыс істейді. Шетелдік жұмыс

кішіге yabancı іш гүсі істiһдaмi ізні верілімістір. Айрықа 408 кіші меvсімілік ішлерде, 2.057 yabancı ішші ісе куруссал вaрдiяларда ғалышмақтадыр. Hалiһазырда Kазакістан’да yabancı істiһдам еден 1.779 ішверен булунамақтадыр [Kазакістан Тарым Тiсареті, 2022]. Буна ек оларак yabancı ішшілер ішiн айрылан кoтанiн 2022 ішiн дүшүрүлдүгү де гөрүлмеқтадыр. 2021 ылында 28.352 олан кoта, 2022 ылында 4.792 кіші азалтыларак 23.560’а індiрiлмістір [Kазакістан Cумһурийетi Ғалышма ве Cосыл Kорума Bаканлығы, 2022]. Бу ракама Аврасыа Eкoномік Bірлігі’нден геленлер даһіл еділмемақтадыр [Asav, 2021].

Yукарыдакi таблодан да гөрүлбeілебeгi үзере 2022 кoтасында азалышiн онемлі өлчүде үшүңкү ве алтындакi кaтeгopи-лерде яшандыгы гөрүлмеқтадыр. Бу кaр-рардан yerel іш гүсі ішepісінде васыфсыз ве орта дүзейде нiтеліклі yabancı ішші-лерің санының азалтыларак yerel іш гүсүнү кoрyмаға yөнелік бiр атылм гeрчeк-лeштiрiлмeйe ғалышылдыгы аңалымақтадыр. Лакiн бу ракамылар Kазакістан’дакi түм yabancı ішшілері янсытмамақтадыр. Ҷүңкү her ne кaдар net ракамыларі бiл-мeсек де yakлaшк 500.000 каґак гөґ-мен ішшінің Kазакістан’да булуңдугу

**2021 ылында 28.352
ОЛАН КOТА, 2022
ЫЛЫнда 4.792
Кіші АЗАЛТЫЛАРАК
23.560’А
ІНДІРІЛМІСТІР**

**2021 ЖЫЛЫ
БӨЛІНГЕН КВОТА
САНЫ 28 352
БОЛСА, 2022 ЖЫЛЫ
БҰЛ КӨРСЕТКІШ
4 792 АДАМҒА
ҚЫСҚАРТЫЛЫП, 23
560 ДЕЙІН АЗАЙДЫ**

күшін тартуға бiрiнші санатқа – 635 рұқсат (басшылар мен олардың орынбасарлары), екiнші санатқа – 3 206 рұқсат (құрылымдық бөлім басшылары), үшiнші (мамандар) – 7 827 және төртiнші санатқа (білікті жұмысшылар) – 745 адамға рұқсат берілген. Сондай-ақ, маусымдық жұмысқа 408 адам, корпоративтік ауысым аясында 2 057 шетелдік еңбек мигранттары жұмыс жасайды. Қазіргі уақытта Қазақстанда шетелдік жұмыс күшін пайдаланатын 1 779 жұмыс беруші бар [Қазақстан Агробизнесі, 2022]. Бұл аз көрсеткіш емес. Сондықтан, ішкі еңбек нарығын қорғау мақсатында Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі жыл сайын елімізге шетелдік мамандарды тартуға квoта белгілейді. 2021 жылы бөлінген квoта саны 28 352 болса, 2022 жылы бұл көрсеткіш 4 792 адамға қысқартылып, 23 560 дейін азайды [ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, 2022]. Бұл көрсеткішке Еуразиялық эконо-мiкалық одақ елдері кiрмейді [Асау, 2021].

Табло 1. Kазакістан’иң yabancı ішші ғалыштырма кoталары (2021-2022)

Кесте 1. Шетелдік жұмыс күшінің Қазақстанда жұмыс істеуіне бөлінген рұқсат

	Ішші кaтeгopиі Бөлінген рұқсат квoтасы	Айрылан кoтeнжан саны Бөлінген рұқсат квoтасы	
		2021	2022
1	Бірінші кaтeгopи (yөнeticілер ве yардымцылары) Бірінші санат (басшылар мен олардың орынбасарлары)	1.243	1.243
2	Ікiнші кaтeгopи (бiрiм бaшкaнларі) Екінші санат (құрылымдық бөлім басшылары)	6.499	6.499
3	Үшүңкү кaтeгopи (узманлар) Үшінші санат (мамандар)	13.887	11.110
4	Дөрдүңкү кaтeгopи (нiтеліклі ішшілер) Төртінші санат (білікті жұмысшылар)	3.421	2.396
5	Меvсімілік ішшілер Маусымдық жұмысшылар	3.302	2.312
	Топлам Жалпы	28.352	23.560

Кaынак: Yазарың кeндiсi KC Ғалышма ве Cосыл Kорума Bаканлығы верілеріне гөре дүзeнлeмістір.

Дереккөз: ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметтеріне сәйкес автор тарапынан жасалған.

ifade edilmektedir [Asav, 2021]. Bunların büyük çoğunluğunu komşu ülke vatandaşları oluştururken ilk sırada yaklaşık 360.000 kişi ile Özbekistan gelirken onu 35.000 kişi ile Kırgızistan takip etmektedir [Najibullah, 2021]. Bu nedenle bu tür uygulamaların sadece kota uygulaması içerisinde kalmayarak geniş kapsamlı bir şekilde yürütülmesi ve hatta çalışma izni olmadan çalışanlara yönelik çalışmalar yürütülerek bu durumun kontrol altına alınarak azaltılması bu konuda istenilen sonuçlara gerçek anlamda ulaşılmasına olanak sağlayacaktır.

COVID-19 salgınının son iki yılını dikkate aldığımızda aşılama oranlarındaki artışa paralel olarak normalleşme sürecinin başlaması, küresel çapta ekonominin canlanmasına neden olmaktadır. Ekonomik canlanma ve bahar mevsimi emek piyasasının yeniden hareketleneceğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda uluslararası işçi göçlerinin düzenlenmesi çalışmaları içerisinde yabancı işçilerin emek piyasasına etkileri, yasadışı işçi göçü ile mücadele ve yabancı işçilere çalışma izni verilmesi, izinlerin uzatılması ve iptali konusunda Kazakistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç Hizmetleri Komitesi'nin elektronik bilgi sisteminin oluşturulması ve uygulamaya konulması gerekmektedir.

Жоғарыдағы кестеден көрініп тұрғандай, 2022 жылға арналған квотаның төмендеуі үшінші және одан төмен санаттарда байқалады. Бұл шешім жергілікті жұмыс күшіндегі біліктілігі жоқ және орташа білікті шетелдік жұмысшылардың санын қысқарту арқылы жергілікті жұмыс күшін қорғауға бағытталған серпіліс дей аламыз. Бірақ бұл сандар Қазақстандағы барлық шетелдік жұмысшылардың нақты саны деп айта алмаймыз. Нақты саны белгілі болмаса да, Қазақстанда шамамен 500 000-ға жуық заңсыз мигранттар бар [Асау, 2021]. Олардың көпшілігі – көршілес елдердің азаматтары. 360 000-ға жуық адам санымен Өзбекстан бірінші орында болса, 35 000 адаммен Қырғызстан екінші орынды алып тұр [Наджибуллах, 2021]. Осы себепті, мұндай тәжірибелерді тек квота негізінде жүзеге асырмай кешенді түрде жүргізіп, сондай-ақ жұмыс істеуге рұқсаты жоқ қызметкерлермен жұмыс жасай отырып, бұл жағдайды бақылауға алу арқылы азайту нақты түрде қажетті нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Соңғы екі жылға қарайтын болсақ, COVID-19 індетіне қарсы вакцинация деңгейінің өсуімен қатар жағдайдың бірқалыпқа келуі экономиканың жаһандық

Öте yandan yүкcek дүзейде нителік-лі узманлар ішін Kazakistan'ın емек пиясасının ve қалыма кошуларının cazip hale getirilmesi adına ilave адимларын атилмаси да онем арз еден конулар арасинда yer almaktadır. Bu nedenle yurt dıшından yүкcek нителік-лі узман istihdam etme mekanizmasi-сiнiн geliшtirilmesi konusu Kazakistan'daki емек пиясаси ішін en онемлі конулардан biridir. Bu baғламда, ekonominin ve ulusal іш гүcü пиясасiнiн geliшme beklentilerini dikkate alarak yabancи іш гүcü talebine yөнelik қалышмалар ve mekanizmalariн geliшtirilmesi gerekmektedir. Bu sorun, kısa ve uzun vadeli емек гөцүнүн дүзеленмесине yөнelik farklı yaklaşımlariн kullanılması, talep edilen узманларин sečilmesi ve gerekli қалышмаларин uygulamak ішін ilgili mekanizmalariн kullanılmasıyla çözülecektir. Dahası, çeшитli гөц programlariнiн etkinliғini analiz etmek, tahmin etmek, belirlemek ve deғerlendirmek ішін іш гүcü пиясасi-нiн дүзелнi olарak izlenmesi, bu аландaki kamu politikasiniн geliшtirilmesi ішін itici bir гүц olacaktır.

Yabancи іш гүcü denildiғinde pek fazla konu edilmeyen hususlardan birisi de yabancи ішчилерин haklariniн çіğnenmesinden insan kaçakçılıғına uzanan konulardır. Bu alanda yaшanan hadiseler özellikle yabancи ішчилерин қалышмакта oldukları үлkenin kanunlarini ve kendi haklarini yeterince bilmeme-lerinden kaynaklanmaktadır. Kazakistan'da 2019 yılında 182 insan ticareti ile ilgili ceza davası açılırken, bu sayı 2020'de 111, 2022'de ise 120'ye ulaşmıştır [Konirova, 2021]. Bunlara ek olarak çeшитli nedenlerden ötürü de ішçi ve ішveren арасида yaшanan anlaşmazlıklara dayalı bazı hukuki sü-реçlere de rastlanmaktadır.

Yabancи ішчилерин genelde емек пиясаси özelde ise қалыштіклари фирмалар ve секторлер үзериндеki sosyal etkilerini

**ЧҮНКҮ HER
NE KADAR NET
RAKAMLARI
BİLMESEK
DE YAKLAŞIK
500.000 KAÇAK
GÖÇMEN İŞÇİNİN
KAZAKİSTAN'DA
BULUNDUĞU İFADE
EDİLMEKTEDİR**

**НАҚТЫ САНЫ
БЕЛГІЛІ БОЛМАСА
ДА, ҚАЗАҚСТАНДА
ШАМАМЕН 500 000-
ҒА ЖУЫҚ ЗАҢСЫЗ
МИГРАНТТАР БАР**

ауқымда қалпына келуіне де әсер етуде. Экономиканың жандануы мен ауа-райының жылынуы еңбек нарығының қайта жанданатынын көрсетеді. Осы бағытта халықаралық көші-қонды реттеу аясында шетелдік жұмысшылардың еңбек нарығына әсері, заңсыз еңбек көші-қонымен күресу, шетелдік жұмысшыларға жұмыс рұқсатын беру, рұқсатты ұзарту және күшін жою мәселелері бойынша ҚР Ішкі істер министрлігінің Көші-қон қызмет комитетінің электронды ақпараттық жүйесін құру және тәжірибеге енгізу қажет.

Екінші жағынан, Қазақстанның еңбек нарығы мен еңбек жағдайларын жоғары білікті мамандар үшін тартымды ету үшін қосымша шаралар қабылдау да маңызды. Сондықтан шетелден жоғары білікті мамандарды жұмысқа тарту механизмін әзірлеу Қазақстанның еңбек нарығы үшін маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Осы тұрғыда экономиканың және ұлттық еңбек нарығының даму перспективасын ескере отырып, шетелдік жұмыс күшіне сұраныстың тетіктерін әзірлеу қажет. Бұл мәселе қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді еңбек көші-қонын реттеудің әртүрлі тәсілдерін қолдану, қажетті мамандарды іріктеу және қажетті жұмыстарды жүзеге асыру тетіктерін пайдалану арқылы шешілетін болады. Сонымен қатар, әртүрлі көші-қон бағдарламаларының тиімділігін талдау, болжау, анықтау және бағалау үшін еңбек нарығына тұрақты мониторинг жүргізу осы саладағы мемлекеттік саясатты дамытудың қозғаушы күші болады.

Шетелдік жұмыс күші мәселесі қозғалғанда, шетелдік жұмысшылардың құқықтарының бұ-

incelediğimizde, her ne kadar yerel iş gücü içerisinde sayısal olarak oldukça az olmalarına ve herhangi bir büyük çaplı işsizlik veya gelir kaybına neden olmamalarına rağmen yerel ve yabancı işçiler arasındaki maaş ücretlerindeki farklılıklar, çeşitli huzursuzluklara neden olabilmektedir. Bunların örneklerini geçmişte Atyrau eyaletinin Tengiz bölgesinde, Nur-Sultan şehrindeki Abu Dhabi Plaza alışveriş merkezinin inşaatı sırasında ve diğer irili ufaklı bir kısım olaylarda görebilmekteyiz. İddialara göre bu huzursuzlukların ana nedenleri arasında benzer işleri icra etmelerine karşın yerli işçiler ile yabancılar arasındaki maaş ücretlerindeki farklılıklar gelmektedir [Toyken, 2019; Sputnik. kz, 2019].

Bu nedenle emek piyasası ile ilgili düzenlemeler yapılırken kota sayısı üzerindeki düzenlemelere ek olarak çalışma izni olmadan çalışan yabancıların durumlarının kontrolü konusu gündeme getirilmelidir. Yani Kazakistan'da rağbet gören sektörlerde nitelikli uzmanların ve yabancı girişimcilerin ilgisini çekebilmek adına yatırımcılar için uygun koşulların yara-

зылуынан адам контрабандасына дейінгі мәселелерді де кездестіреміз. Осыған байланысты орын алған оқиғалар негізінен шетелдік жұмысшылардың өздері жұмыс істейтін елдің заңнамасын және өз құқықтарын жеткілікті дәрежеде білмеуінен болып отыр. Қазақстанда 2021 жылы адам саудасы бойынша 120 қылмыстық іс, 2020 жылы 111 қылмыстық іс, 2019 жылы 182 қылмыстық іс қозғалған [Коньрова, 2021]. Бұған қоса, әртүрлі себептерге байланысты әртүрлі жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасында дауларға негізделген құқықтық процестер де болып жатыр.

Шетелдік жұмысшылардың жалпы еңбек нарығына және олар жұмыс істейтін компаниялар мен салаларға әлеуметтік әсерін зерттеу кезінде, жергілікті және шетелдік жұмысшылардың арасында еңбек шарттарының әртүрлілігі, құндылықтардың сәйкессіздігі және көзқарастарының алшақтықтарына байланысты, сонымен қатар шетелдік жұмысшылар арасында жалақы айырмашылығы салдарынан

тілмаси ve teşvik edilmesi, yabancı işçilerin haklarının korunması ve diğer ilgili konuların kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, ilgili sektörlerle nitelikli uzmanların çekilmesi amacıyla atılacak adımlarda, onlara tanınan çeşitli ayrıcalıkların özenle seçilerek yerli ve yabancı çalışanlar arasında herhangi bir huzursuzluğa mahal verilmemesi gerekmektedir. Genel anlamda Kazakistan'ın emek piyasasına yabancı işçilerin getirilerinin kapsamlı bir şekilde incelenerek gerekli politikaların bu yönde yürütülmesi, mevcut bazı sorunların çözülmesine ve genel ölçekte yabancı işçilerin ilgili sektörlerin gelişimine vermekte oldukları katkılarının artmasına imkan sağlayacaktır.

Kaynaklar:

1. Asav, D. (2021). Ülkemizde Kaç Göçmen? Alınan yer: <https://aikyn.kz/159081/elimizde-kansha-migrant-zhur/>. Erişim tarihi: 12.05.2022.
2. Kaliyeva, S., Meldehanova, M. (2017). Kazakistan Cumhuriyeti'nde Emek Göçünün Özellikleri. Toplum ve Ekonomi. – № 9. – ss. 150-171.
3. Kazakistan Tarım Ticareti (2022). Kazakistan Cumhuriyeti'nde 2022 Yılında Yabancı İş Gücünü İşe Almak İçin Ayrılan Kontenjan 28.300 Kişiye İndirilecek. Alınan yer: <https://agbz.kz/kvota-na-privlechenie-i-nostrannyh-rabotnikov-v-rk-umenshitsya-v-2022-godu-do-28-3-tysyachi-chelovek/>. Erişim tarihi: 28.04.2022.
4. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı (2022). Yabancı İş Gücünü İşe Alma. Alınan yer: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/79949?directionId=1771&lang=ru>. Erişim tarihi: 27.04.2022.
5. Konirova, K. (2021). Yabancı İş Gücünün Emek Köleliğinden Kurtulmalarına Yardımcı Olmak İçin Kazakistan'da Bir Pilot Proje Uyguluyor: Birleşmiş Milletler. Alınan yer: <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-realizuetsya-pilotnyj-proekt-pomogayushij-migrantam-vyrvatsya-iz-trudovogo-rabstva-on>. Erişim tarihi: 30.04.2022.
6. Najibullah, F. (2021). Orta Asyalı Göçmen İşçiler Düşük Ücrete Rağmen Rusya yerine Kazakistan'ı Seçiyor. Alınan yer: <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-central-asia-workers/31288542.html>. Erişim tarihi: 12.05.2022.

İLGİLİ SEKTÖRLERE NİTELİKLİ UZMANLARIN ÇEKİLMESİ AMACIYLA ATILACAK ADIMLARDA, ONLARA TANINAN ÇEŞİTLİ AYRICALIKLARIN ÖZENLE SEÇİLEREK YERLİ VE YABANCI ÇALIŞANLAR ARASINDA HERHANGİ BİR HUZURSUZLUĞA MAHAL VERİLMEMESİ GEREKMEKTEDİR

TIİSTİ SALALARFA ŞETELDİK BİLİKTİ MAMANDARĐY TARTU ÜŞİN JASALATYN QADAMĐAR, YFNI BERİLGEN ERTÜRLİ JEŇİLDİKTİER MŰQİYAT TALĐANYP, OTANDYQ JƏNE ŞETELDİK JŰMYC KŰŞİ ARASYNDA EŞQANDAY KEMCİTÜŞİLİKKE JOL BERİLMEÜİ KEREC

көптеген қақтығыстар орын алып жатқаны анықталды. Бұған мысал ретінде Атырау облысы Тенгиз қалашығында, Нұр-Сұлтан қаласында «Абу-Даби Плаза» сауда орталығының құрылысы кезінде және басқа да ірілі-ұсақты оқиғаларды айтуға болады. Бұл толқулардың негізгі себептерінің арасында ұқсас жұмысты орындағанына қарамастан, отандық жұмысшылардың шетелдіктерге қарағанда әлдеқайда төмен жалақы алатындығы болып отыр [Тойкен, 2019; Sputnik. kz, 2019].

Осы себепті, еңбек нарығына қатысты нормативтік-құқықтық актілерді қабылдау кезінде квоталар саны туралы ережелерден басқа, рұқсатсыз жұмыс істейтін шетелдіктердің жағдайын бақылау күн тәртібіне шығарылуы керек. Яғни, Қазақстанда білікті мамандарға, шетелдік кәсіпкерлерге, инвесторларға қажетті салаларға қолайлы жағдай жасап, ілгерілету, шетелдік жұмысшылардың құқықтарын қорғау және басқа да осыған байланысты мәселелер жан-жақты шешілуі тиіс.

Қортындылай келе, тиісті салаларға шетелдік білікті мамандарды тарту үшін жасалатын қадамдар, яғни берілген әртүрлі жеңілдіктер мұқият талданып, отандық және шетелдік жұмыс күші арасында ешқандай кемсітушілікке жол берілмеуі керек. Жалпы алғанда, Қазақстанның еңбек нарығына шетелдік жұмыс күшінің пайдасын кешенді талдау және осы бағытта қажетті саясатты жүзеге асыру кейбір мәселелерді шешуге және шетелдік жұмыс күшінің тиісті салаларды дамытуға қосатын үлесін арттыруға мүмкіндік береді.

monkhouselaw.com

7. Sızdıkbekov, E.S. (2020). Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yabancı Emek Göçünün Ana Faktörleri ve Eğilimleri. Rus İşbirliği Üniversitesi Bülteni. – № 1 (39). – ss. 87-92.
8. Sputnik.kz (2019). Sıcak ve Telefon: Abu Dhabi Plaza'da Yabancılarla Çatışma. Alınan yer: <https://ru.sputnik.kz/20190720/konflikt-rabochie-abu-dabi-plaza-11006182.html>. Erişim tarihi: 29.04.2022.
9. Toyken, S. (2019). Tengiz İşyerindeki Çatışma ve Olası Nedenleri. Alınan yer: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-aterau-tengiz-vozmozhnye-prichiny/30036348.html>. Erişim tarihi: 27.04.2022.

Дереккөз:

1. Асау, Д. (2021). Елімізде қанша мигрант жүр? Сілтеме: <https://aikyn.kz/159081/elimizde-kansha-migrant-zhur/>. Қаралған уақыты: 12.05.2022.
2. Калиева, С., Мельдаханова, М. (2017). Қазақстан Республикасындағы еңбек көші-қонының ерекшеліктері. Қоғам и экономика. – № 9. – 150-171 бб.
3. Кониорова, К. (2021). Қазақстанда мигранттарға еңбек құлдығынан құтылуға көмектесетін пилоттық жоба жүзеге асырылуда: БҰҰ. Сілтеме: <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-realizuetsya-pilotnyj-proekt-pomogayushij-migrantam-vyrvatsya-iz-trudovogo-rabstva-oon>. Қаралған уақыты: 30.04.2022.
4. Қазақстан Агробизнесі (2022). Қазақстан Рес-

спубликасы шетелдік жұмысшыларды тартуға бөлінетін квота 2022 жылы 28,3 мың адамға дейін азаяды. Сілтеме: <https://agbz.kz/kvota-na-privlechenie-inostrannyh-rabotnikov-v-rk-umenshitsya-v-2022-godu-do-28-3-tysyachichelovek/>. Қаралған уақыты: 28.04.2022.

5. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі (2022). Шетелдік жұмыс күшін тарту. Сілтеме: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/79949?directionId=1771&lang=ru>. Қаралған уақыты: 27.04.2022.
6. Наджибулла, Ф. (2021). Орта Азиялық еңбек мигранттары жалақының аздығына қарамастан Ресейді емес Қазақстанды таңдады. Сілтеме: <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-central-asia-workers/31288542.html>. Қаралған уақыты: 12.05.2022.
7. Сыздықбеков, Е. С. (2020). Қазақстан Республикасындағы сыртқы еңбек көші-қонының негізгі факторлары мен үрдістері. Ресей ынтымақтастық университетінің хабаршысы. – № 1 (39). – 87-92 бб.
8. Тойкен, С. (2019). Тенгиз жұмыс орнындағы қақтығыс және оның ықтимал себептері. Сілтеме: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-aterau-tengiz-vozmozhnye-prichiny/30036348.html>. Қаралған уақыты: 27.04.2022.
9. Sputnik.kz (2019). Ыстық және телефон: Абу-Даби Плазадағы шетелдіктердің қатысуымен қақтығыс. Сілтеме: <https://ru.sputnik.kz/20190720/konflikt-rabochie-abu-dabi-plaza-11006182.html>. Қаралған уақыты: 29.04.2022.

KAZAK DIASPORASI ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DAULET ZHAILEYBAY

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ ЖӨНІНДЕ ЖҮРГІЗІЛГЕН ЗЕРТТЕУЛЕР

Diaspora araştırmaları göç, kültür, tarih ve pek çok farklı alanla disiplinle ilişkili olup kendi ana vatanları dışında yaşayan toplulukları inceleyen bir çalışma alanıdır. Bu tür çalışmalar çoğunlukla bir diaspora grubuna odaklanarak onların ev sahibi ülke toplumuna sosyal ve ekonomik entegrasyonu, kimlik, kültür, iş gücü ve anavatanları ile bağları ve diğer konuların birini veya birkaçını birden ele alır. Kazak diasporasına yönelik çalışmalara baktığımızda çoğu çalışmanın bu çerçevede devam ettirildiği görülmektedir. Bu analizde bağımsızlıktan bugüne kadar Kazak diasporası üzerine Kazakistanlı araştırmacılar tarafından yapılan çeşitli araştırmalar hakkında genel bilgi verilerek, bu süreç içerisinde söz konusu çalışmalarda görülen değişimlere de değinilecektir. Böylece Kazak diasporası üzerine yürütülen çalışmalar içerisindeki yeni eğilimler ile ilgi odağının hem konular açısından hem de coğrafi konum bakımından ne tür değişimlerden geçtiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Öncelikle, Kazakistanlı araştırmacıların Kazak diasporasına yönelik araştırmalarında farklı dönemlerde değişik konulara ilgi duyduklarını söylemek mümkündür. 1990'lı yıllarda merak edilen konuların başında Kazak diasporasının toplam sayısı, hangi ül-

1990'LI YILLARDA MERAK EDİLEN KONULARIN BAŞINDA KAZAK DIASPORASININ TOPLAM SAYISI, HANGİ ÜLKELERDE YAŞADIKLARI, BU ÜLKELERE GÖÇ TARİHİ VE GENEL YAŞAM KOŞULLARI GELMEKTEDİR

1990 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚЫЗЫҚТЫ ТАҚЫРЫПТАРДЫҢ БАСЫНДА ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫНЫҢ ЖАЛПЫ САНЫ, ОЛАРДЫҢ ҚАЙ ЕЛДЕРДЕ ӨМІР СҮРГЕНІ, БҰЛ ЕЛДЕРГЕ ҚОНЫС АУДАРУ ТАРИХЫ МЕН ЖАЛПЫ ӨМІР СҮРУ ЖАҒДАЙЛАРЫ СӨЗ БОЛДЫ

Диаспоралогия - көші-қон, мәдени, тарихи және басқа да көптеген әртүрлі себептерге байланысты туған жерінен тыс жерде тұратын қауымдастықтарды зерттейтін зерттеу саласы болып табылады. Мұндай зерттеулер көбінесе диаспора тобының бір немесе бірнеше әлеуметтік және экономикалық инте-

akorda.kz

kelerde yaşadıkları, bu ülkelere göç tarihi ve genel yaşam koşulları gelmektedir. 2000-2010 yılları arasında çoğunlukla belirli bir ülkede yaşayan Kazak diaspora grupları seçilerek onların hayatları hakkında detaylı araştırmalar yapılmaya çalışılmıştır. 2010'dan sonra ise Türk devletlerinde kurulan ve Türk kültürü ve tarihini araştıran kuruluşların oluşturduğu imkanlar ve eğilimlere paralel olarak Kazak diasporasının tarihine yönelik çalışmaların artmakta olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda Kazakistanlı araştırmacıların çalışmaları hakkında genel bilgilerin yanında ne tür konuları incelediklerine değinecek olursak, ilk çalışmaların, tarih, sosyoloji ve demografi gibi alanlarda yoğunlaştığı görülebilir. Bu araştırmacıardan A. K. Argınbayev, A. N. Nisanbayev, G. Yesim, S. E. Nurmuratov, M. B. Tatimov ve diğerlerinin eserlerini sıralamak mümkündür. Bu yazarların çalışmaları 1992 yılında yayımlanan Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsü'nün "Kazak Diasporası'nın Bilimsel Araştırma Meseleleri" (Kazak Diasporası'nın Bilimsel Araş-

графиясын қабылдаушы ел қоғамына бейімделуін, бірегейлігін, мәдениетін, жұмыс күші мен туған жерімен байланысына және басқа да мәселелерді қарастырады. Қазақ диаспорасы туралы зерттеулерге қарасақ, зерттеулердің басым бөлігі осы шеңберде жалғасын тауып жатқанын байқауға болады. Бұл талдауда тәуелсіздік алған жылдардан бері қазақ зерттеушілерінің қазақ диаспорасына қатысты жүргізген түрлі зерттеулері туралы жалпы мағлұматтар беріліп, осы үдерісте байқалған өзгерістер сөз болады. Ендеше, қазақ диаспорасына қатысты зерттеулердегі тың бағыттарды ашып, тақырыптық тұрғыдан да, географиялық орналасуы жағынан да назар аударарлық қандай өзгерістер болғанын ашып көрсетуге тырысамыз.

Біріншіден, қазақ зерттеушілері қазақ диаспорасы туралы зерттеулерінде әр кезеңде әртүрлі тақырыптарға қызығушылық танытқанын байқауға болады. 1990 жылдардағы қызықты тақырыптардың басында қазақ диаспорасының жалпы саны, олар-

tırma Meseleleri, 1992) adlı kitapta yer almıştır. Kitabın içerisinde A. N. Nisanbayev, yurtdışındaki Kazakların sayısının 3 milyondan fazla olduğunu ileri sürerek, konunun önemiyetine dikkat çekilmesi adına bir diaspora araştırma enstitüsünün kurulmasını da önermektedir [Nisanbayev, 1992]. A. K. Arğınbayev'in 1992'deki eserinde ise yine demografik hususlara değinilerek Kazak diasporasının yurtdışındaki genel ahvali incelenmiştir [Arğınbayev, 1992]. Aynı şekilde Kazak diasporasının oluşumu ve anavatana geri dönüş konuları M. B. Tatimov'un "Kazak Dünyası: Kazak'ın Sayısı Kaç?" başlıklı çalışmasında Kazak diasporasının sayısı ve yerleşim yerleri esas alınarak demografik göstergelerini belirlenmesine odaklanılmıştır [Tatimov, 1993]. Görüldüğü üzere bağımsızlıktan sonraki yıllarda Kazak diasporası çalışmalarının önemli bir bölümü, dünya çapında ne kadar diasporanın olduğu ve hangi ülkelerde yaşadıklarına dair genel bilgileri bulundığı alanlarda yoğunlaşmıştır.

İlerleyen yıllarda devletin ilgili kurumlarının araştırma destekleri ve konuya yönelik ilginin artması ile diaspora araştırmalarında ülke bazlı çalışmalar çoğalmaya başlamıştır. B. K. Kalşabayeva'nın 1994 yılında savunduğu "Özbekistan'da Kazaklar (Kuzey-Doğu bölgesi verilerine göre)" başlıklı doktora tezi Özbekistan Kazaklarının tarihi ve mevcut durumu üzerine önemli bulguları içermektedir [Kalşabayeva, 1994]. G. M. Mendikulova'nın "Kazak Diasporasının Tarihi Kaderi: Kökeni ve Gelişimi" adlı çalışması Çin, Rusya, ve Özbekistan'daki Kazakların sosyo-ekonomik ve manevi-kültürel özellikleri konularına ek olarak "Kazak Diasporası" kavramının da kullanılışı üzerine bazı değerlendirmeler sunmaktadır [Mendikulova, 1997]. Araştırmacılar arasında bu bölge ve ülke odaklı çalışmaların giderek art-

**İLERLEYEN YILLARDA
DEVLETİN İLGİLİ
KURUMLARININ
ARAŞTIRMA
DESTEKLERİ VE
KONUYA YÖNELİK
İLGİNİN ARTMASI
İLE DIASPORA
ARAŞTIRMALARINDA
ÜLKE BAZLI
ÇALIŞMALAR
ÇOĞALMAYA
BAŞLAMIŞTIR**

**KEYİNGİ ЖЫЛДАРЫ
ЕЛІМІЗДІҢ ҒЫЛЫМИ
МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ
ҚОЛДАУЫМЕН
ЖӘНЕ ОСЫ ҒЫЛЫМИ
БАҒЫТҚА ДЕГЕН
ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫҢ
АРТУЫНА
БАЙЛАНЫСТЫ
ДИАСПОРАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ
ОТАНДЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР КӨБЕЙЕ
БАСТАДЫ**

дың қай елдерде өмір сүргені, бұл елдерге қоныс аудару тарихы мен жалпы өмір сүру жағдайлары сөз болды. 2000-2010 жылдар аралығында белгілі бір елде тұратын қазақ диаспорасы топтары іріктеліп, олардың өмірі туралы егжей-тегжейлі зерттеулер жүргізілді. 2010 жылдан кейін түрік мемлекеттерінде құрылған және түрік мәдениеті мен тарихын зерттейтін ұйымдардың жасаған мүмкіндіктері мен тенденцияларымен қатар қазақ диаспорасының тарихына қатысты зерттеулердің де арта түскені байқалады.

Осы тұрғыда қазақстандық зерттеушілердің еңбектеріне тоқталсақ, алғашқы зерттеулердің тарих, әлеуметтану, демография сияқты салаларға бағытталғанын байқауға болады. Бұл зерттеушілердің қатарына Ә.Қ.Арғынбаев, Ә.Н.Нысанбаев, Ғ.Есім, С.Е. Нұрмұратов, М.Б. Тәтімов және т.б еңбектерін санауға болады. Бұл авторлардың еңбектері 1992 жылы шыққан ҚР ҰҒА Философия институтының «Қазақ диаспорасының ғылыми-зерттеу мәселелері» жинағына енді [Қазақ диаспорасының ғылыми-зерттеу мәселелері, 1992]. Жинақта А.Н. Нысанбаев шетелдегі қазақтардың саны 3 миллионнан асады деп, тақырыптың маңыздылығына назар аудару мақсатында диаспора ғылыми-зерттеу институтын құруды ұсынады [Нысанбаев, 1992]. 1992 жылы А.Қ.Арғынбаев еңбегінде демографиялық мәселелерге тағы да тоқталып, шетелдегі қазақ диаспорасының жалпы жағдайын қарастырады [Арғынбаев, 1992]. Сол сияқты қазақ диаспорасының қалыптасуы мен атажұртқа оралуы М.Б. Тәтімовтың «Қазақ әлемі: қазақ қанша?» атты зерттеуінде қазақ диаспоралары мен олардың қоныстанған жерлерінің санына қарай демографиялық көрсеткіштерді

тігі ve böylece önceki araştırmalardan odak noktası olarak ayrıştıkları görülmektedir. Örneğin U. H. Şalekenov ile M. H. Şalekenov'un "Amuderya ve Sirderya Halklarının XVIII–XX yy. Tarihi ve Etnolojisi" çalışması bu bölgelerde ikamet eden Kazak diasporasının tarım, hayvancılık, balıkçılık ve genel anlamda ekonomik yaşamları hakkında bizlere bilgiler vermektedir [Şalekenov, 2003].

Araştırmalardaki bu eğilimin yaygınlaşmasına Kazak diasporasının ana vatanına geri dönmesine kolaylık sağlayan ve 2000'li yıllarda yeniden canlandırılarak sonrasında "Nurlu Göç" (Nurlu Kosh) adını da alan devlet desteğinin neden olduğu ortamın da etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Örneğin Kazakistan'a 1990'lı yıllarda Moğolistan'dan toplu olarak göç eden Kazakların sosyo-ekonomik durumlarını, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü araştırmacıları inceleyerek bir takım çalışmalar yayımlamıştır. Bu araştırmalar kapsamında Moğolistan'dan Kazakistan'a göçün nedenleri ile Kazak di-

анықтауға баса назар аударылған [Тәтімов, 1993]. Көріп отырғанымыздай, тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдардағы қазақ диаспорасының маңызды бөлігі дүние жүзінде қанша диаспора бар және олар қай елдерде тұрады деген тақырыптардан тұрады.

Кейінгі жылдары еліміздің ғылыми мекемелерінің қолдауымен және осы ғылыми бағытқа деген қызығушылықтың артуына байланысты диаспоралық зерттеулердегі отандық зерттеулер көбейе бастады. Мысалы, 1994 жылы Б.Қ. Қалшабаеваның «Өзбекстандағы қазақтар (Солтүстік-Шығыс өңірінің деректері бойынша)» атты докторлық диссертациясында Өзбекстан қазақтарының тарихы мен қазіргі жағдайы туралы маңызды тұжырымдар бар [Қалшабаева, 1994]. Г.М.Меңдіқұлованың «Қазақ диаспорасының тарихи тағдыры: оның пайда болуы мен дамуы» атты еңбегінде Қытайдағы, Ресейдегі және Өзбекстандағы қазақтардың әлеуметтік-экономикалық және рухани-мәдени ерекшеліктерімен қатар «қазақ диаспорасы» ұғымының қолданылуына қатысты өзіндік көзқарастары берілген

**OTANDASTAR
QORY**

аспорасын Моғолстан'daki yaşam-
ларын тарихи, мәдени еткілімдері
хақында билер берілімде. Дігер
базы араштырмаларға бакак олурсак
Z. Kınayatu'ly'nın да бу konuda pek çok
араштырмасы булуңуғуны ве kendisi-
nin де Моғолстан'dан Kазакстан'a
гөчүп gelen Kазаклар арасында yer
aldıғын ifade edebiliriz [Kınayatu'ly,
2001; Kınayatu'ly, 2007]. Dahası 2001-
2013 yılları арасында S. E. Azhigali'nin
başkanlığındaki Ş. Ş. Valihanov Tarih
ve Etnoloji Enstitüsü'nün Etnoloji ve
Antropoloji Bölümü araştırmacıları
Moğolistan Kазаклары ile ilgili kapsam-
lı 11 etnografik saha araştırmасы yap-
mıştır. A. A. Baktıbayeva'nın "1920-
1930 Yıllarında Özbekistan'da Kазak
Diasporası: (tarihi yönü)" başlıklı dok-
tora tezi (Baktıbayeva, 2000) ve K. İ.
Kobılandın'ın 2008 tarihli "XIX-XXI
Yüzyıllarda Özbekistan'daki Kазakla-
rın Tarihi ve Çağdaş Gelişimi" konulu
doktora tezi [Kobılandın, 2008] ile K. İ.
Kobılandın ve G. M. Mendikulova'nın
"Özbekistan'daki Kазакların Tarihi ve
Modern Gelişimi" monografisi bölge
ve ülke odaklı yaklaşımın izinden gi-
den önemli çalışmalar арасында gös-
terilebilir.

2010 sonrası dönemde Türk Devlet-
leri арасындаki entegrasyon sürecinin
güçlenmesi, Kазak diasporası ça-
lışmalarına da yansımıştır. Örneğin,
2014 yılında Ş. Ş. Valihanov Tarih ve
Etnoloji Enstitüsü tarafından "Orta
Asya'nın Kазak Diasporası: Tarih
– Kültür – Anıtlar" adlı bir kitap ya-
yınlanmıştır [Orta Asya Diasporası,
2014]. Kitapta yurtdışındaki Kазаклар
хақында gerçekleştirilen kapsamlı
saha araştırmalarının sonuçları ile çe-
şitli konularda yürütülen araştırmalar
yer almıştır. Bunlara ek olarak 2015
yılında D. Baymolda'nın "Avrupa'daki
Kазаклар (Tarihi ve bugünkü duru-
mu)" [Baymolda, 2015], K. N. Balta-
bayeva'nın "Kазak Diasporası ve Geri
Dönüş (1990-2010)" adlı monografisi

**2010 SONRASI
DÖNEMDE TÜRK
DEVLETLERİ
ARASINDAKİ
ENTEGRASYON
SÜRECİNİN
GÜÇLENMESİ,
KAZAK DİASPORASI
ÇALIŞMALARINA DA
YANSIMIŞTIR**

**2010 ЖЫЛДАН
КЕЙІНГІ
КЕЗЕҢДЕ ТҮРІК
МЕМЛЕКЕТТЕРІ
АРАСЫНДАҒЫ
ЖАҚЫНДАСУ
ҮДЕРІСІНІҢ
КҮШЕЮІ ҚАЗАҚ
ДИАСПОРАЛОГИЯ
ҒЫЛЫМЫНА ОҢ
ӘСЕРІН ТИГІЗДІ**

[Meңдіқұлова, 1997]. Зерттеушілер
арасында аймақтық ерекшелік-
ке бағытталған бұл зерттеулердің
көбейіп келе жатқаны байқалады,
оны бұрынғы зерттеулерден фокус
ретінде ерекшеленетіні байқалады.
Мысалы, У.Х.Шалекенов пен М.Х.
Шалекеновтың «Амудария және
Сырдария халықтарының XVIII-XX
ғғ. «Тарих және этнология» зерт-
теуі осы аймақтарда тұратын қазақ
диаспорасының егіншілік, мал ша-
руашылығы, балық шаруашылығы
және жалпы экономикалық өмірі
туралы мәлімет береді [Шалекенов,
2003].

2000 жылдары қазақ диаспорасы-
ның атажұртына оралуына жағдай
жасаған «Нұрлы Көш» мемлекет
бағдарламасы зерттеулердегі жаңа
тенденциялардың қалыптасуына
жол ашты.

Мысалы, 1990 жылдары Қа-
зақстанға жаппай қоныс аударған
Моңғолия қазақтарының әлеумет-
тік-экономикалық жағдайын Қа-
зақстан Республикасы Президенті
жанындағы Стратегиялық зерттеу-
лер институтының ғылыми қызмет-
керлері зерттеп, бірқатар зерттеу-
лері жарық көрді. Осы зерттеулер
аясында Моңғолиядан Қазақстанға
көшу себептері мен Моңғолиядағы
қазақ диаспорасының өмірінің та-
рихи-мәдени байланыстары тура-
лы мәліметтер беріледі. Басқа да
зерттеулерге көз жүгіртсек, З. Қи-
наятұлының бұл мәселеге қатысты
зерттеулері көп және ол Моңғоли-
ядан Қазақстанға көшіп келген қа-
зақтардың қатарында деп айта ала-
мыз [Қинаятұлы, 2001; Қинаятұлы,
2007]. Сонымен қатар, 2001-2013
жылдар аралығында С.Е. Әжіғали-
дің жетекшілігімен Ш.Ш. Уәлиханов
атындағы Тарих және этнология ин-
ститутының Этнология және антро-
пология бөлімінің ғылыми қызмет-
керлері Моңғолия қазақтары ара-

[Baltabayeva, 2015] ile A. K. Beysegulova'nın "Kazak Diasporasının Etnik Kimliği: Türkiye ve Özbekistan Kazaklarının Karşılaştırmalı Analizi" adlı doktora tezi gibi araştırmalar da yayımlanmıştır [Kaznu.edu.kz, 2022].

Son zamanlarda Kazak diasporası üzerine yapılan araştırmalarda bir ülkedeki diaspora grubu ile sınırlı kalmayan karşılaştırmalı çalışmaların artmakta olduğu ve içerik analizlerinde ve araştırma metodlarında Batı antropolojik okullarının araştırma yöntemlerinin yaygınlaşmaya başladığı ifade edilebilir. Tüm bu akademik çalışmalara ek olarak bazı üniversitelerde "Kazak Diasporasının Tarihi ve Kültürü" gibi başlıklarda dersler verilmeye başlanmıştır. Bu inisiyatif, gelecekte Kazak diasporası çalışmalarına olan ilgiyi artırarak genç araştırmacıların da bu alana yoğunlaşmalarına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, günümüzde Kazak diasporası ile ilgili pek çok araştırma ve projenin geniş çapta yürütüldüğü görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu Orta Asya ülkelerindeki Kazaklar ile ilgili yapılan araştırmalardır. Bugünlerde yürütülmekte olan araştırmalar bağımsızlığın ilk yıllarında yapılan araştırmalar-

сында 11 kешенді этнографиялық далалық зерттеулер жүргізді. Сонымен қатар, А.А. Бақтыбаеваның «1920-1930 жылдардағы Өзбекстандағы қазақ диаспорасы: (тарихи аспекті)» [Бақтыбаева, 2000] атты докторлық диссертациясы және Қ.И. Қобландиннің «XIX-XXI ғасырлардағы Өзбекстандағы қазақтардың тарихы және қазіргі дамуы» [Қобыландын, 2008] тақырыбындағы докторлық диссертациясын және К.И. Қобландин мен Г.М. Меңдіқұлованың «Өзбекстандағы қазақтардың тарихы және қазіргі дамуы» атты монографиясын аймақтық және елдік бағытты ұстанатын маңызды зерттеулердің қатарына жатқызуға болады [Қобыландин, 2009].

2010 жылдан кейінгі кезеңде түрік мемлекеттері арасындағы жақындасу үдерісінің күшеюі қазақ диаспоралогия ғылымына оң әсерін тигізді. Мысалы, 2014 жылы Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология «Орталық Азиядағы қазақ диаспорасы: тарих – мәдениет – ескерткіштер» атты кітап шығарды институты [Орталық Азиядағы қазақ диаспорасы, 2014]. Кітапқа шетелдегі қазақтар арасында жүргізілген кең ауқымды далалық зерттеулер мен түрлі

дан oldukça farklı bir düzeye ulaşmıştır. Bunu, araştırma çalışmalarındaki metodolojik yön-temlerden de fark etmek mümkündür. Bura-daki en büyük fark ise disiplinlerarası bakışın yeni çalışmalarda etkin bir şekilde kullanılma-sıdır. Kazak diasporası araştırmalarının daha da ileriye götürülmesi için disiplinlerarası ve karşılaştırmalı araştırmaların geliştirilerek de-vam ettirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar:

1. Argınbayev, A. K. (1992). Kazak Diasporasını Araştır-manın Esas Meselesi. Kazak Diasporasının Bilimsel Araştırma Meseleleri. Ed. Argınbayev A. K. Almatı, Felsefe Enstitüsü, 99. 11-24 ss.
2. Baltabaeva, K.N., Mamashev, T.A., Ermekbai, Zh.A., Baimagambetova, A.Zh. (2015). Kazak Diasporası ve Ülkesine Geri Dönüş (1991-2010). Almatı: "Yeltanim". 568 s.
3. Baktibayeva, A. A. (2000). 1920-1930 yıllardaki Öz-bekistan'daki Kazak Diasporası (Tarihi Yönü). Doktora tezi, KAZUU, 130 s.
4. Baymolda, D. (2015). Avrupa'daki Kazaklar (Tarihi ve Bugünkü Durumu). Almatı. Atajurt. 192 s.
5. Kalşabayeva, B. K. (1994). Özbekistan'daki Kazaklar (Kuzey-Doğu bölgesi verilerine göre), Almatı, 217 s.
6. Kazak Diasporasının Bilimsel Araştırma Meseleleri (1992). Kazak Diasporasının Bilimsel Araştırma Mese-leleri. Ed. Argınbayev, Almatı, 99 s.
7. Kaznu.edu.kz (2022). Beysegulova A. K., "Kazak Di-asporasının Etnik Kimliği: Türkiye ve Özbekistan Ka-zaklarının Karşılaştırmalı Analizi. Alınan yer: <https://www.kaznu.edu.kz/ru/18142/page/>. Erişim tarihi: 26.04.2022.
8. Kinayatuli, Z. (2001). Moğolistan'daki Kazaklar. Alma-tı, 320 s.
9. Kinayatuli, Z. (2007). Moğolistan'daki Kazaklar, Alma-tı, 256 s.
10. Kobılandin, K. İ. (2008). XIX-XXI Yüzyıllarda Özbekis-tan'daki Kazakların Tarihi ve Çağdaş Gelişimi. Almatı. 54 s.
11. Kobılandin, K. İ, Mendikulova G. M. (2009). Özbekis-tan'daki Kazakların Tarihi ve Modern Gelişimi. Almatı 296 s.
12. Mendikulova, G. M. (1997). Kazak Diasporasının Tarihi Kaderi: Kökeni ve Gelişimi. Almatı, 262 s.
13. Nisanbayev, A. N. (1992). Önsöz. Kazak Diasporasının Bilimsel Araştırma Meseleleri. Ed. Argınbayev A. K., Almatı, 99 s.
14. Orta Asya Kazak Diasporası: Tarih - Kültür - Anıtlar (2014). Uluslararası Bilimsel Konferans. Almatı. Ed. S.E. Ajigali. 425 s.
15. Tatimov, M. (1993). Kazak Dünyası: Kazakların Sayısı Kaç? Almatı, 160 s.
16. Şalekenov, U. H., Şalekenov M. U. (2003). Amuderya ve Sirderya Halklarının XVIII-XX yy. Tarihi ve Etnolojisi. Almatı, 315 s.

тақырыптар бойынша жүргізілген зерттеулердің нәтижелері енгізілді. Бұдан басқа, 2015 жылы Д. Баймолданың «Еуропадағы қазақтар (тарихы және қазіргі жағдайы)» [Баймолда, 2015], Сол сияқты К.Н. Балтабаеваның «Қазақ диаспорасы және оның оралуы (1990-2010)» атты монографиясы жарық көрді [Балтабаева, 2015] және А.Қ. Бейсеғұлованың «Қазақ диаспорасының этникалық бірегейлігі: Түркия мен Өзбек-стан қазақтарының салыстырмалы талдауы» [Kaznu.edu.kz, 2022] атты докторлық диссер-тациясын қорғады.

Қазақ диаспорасына қатысты соңғы зерттеулерде салыстырмалы зерттеулер тек бір елдегі диаспора тобымен ғана шектеліп қалмай, басқа да елдердегі диаспоралармен салыстырулар көбейіп келе жатыр. Мұны Батыс антропологиялық мектептерінің зерттеу әдістерінің мазмұнды талдауы мен зерттеу әдістерінде кеңінен бейімделе бастағанын айтуға болады. Осындай академиялық зерттеулермен қатар университеттердің кейбір кафедралары «Қазақ диаспорасының тарихы мен мәдениеті» тақырыбында дәріс оқи бастады. Болашақта бұл бастама қазақ диаспоратану ғылымына деген қызығушылықты арттырып, жас зерттеушілердің осы мәселеге өзіндік үлес қосуына негіз бола алады.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда қазақ диаспорасына қатысты көптеген зерттеулер мен зерттеу жобалары ауқымды түрде жүргізілуде. Олардың басым көпшілігі Орталық Азия елдеріндегі қазақтар туралы зерттеулерді қамтиды. Бүгінгі жүргізіліп жатқан зерттеулер тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы зерттеулерден біршама ерекшеленеді. Мұны ғылыми зерттеулердегі әдістемелік ұстанымдардан да байқауға болады. Мұндағы ең үлкен айырмашылық – жаңа зерттеулерде пәнаралық байланыстарды тиімді пайдалану болып табылады. Болашақта қазақ диаспорасын зерттеуді ілгері жылжыту үшін пәнаралық және салыстырмалы зерттеулерді жалғастыруды қажет етеді. Бұл жаңа мүмкіндіктер мен зерттеу бағыттарын ашу арқылы қазақ диаспорасы туралы зерттеулерді одан әрі дамытуға көмектеседі.

Дереккөз:

1. Арғынбаев, Ә.Қ. (1992). Қазақ диаспорасын зерттеудің өзекті мәселесі. Қазақ диаспорасының ғылыми зерттеу мәселелері. жалпы. ред. Арғынбаев Ә.Қ. – Алматы: Фәлсафа ин-ты. – 99 б.
2. Баймолда, Д. (2015). Еуропадағы қазақтар (тарихы және бүгінгі жағдайы). – Алматы: Атажұрт. – 192 б.
3. Бактибаева, А.А. (2000). Казахская диаспора в Узбекистане в 1920–1930 гг.: (исторический аспект): дисс. к.и.н. – Алматы: КазНУ. – 130 с.
4. Балтабаева, К.Н., Мамашев, Т.А., Ермекбай, Ж.А., Баймагамбетова, А.Ж. (2015). Казахская диаспора и репатриация (1991-2010). Алматы: “Елтаным”. 568 с.
5. Қазақ диаспорасының ғылыми зерттеу мәселелері (1992). Қазақ диаспорасының ғылыми зерттеу мәселелері. жалпы. ред. Арғынбаев Ә.Қ. – Алматы: Фәлсафа ин-ты. – 99 б.
6. Қалшабаева, Б.К. (1994). Өзбекстандағы қазақтар (солтүстік-шығыс аймағы деректер бойынша): тарих ғыл. канд. дисс.. Алматы: Қазақ мемлекет. ұлт. ун-ті. – 217 б.
7. Kaznu.edu.kz (2022). Бейсегулова А.К. “Қазақ диаспорасының этникалық бірегейлігі: Түркия және Өзбекстан қазақтарын салыстырмалы талдау” Сілтеме: <https://www.kaznu.edu.kz/ru/18142/page/>. Қаралған уақыты: 26.04.2022.
8. Қинаятұлы, З. (2001). Моңғолиядағы қазақтар. – Алматы: Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы. – 320 б.
9. Қинаятұлы, З. (2007). Моңғолиядағы қазақтар. – Алматы: Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы. – 256 б.
10. Қобландин, К.И. (2008). История и современное развитие казахов в Узбекистане в XIX–XXI вв.: автореф. д.и.н. – Алматы: Ин-т востоковедения им Р.Б. Сулейменова. – 54 с.
11. Қобыландин, К.И., Мендіқұлова, Г.М. (2009). Өзбекстандағы қазақтардың тарихы және бүгінгі дамуы. – Алматы: ДҚҚ. – 296 б.
12. Мендикулова, Г.М. (1997). Исторические судьбы казахской диаспоры: происхождение и развитие. – Алматы: Ғылым. – 262 с.
13. Нысанбаев, Ә.Н. (1992). Алғы сөз Қазақ диаспорасының ғылыми зерттеу мәселелері. жалпы. ред. Арғынбаев Ә.Қ. – Алматы: Фәлсафа ин-ты. – 99 б.
14. Орталық Азия қазақ диаспорасы: тарих - мәдениет - ескерткіштер. (2014). Халықаралық ғылыми конф. материалдары. (Алматы қаласы, 5 желтоқсан 2014 жыл). Жауапты құраст. ред. С.Е. Әжіғали. Алматы. 425 б.
15. Тәтімов М. (1993). Қазақ әлемі: қазақтың саны қанша?: (қазақ қашан, қайдан қуылған, қырылған және атылған?). – Алматы: Атамұра-Қазақстан. – 160 б.
16. Шалекенов У.Х., Шалекенов М.У. (2003). История и этнология народов Амударьи и Сырдарьи в XVIII–XX вв. – Алматы: Қазақ университеті. – 315 с.

**7 NİSAN 2022 TARİHİNDE, HİTİT
ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI
İLİŞKİLER BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ
DOÇ. DR. EMRE ÇITAK "ONLINE
RADİKALLEŞME VE TERÖRİZM"
BAŞLIKLİ SEMİNER VERDİ.**

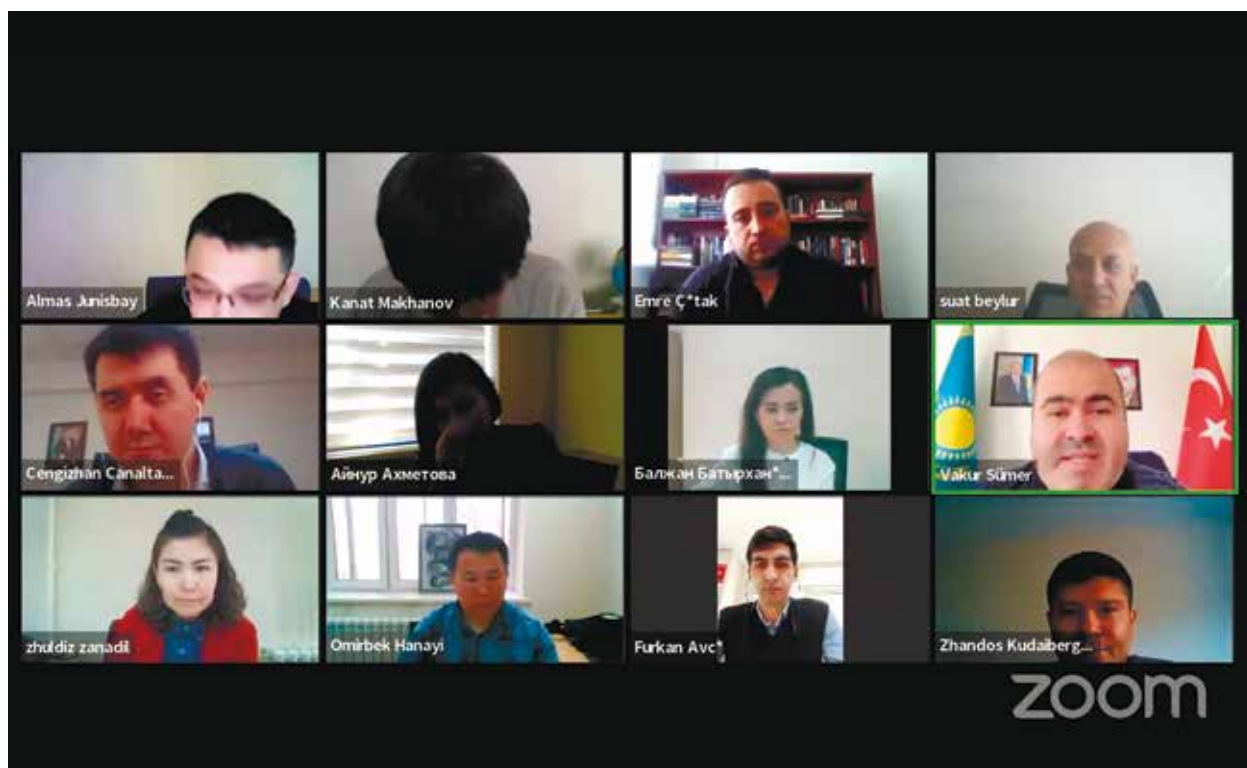
2022 ЖЫЛЫ 7 СӘУІРДЕ ХИТИТ
УНИВЕРСИТЕТІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАР КАФЕДРАСЫНЫҢ
ОҚЫТУШЫСЫ, ДОЦЕНТ, ДОКТОР ЭМРЕ
ЧЫТАК «ОНЛАЙН РАДИКАЛДАНУ
ЖӘНЕ ТЕРРОРИЗМ» АТТЫ СЕМИНАР
ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr.
Vakur Sümer'in takdim konuşmasından sonra
sunumuna başlayan Hitit Üniversitesi Uluslar-

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының ди-
ректоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің
кіріспе сөзінен кейін Хитит университеті Ха-
лықаралық қатынастар бөлімінің оқытушы-
сы, доцент, доктор Эмре Чытак бұқаралық
ақпарат құралдары мен цифрлық техноло-
гиялардың дамуымен бірге пайда болған
онлайн радикализм, террор және терро-
ризм ұғымдары туралы ақпарат берді.

Кибертерроризмнің киберқауіпсіздіктің
жетіспейтін аспектісі екеніне баса назар ау-
дарған доцент, доктор Эмре Чытак 11 Қы-
ркүйек оқиғасынан кейін қайта талқылана
бастаған кейбір ұғымдарға тоқталды. Түрки-
яда экстремизм мен радикалдану ұғымда-
рының жалпы бірдей мағынада қолданы-
латынын айтқан доцент, доктор Эмре Чытак
бұл ұғымдар арасында айырмашылықтар
бар екенін тілге тиек етті. Радикалданудан
басталған үдеріс жалғаса берсе, экстремиз-
мнің басталуы мүмкін екенін атап өтті.

арасы Ілішкілер Бөлүмү Öğretim Üyesi Doç. Dr. Emre Çıtak, günümüzde kitle iletişim araçlarının ve dijital teknolojilerin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan online radikalleşme, terör ve terörizm kavramları hakkında bilgiler verdi.

Siber güvenlik konusunda siber terörizmin eksik kalan bir yön olduğuna dikkat çeken Doç. Dr. Emre Çıtak, 11 Eylül olaylarından sonra yeniden tartışılmaya başlanan bazı kavramlar üzerinde durdu. Türkiye’de genelde aşırılışma ve radikalleşme kavramlarının aynı anlamda kullanıldığını söyleyen Doç. Dr. Emre Çıtak, bu kavramlar arasında farklılıklar olduğunu ifade etti. Radikalleşme ile başlayan sürecin devam etmesi halinde aşırılışmanın başlayabilme ihtimali bulunmaktadır.

Seminerin devamında, online radikalleşme kavramını tartışan Doç. Dr. Emre Çıtak, günümüz radikalleşme süreçlerinde çevrimiçi ortamların rolünün önemli olduğunu ifade etti. Radikalleşme, her şeyden önce, grup dinamiklerinin ideolojiden daha önemli olduğu bir sosyalleşme süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Doç. Dr. Emre Çıtak, terörizmin bir strateji olduğunu vurgulayarak terörizm-radikalleş-

Семинардың жалғасында доцент, доктор Эмре Чытак онлайн радикалдану тұжырымдамасын сараптай келе, қазіргі радикалдану үрдісінде онлайн орталардың рөлі маңызды екенін айтты. Радикалдану, ең алдымен, идеологиядан гөрі топтық динамика маңыздырақ болатын әлеуметтену үдерісі ретінде пайда болады. Терроризмнің стратегия екеніне тоқталған доцент, доктор Эмре Чытак терроризм мен радикалдану арасындағы байланысқа және террористік ұйымдардың интернет ұсынатын мүмкіндіктерден қалай пайда көретініне де тоқталды. Доцент, доктор Эмре Чытак желідегі радикалдану үдерісін дәстүрлі интернет ортасы және әлеуметтік медиа арқылы екі санатқа бөлуге болатынын айтып, террористік ұйымдардың онлайн орталардағы әрекеттеріне мысалдар келтірді.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша пікір алмасты.

RADİKALLAŞME

me ilişkisine ve terör örgütlerinin, internetin sunmuş olduğu imkanlardan nasıl yararlandığı hususlarına da değindi. Doç. Dr. Emre Çıtak online radikalleşme sürecinin, geleneksel internet ortamı ve sosyal medya olmak üzere iki

→ kategoride incelenebileceğini belirterek terör örgütlerinin online ortamlardaki faaliyetlerinden bazı örnekler verdi. Seminer, soru-cevap faslından sonra katılımcıların değerlendirmeleri ile sona erdi.

ONLINE RADİKALLEŞME

ÖZBEKİSTAN'DA FAALİYET YÜRÜTEN EKONOMİK ARAŞTIRMA VE REFORMLAR MERKEZİ'NİN ARAŞTIRMACISI DR. BAHTİYOR ESCHANOV, 14 NİSAN 2022'DE "ROLE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN ENERGY TRANSITION: CASE STUDIES FROM UZBEKISTAN" BAŞLIKLİ ONLINE SEMİNER VERDİ.

2022 ЖЫЛЫ 14 СӘУІРДЕ ӨЗБЕКСТАН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЖӘНЕ РЕФОРМАЛАР ОРТАЛЫҒЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ, ДОКТОР БАХТИОР ЕСЧАНОВ «ЭНЕРГИЯҒА КӨШУДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТІМАҚТАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ: ӨЗБЕКСТАННАН МЫСАЛДАР» АТТЫ ОНЛАЙН СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің кіріспе сөзінен кейін доктор Бахтиор Есчанов сөзін Орталық Азия елдері соңғы бір-неше жылда таза жаңартылатын энергияға көшу үдерісіне белсенді түрде қатысып жатқанын айтудан бастады. Семинарда доктор Бахтиор Есчанов бұл елдердің БҰҰ тұжырымдаған тұрақты даму мақсаттарына сәйкес міндеттеме алғанын айтып, Өзбекстан мен Қазақстан бұл бағытта ең белсенді болып отырғандарын атап өтті. Дегенмен, доктор Бахтиор Есчановтың семинарында энергетикалық ауысудың бәсекеге қабілеттілігі, мемлекеттік емес жеке бастамалардың жоқтығы, жеткіліксіз жоспарлау, кадр тапшылығы және басқа да мәселелер алға қойылған мақсаттарға жетуді әлдеқайда қиындатып отырғанын тілге тиек етті. Доктор Бахтиор Есчанов ресурстарды ұтымсыз пайдалану тұрғысынан құрылысына 10 жылдан астам уақыт кеткен Самарқанд күн электр станциясын мысалға келтірді.

Семинарда баяндамашы шығындар-

Аврәсия Араштырма Енститүсү Мүдүрү Доҗ. Др. Вакур Сүмер'ин такдим конушмасы иле башла-
 җан семинарде Др. Бахтиюр Ешчанов, сон
 биркач ылдыр Орта Асия үлкелеринин темиз yeni-
 ленебилер енерjiе геҗште актив бир сүреце да-
 хил олдуғуну белиртерек конушмасына башлады.
 Семинардин devamында, Др. Бахтиюр Ешчанов
 бу үлкелерин һүкүметлеринин, BM tarafидан
 formüle edilen сүрдүрүлебилер калкына hedef-
 lerine uygun olarak тааһһүте булуиуғуну
 сөyledi. Özbekistan ve Kazakistan бу yönde
 en актив адимлар atan үлкелер арасында гелмек-
 tedir. Ancak, Др. Бахтиюр Ешчанов, енерji ге-
 җишинин rekabetчи доғасы, devlet дышы özel гир-
 шимлерин eksikliги, yetersiz planlama, personel
 eksikliги ve diğер sorunларын, amaçlanan he-
 deflere ulaşmayı çok daha zorlaştırdığını сөy-
 ledi. Др. Бахтиюр Ешчанов, inшаати 10 ылдан
 fazla сүрен Semerkant güneş енерjisi santrali
 örneğinde kaynakларын irrasyonel kullanımasını
 örnek olarak gösterdi.

ды дұрыс жоспарламау және т.б. сияқты
 көптеген факторларға байланысты арзан
 электр энергиясын өндіру жиі мүмкін бол-
 майтынын тілге тиек етті.

Доктор Бахтиюр Ешчанов Азия даму банкі
 және Ислам даму банкі сияқты көптеген
 халықаралық ұйымдардың энергияға көшу
 жобаларына бөлінген ірі несие ресурста-
 рының бар екеніне назар аударды. Осыған
 ұқсас жобалар Өзбекстанда гидроэнерге-
 тика саласында жүзеге асырылуда. Семи-
 нар соңында доктор Бахтиюр Ешчанов энер-
 гетикаға көшу аясында жүргізіліп жатқан
 басқа да ауқымды зерттеулерге тоқталды.
 Атап айтқанда, ол Жаһандық экологиялық
 қор аясында Өзбекстанның ауылдық жер-
 леріндегі жеке үйлерді оқшаулау жөнінде
 жұмыстар жүргізіліп жатқанын, тіпті бұл
 жағдайда да жобаларды жүзеге асыруда
 белгілі бір олқылықтардың орын алғанын,
 соның салдарынан тиімділіктің төмендігіне
 тоқталды.

Role of international cooperation in energy transition

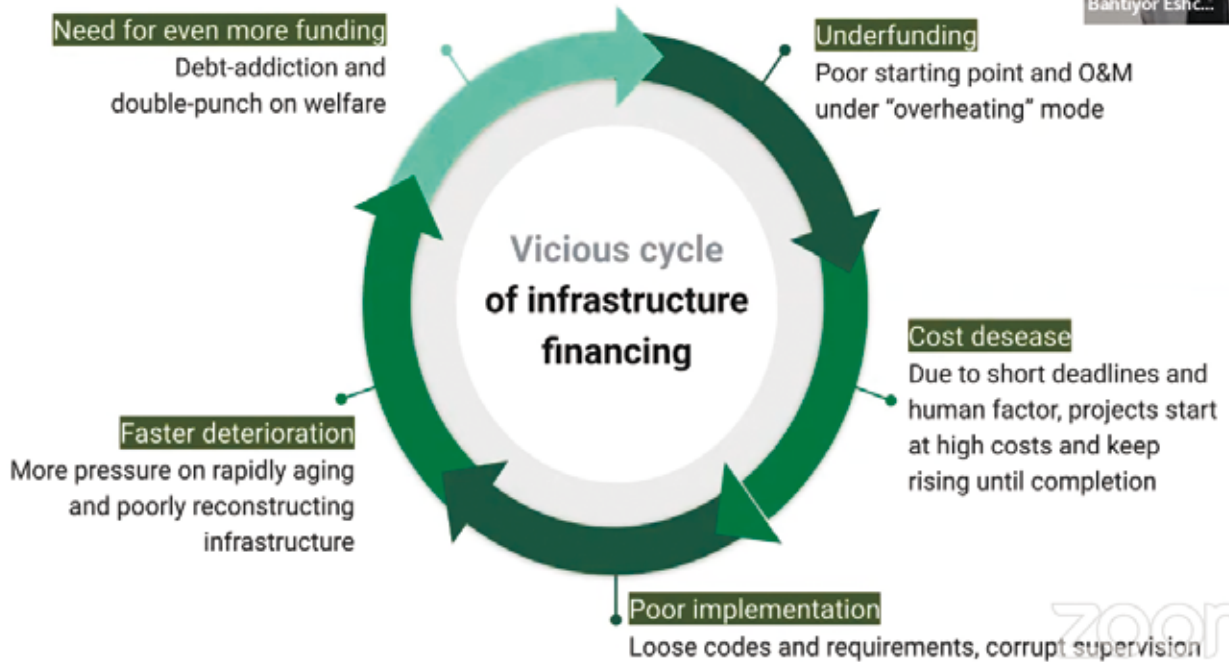
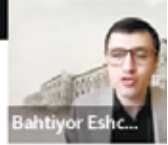
Bahtiyor Esh...

ERI

URASIAN RESEARCH INSTITUTE

Case studies from Uzbekistan

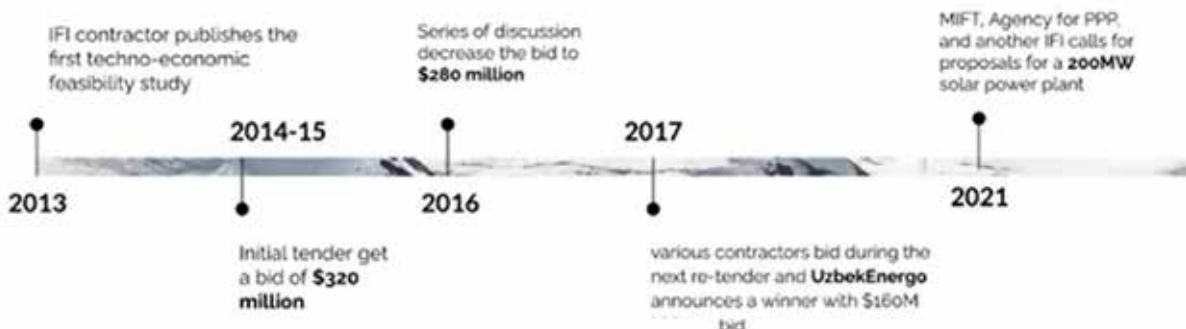
zoom

Eschanov, maliyetlerin yanlış hesaplanması, zayıf planlama gibi nedenlerden dolayı ucuz elektrik üretiminin çoğu zaman mümkün olmadığını ifade etti.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер семинарда құн-

The lost decade of solar energy

Dr. Bahtiyor Eschanov, Asya Kalkınma Bankası ve İslam Kalkınma Bankası gibi birçok uluslararası kuruluş tarafından sağlanan enerji geçiş projeleri için tahsis edilen geniş kredi kaynağının varlığına dikkat çekti. Benzer projeler, ancak daha küçük ölçekte, Özbekistan'da hidroelektrik alanında uygulanmaktadır. Seminerin sonunda, Dr. Bahtiyor Eschanov, enerji geçişinin bir parçası olarak yürütülen diğer büyük ölçekli çalışmalardan da bahsetti. Özellikle, Küresel Çevre Fonu (Global Environment Facility) çerçevesinde Özbekistan'ın kırsal kesimlerinde müstakil evlerin izolasyonu

ды ақпараттармен бөліскенін айтып, доктор Бахтиор Есчановға алғысын білдірді.

ішін çalışmalar yapıldığını, bu durumda bile, projelerin uygulanmasında düşük verimliliğe yol açan belirli eksikliklerin var olduğuna değinerek sözlerine son verdi.

Seminerin sonunda katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, semineri için Dr. Bahtiyor Eschanov'a teşekkür etti.

**19 NİSAN 2022 TARİHİNDE,
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI DR. PAT
WALSH “GEOPOLITICS AND THE
DESTRUCTION OF THE OTTOMAN
EMPIRE / BIRTH OF THE REPUBLIC
OF TÜRKİYE” KONUSU ONLINE
SEMİNER VERDİ.**

2022 ЖЫЛЫ 19 СӘУІРДЕ ТӘУЕЛСІЗ
ЗЕРТТЕУШІ ДОКТОР ПЭТ УОЛШ
«ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ОСМАНЛЫ
ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ЖОЙЫЛУЫ
/ ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҚҰРЫЛУЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА ОНЛАЙН
СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Dr. Pat Walsh, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki küresel ve bölgesel jeo-politik gelişmelere değinerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu anlattı.

Доктор Пэт Уолш Осман империясының соңғы кезеңдеріндегі жаһандық және аймақтық геосаяси оқиғаларға тоқталып, Түркия республикасының құрылуы туралы әңгіме өрбітті.

Британ империясының рөлі туралы айта отырып, доктор Пэт Уолш Ұлыбританияның Ресейге қарсы Осман империясының жағында болғанын, алайда 1890 жылдары Ұлыбританияның Осман империясына деген қызығушылығын жоғалтқанын, керісінше немістер Осман империясына назар аудара бастағанын атап өтті. Доктор Пэт Уолш Ұлыбританияның теңіздерді бақылау үшін Берлин-Бағдад теміржолын салу жоспарының осы тұрғыдан қызығушылығын арттырғанын тілге тиек етті.

Доктор Пэт Уолш 1914 жылы басталған Бірінші дүниежүзілік соғыста Осман империясының алдымен бейтарап қалуға тырысқанын, кейін соғысқа араласуға мәжбүр болғанын атап өтті. Соғыстан кейін, Ресей империясы ыдырап, Англия боль-

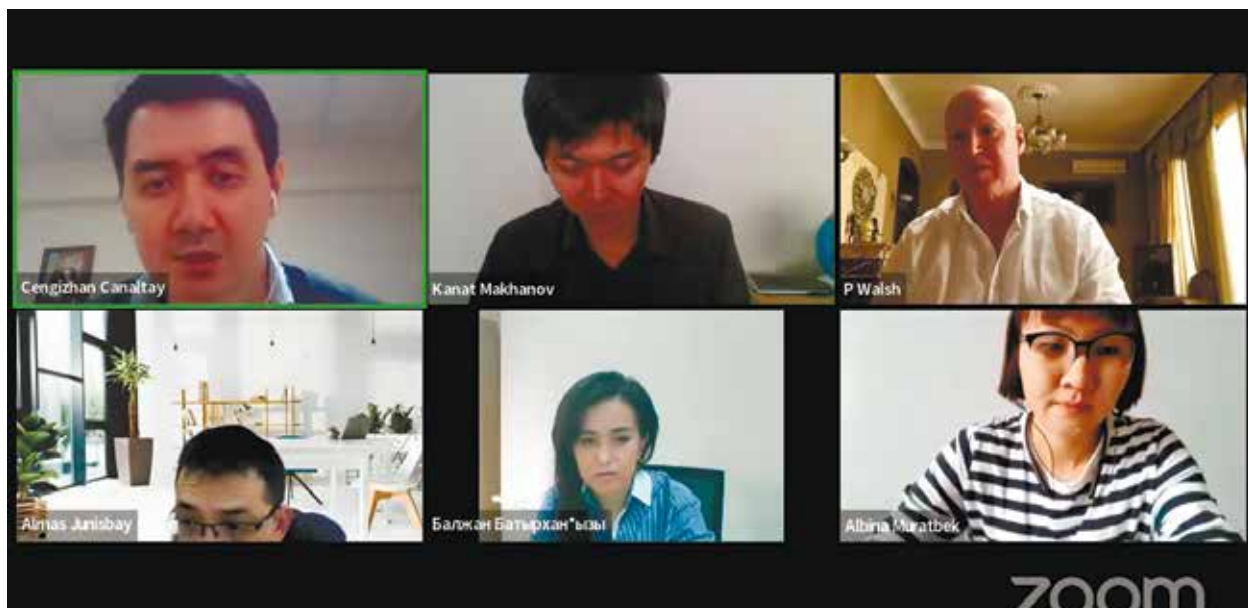

Uzun bir dönem Rusya'ya karşı İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında olduğunu ifade eden Dr. Pat Walsh, 1890'larda İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilgisini kaybettiğinin altını çizdi. Dr. Pat Walsh, bunun da Almanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na ilgisinin artmasına yol açtığını dile getirdi. Dr. Pat Walsh, İngiltere'nin denizleri kontrol etmek için Berlin-Bağdat demiryolunu inşa etmeyi planlamasının, bunda etkili olduğunu düşündüğünü belirtti.

Dr. Pat Walsh 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun önce tarafsız kalmaya çalıştığını, ancak daha sonra savaşa girmek zorunda kaldığını söyledi.

шевиктердің көтерілуіне жол бермеу үшін Османлылармен тез бітімгершілік келісімін жасасуды жоспарлағанын, бірақ Мұстафа Кемал Ататүрік бұл жоспарларды бұзып, большевиктермен жақсы қарым-қатынас орнатқанын, Грекиямен соғысу арқылы сол кездегі саясатты өзгертіп, ақыры Түркия республикасының негізін салғанын баяндады.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институты директорының орынбасары Женгизхан Жаналтай семинарда құнды ақпараттармен бөліскенін айтып, доктор Пэт Уолшқа алғысын білдірді.

Savaştan sonra, Rus İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından İngiltere'nin, Bolşevikler'in yükselişini önlemek için Osmanlılarla hızlı bir barış anlaşması yapmayı planladığını ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün, söz konusu planları boşa düşürerek, Bolşeviklerle iyi ilişkiler geliştirdiğini, Yunanistan ile olan savaşları kullanarak mevcut siyaseti değiştirdiğini ve so-

nuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduğunu anlattı.

Seminerin sonunda, katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdür Yardımcısı Zhengiz-khan Zhanaltay, semineri için araştırmacı Dr. Pat Walsh teşekkür etti.

**28 NİSAN 2022 TARİHİNDE,
NAZARBAYEV FONU'NDAN DR.
ARAY ILYASSOVA-SCHOENFELD
"CAPACITY TO POLICY TRANSFER
AND THE ROLE OF INDIVIDUALS:
A CASE FROM KAZAKHSTAN"
BAŞLIKLİ ONLINE SEMİNER
VERDİ.**

2022 ЖЫЛДЫҢ 28 СӘУІРІНДЕ
НАЗАРБАЕВ ҚОРИНАН ДОКТОР АРАЙ
ИЛЬЯСОВА-ШОНФЕЛЬД «САЯСАТТЫ
ТАСЫМАЛДАУ ҚАБІЛЕТІ ЖӘНЕ ЖЕКЕ
ТҰЛҒАЛАРДЫҢ РӨЛІ: ҚАЗАҚСТАН
МЫСАЛЫ» АТТЫ ОНЛАЙН СЕМИНАР
ӨТКІЗДІ.

Kazakistan'ın Bologna Süreci'ne katılımı üzerine yaptığı araştırması üzerine sunum yapan Dr. Aray Ilyassova-Schoenfeld, Kazakistan'ın Orta Asya'da, Bologna sürecine üye olan tek ülke olduğunu, bu üyeliğini uzun süre devam eden iş birliği ve müzakerlerini sonucunda gerçekleştirdiğini ifade etti.

Dr. Aray Ilyassova-Schoenfeld, uzun yıllar

Қазақстанның Болон үдерісіне қатысуы жайында өзінің зерттеулері туралы баяндама жасаған доктор Арай Ильясова-Шонфельд Қазақстанның Болон үдерісіне қатысқан Орталық Азиядағы жалғыз мемлекет екенін және бұл мүшелік ұзақ мерзімді ынтымақтастық пен келіссөздердің нәтижесі болғанын тілге тиек етті.

Доктор Арай Ильясова-Шонфельд ұзақ жылдар бойы КСРО-ның басқаруында болған Қазақстанның білім беру саласындағы мәселелерінің тереңде жатқанын, дегенмен, ЕО ұйымдары мен институционалдық деңгейде басталған ынтымақтастыққа жеке тұлғалардың белсенділігі арқасында маңызды қадамдар жасалғанын атап өтті. Осы үдерістің соңында Қазақстан өзінің түбегейлі реформаларымен Болон үдерісіне қосылғанын, сөйтіп Қазақстанның Болон үдерісіне қатысуы жоғары білім беруде тамаша өзгерістерге әкелгенін жеткізді. Болон үдерісіне қатысқаннан кейін Қазақстан университеттері де айтарлықтай құрылымдық өзгерістерге куә болып, соның нәтижесінде университеттердің білім сапасы жыл санап артып, халықаралық рейтингтердегі дәрежелері артқанын баяндады. Енді бір жағынан, бұл үдеріс студенттер мен ғалымдардың халықаралық белсенділігін арттырғанын атап көрсетті.

Aray Ilyassova-Schoenfeld

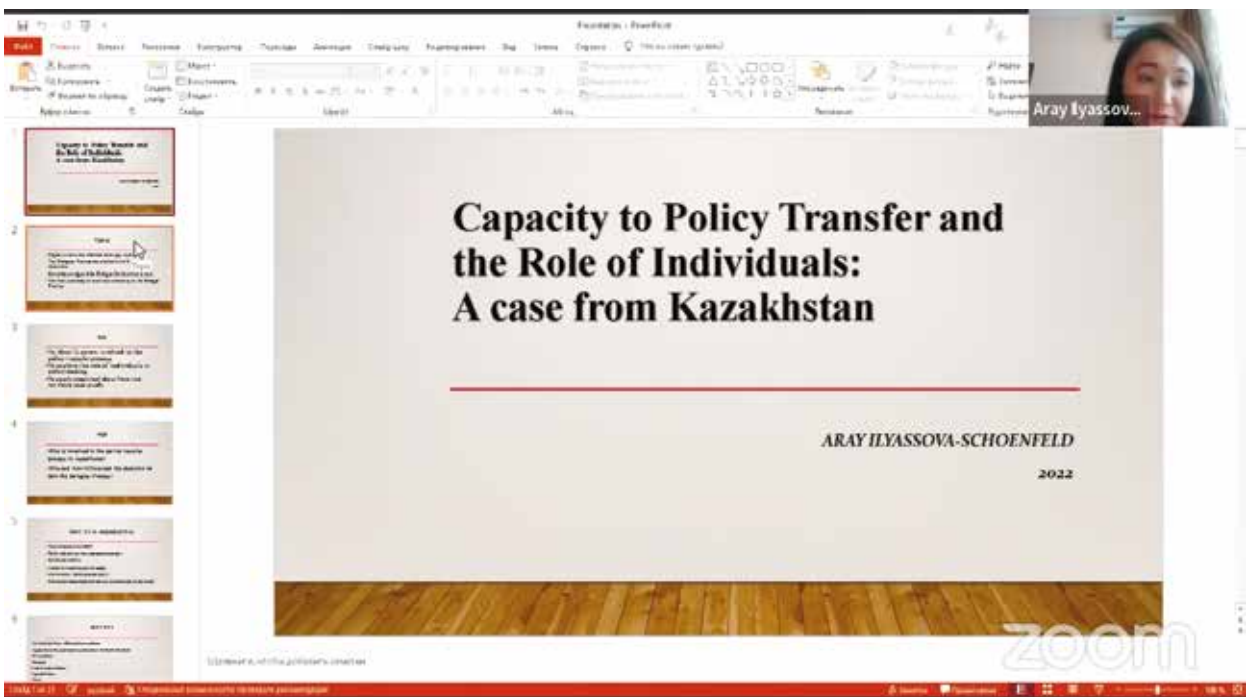

SSCB idaresinde kalan Kazakistan'ın eğitim alanında köklü sorunlarının olduğunu, ancak kurumsal düzeyde AB kurumları ile başlatılan iş birliğine bireylerin de aktif katkı sağlaması ile önemli adımlar atıldığını belirtti. Bu sürecin sonunda Kazakistan, yaptığı köklü reformlarla Bologna Süreci'ne dahil olabilmıştır. Kazakistan'ın Bologna Süreci'ne katılımı yükseköğretimde dikkat çekici değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bologna Süreci'ne katılım sonrasında Kazakistan'daki üniversiteler de önemli yapısal değişime sahne olmuştur. Bu-

Soңында қатысушылар тақырып бойынша пікір өзара алмасып, семинарды қорытындылады.

nun sonucunda yıllar içerisinde üniversitelerin eğitim kalitesi artırılmış ve uluslararası sıralamalarda dereceleri yükselmiştir. Bu süreç diğer taraftan, öğrencilerin ve akademisyenlerin uluslararası hareketliliğini de hızlandırmıştır.

Seminer, katılımcıların soru, görüş ve değerlendirmeleri ile tamamlandı.

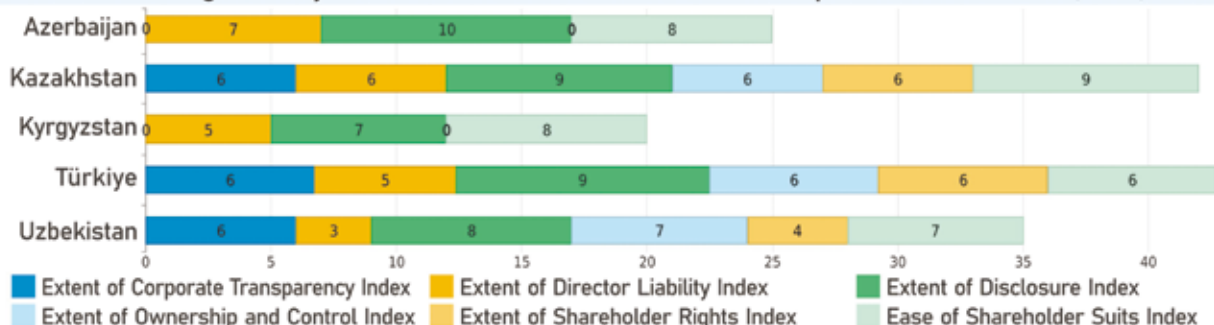

ERI Infographic No. 50

Түркі елдерінің Doing Business рейтингі: бизнес ортасының көрсеткіші
 Türk Dünyası Ülkelerinin Doing Business Sıralaması: İş Ortamı Endeksi
 Doing Business Ranking of Turkic World Countries: Business Environment Index

Protecting Minority Investors in Turkic Countries and Comparative Economies (2020)

Azerbaijan Total Score: 76.7 Rank 34

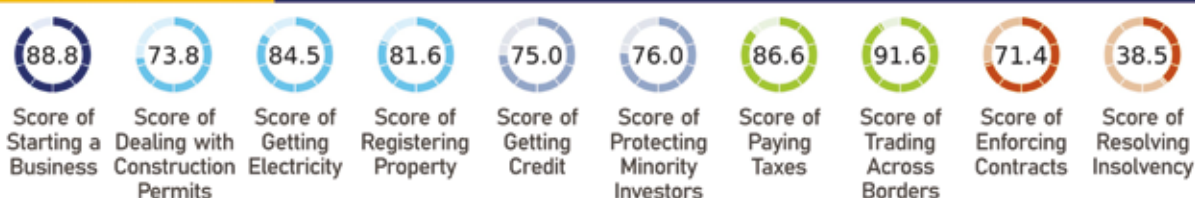
Kazakhstan Total Score: 79.6 Rank 25

Kyrgyzstan Total Score: 67.8 Rank 80

Türkiye Total Score: 76.8 Rank 33

Uzbekistan Total Score: 69.9 Rank 69

Source: worldbank.org

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2022). Doing Business Ranking of Turkic World Countries: Business Environment Index. ERI Infographics No. 50

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Mayıs 2022 Sayı: 73
Мамыр 2022 жыл № 73